

L'aranés e l'occitan general

Quatre estudis

BIBLIOTECA TÈCNICA DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA DOCUMENTS OCCITANS

Generalitat de Catalunya
Departament de la Vicepresidència
Secretaria de Política Lingüística

L'aranés e l'occitan general Quatre estudis

BIBLIOTECA TÈCNICA DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA DOCUMENTS OCCITANS

Obra sotmesa a una llicència Creative Commons d'ús obert, amb reconeixement d'autoria i sense obra derivada

Resum de la llicència: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>

Llicència completa: <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/es/legalcode.ca>

© Generalitat de Catalunya | Departament de la Vicepresidència | Secretaria de Política Lingüística

Disseny de la col·lecció: Pepa Estrada

ISBN: 978-84-393-8245-4

Primera edició: maig de 2010

Presentacion

Er Estatut d'Autonomia hè oficiau era lengua occitana en Catalonha. Se concrète en Art 6.5.: *Era lengua occitana, nomentada aranés en Aran, ei era lengua pròpria d'aguest territòri e ei oficiau en Catalonha, cossent damb çò qu'establisson aguest Estatut e es leis de normalizacion lingüística.* Ua des responsabilitat qu'a d'assumir era institucion, ei a díder era Generalitat e eth Conselh Generau d'Aran, en procès de metuda era practica dera oficialitat dera lengua occitana, ei era sua referéncia lingüística. Ua lengua a de besonh uns referents clars entà mostrar ua coeréncia normatiua.

S'era lengua ei ua, era occitana, ua a d'èster era nòrma de referéncia maugrat que pòden èster diuèrses es interpretacions e aplicacions.

Era aplicacion der Estatut hè de besonh era contínua relacion damb aguesta nòrma referent e damb era sua forma l'aplicacion. En cas der aranés aguesta nòrma occitana se concrète enes *Nòrmes ortografiques der aranés* que ja an mès de vint-e-cinc ans d'emplec social (escòla, administracion, ...).

Es elements fonamentaus d'aguesta nòrma referent son longaments acceptats en tot eth territòri lingüistic, mès mos cau concretar e èster eth maxim de rigorosi, donques qu'era sua gestion non ei tostemp clara e evident. Sense aguest rigor es decisions non serien competentes e serioses. Ei plan per açò que, per manca d'ua autoritat normatiua de tot eth territòri lingüistic, era Secretaria de Política Lingüística s'a dotat der assessorament d'un Grop de Lingüística Occitana (GLO) format per setze persones prestigioses en estudi dera lengua occitana, qu'amasse fòrça des sensibilitats existentes. Entre es compausants deth Grop i a tres membres der Institut d'Estudis Aranesi que garantissen eth respècte per aguesta varietat.

Mès, eth GLO non ei era autoritat, non cree nòrma, sonque l' administre e assessor ara SPL ena sua aplicacion. Trabalhe ena perspectiva dera unitat lingüística, e eth respècte dera varietat aranesa, sense hèr nòrma.

Ath torn der ahèr *aranés-occitan* s'a produsit un debat, en fòrça escadences reiteratiu, sus er ensemblatge dera varietat aranesa e dera sua nòrma damb era varietat generau (hugim de denominacions coma *estandard* o *referenciaus* entà non entrar en competéncias pròpies dera autoritat lingüística). Aguesta varietat generau a estat denominada d'ues autes formes per diuèrsi autors: *occitan larg*, *occitan comun*, *neolan-guedocian*, *occitan ortopedic*, *occitan referenciau*,...

Eth trabalh que ven a contunhacion ei ua contribucion ad aguest debat. Es sòns autors son professionaus dera lengua, boni coneishedors dera varietat aranesa e dera varietat generau dera lengua occitana. Damb eri eth debat non s'acabe, ne s'inicie, sonque se contunhe.

Toti eri arreceberen era encomana d'aportar reflexions ara *Distància entre er occitan generau e er occitan aranés*, e açò an hèt.

Voi destacar que cadun a escrit ena varietat dialectau que li a semblat mès adequada e donques eth document mos apòrte tanben ua imatge dera varietat deth debat e der entramat paísatge der occitan. Auem respectat era grafia de cadun d'eri pr'amor que partissen de postulats que toti compartim, maugrat que fin finau an estat interpretadi pes sòns autors. Aguest ei un debat que mos cau contunhar enes encastres professionaus e per qué non, tanben politics. Cadun des autors defen damb era practica es sues coeréncias e mos illustre bèth un des possibles camins que podem empréner.

Entà acabar, sonque è interès en deishar plan clar que dempús dera experiéncia e damb era aportacion de fòrça reflexions, entre es quaus aguestes quate, era forma d'escríuer aranés, segons es directritz des *Nòrmes Ortografiques der aranés* e der Institut d'Estudis Aranesi, non entre en contradiccion damb era propòsta de *nòrma* generau der occitan. Dit d'ua auta manèra, as aranesi no les cau cambiar era forma qu'an utilizat enes darrèrs 30 ans. Quan escriuen en aranés, escriuen en occitan. Bères votzes escandaloses qu'an volut hèr a veir qu'ara calerie cambià'c tot non an cap arrason d'èster.

Ath delà, cau auer fòrça present, que d'aguest debat, e des accions que ne pogue generar, er aranés non ne gesserà transformat e desconeishut; ne gesserà reformat. E açò, per un motiu basic: er aranés ei era arrason fonamentau entara declaracion dera oficialitat dera lengua occitana en Catalonha. Hèr-li'n pagar eth còst serie non solaments ua incoeréncia mès tanben ua imprudéncia e un acte suicidari.

Jusèp Loís Sans Socasau

Director del "Programa per la creacion de l'Oficina Occitan en Catalonha"

Secretaria de Política Lingüística

Departament de la Vicepresidència

Sumari

Presentacion	4
Estudi 1	
Distància lingüística occitan-aranés/occitan-general	
Patrici Pojada	7
Estudi 2	
Contribucion ara elaboracion d'un occitan comun: distància entre eth aranés escrit e 'th lengadocian literari preconizat per L. Alibèrt	
Bernat Arrous	31
Estudi 3	
Aranés de referéncia e occitan referenciau. Eth besonh d'un modèl sople	
Jordi Suïls	72
Estudi 4	
Distància entre occitan aranés e occitan referencial o estandard	
Jacme Taupiac	84

Estudi 1.

Distància lingüística occitan-aranés/occitan-general

Patrici Pojada

L'apartenéncia del territòri aranés al domeni lingüistic occitan es pas de demostrar. Un ramat d'estudis, ancians o mai recents, ja n'an parlat e, dempuèi "totjorn", la Val d'Aran es considerada coma una tèrra gascona¹, doncas una tèrra d'òc. Ara plan, çò que nos sembla una evidéncia lingüistica pòt trucar amb los sentiments dels locutors e - l'un e l'autre essent ligats - amb una subvalorizacion de diferéncias idiomáticas tengudas coma pròprias e/o identitàrias, sovent en rason de l'existéncia d'una frontièra politica e de la rompedura de las vièlhas e estreitas relacions umanas. D'aquel fenomèn, la Val d'Aran n'es un exemple màger, d'ont mai que lo territòri es petit (620 km²) e coneis un desenvolopament economic e una creissença demografica fòrts que ne capviran tota la vida relacionala e las solidaritats ancianas. En mai d'aquò, la siá lenga - l'occitan aranés - es reconeguda coma una de las tres lengas oficialas de la Val - e la primièra lenga introducida a l'escòla, per aprene a legir e escriure - e, a costat, l'occitan (sens autra precision: "Era lengua occitana, denominada *aranés* en Aran, ei era lengua pròpria d'aguest territòri e ei oficiau en Catalonha [...]"), article 6-5 de l'estatut d'autonomia de Catalonha, acceptat per referendum del 18 de junh de 2006) venguèt oficial dins Catalonha sencera en agost de 2006.

A partir d'aquí, una tension mai fòrta s'entrevei entre lo manten d'una forma locala de lenga (oficiala per solament 620 km² e unes 8 000 estatjants) e una forma generala de la meteissa lenga (un occitan "larg", "general", "estandard", "referencial", etc.), non reconeguda enlòc mas que poiriá concernir los 200 000 km² e los 15 000 000

---

1 Per exemple: M. E. Belloc, « *Dialecte et toponymie du Val d'Aran et des pays voisins* ». Association française pour l'avancement des sciences, Toulouse, 1910, tome IV, pp. 41-55.

d'estatjants d'Occitània: tot d'un còp, l'escala càmbia. L'escomesa es que los araneses se considèren pas mai coma un isclòt al mièg dels Pirenèus qu'auriá conservat una identitat pròpria contra los autres, mas coma una partida d'aquel ensemble lingüistic e cultural vast que donèt los Trobadors a l'Euròpa medievala e un Prèmi Nobel a la literatura mondiala (Frederic Mistral, 1904). Aquela tension que ne parlavi adès se pòt resumir per un questionament: quina forma d'occitan serà oficiala en Catalonha? La locala d'Aran o una mai "general"? E dins la Val d'Aran ela meteissa, quin estatut auràn las diferentas formas? Aquò a d'implicacions importantas ja que se pausa lo problèma de çò que la Generalitat, al moment de definir de prioritats de finançament, causirà de sosténer... La forma locala d'Aran pr'amor que la Val es en Catalonha e que, se l'occitan es oficial en Catalonha es per qu'es parlat en Aran? Una forma "general" pr'amor que concernís mai de personas e un territòri mai bèl? Del meteis biais qu'es lo francés general qu'es oficial en Belgica o al Quebèc e pas un "dialècte" local o l'alemand en Soïssa (mas los parlars alemanics locals i son presents dins la vida publica e son vius). Las doas?... Concrètament, la question se pausa a l'escasença de la realizacion d'un traductor occitan-catalan-occitan. Es vertat que la Generalitat acceptèt de ne finançar doas versions: una en occitan-aranés e una en occitan "general". Mas poiràn èsser doblas totes las autras publicacions? Sabèm que la situacion lingüistica, sociolingüistica e subretot socio-politica de l'occitan "obliga" los editors a preveire mantunas versions d'un meteis producte (cf. las revistas pels mainatges *Plumalhon* e *Papagai*, per exemple), al detriment d'una diversitat de produccions. Es una obligacion o respond a una idèa que nos fasèm de la lenga? Una idèa que nos fasèm de la lenga e que los lòcs ont es ensenhada (Calandretas, classas bilinguas de l'Educacion nacionala francesa) fan pas res per cambiar? I auriá pas, almens dins una cèrta mesura, la possibilitat de cercar - e de trobar - una distància mendre entre las causidas retengudas per tala o tala altra forma de lenga? Fonciona o fonciona pas, l'occitan, coma una lenga es a dire un sistèma que permet a totes los que l'emplegan de se comprene al delà de las diferéncias constitutivas de tota lenga?

Alavetz, lo cas aranés e del traductor catalan-occitan-catalan ilustra la question e seriá interessant de l'estudiar. Dins un cas, avèm de nòrmas ortograficas mesas al punt i a unes 25 ans, per una comission d'expèrts que prengueron coma basa la grafia classica de l'occitan - dins un contèxte dificil e fòrça oposicions -, çò que permetèt d'ancorar l'aranés dins una istòria plan longa - qu'es tanben la siá, coma o veirem mai bas - e una practica d'ensenhament, de mèdias, de preséncia publica, d'oficialitat, etc., mai o mens plan establida. Dins un autre cas, avèm una comission d'expèrts venent de l'ensemble del territòri occitan (ont l'occitan, çò mai sovent, a pas cap d'estatut legal e es pas reconegut oficialament) qu'ensajan de reténer las formas mai apropiadas per un traductor automatic. Se las concepcions lingüisticas e l'amira dels membres de la comission son, globalament, las meteissas (malgrat qualques divergèncias de vista...), demòra, pr'aquò, un risc d'alunhar (benlèu artificialament) la lenga introducida dins lo traductor "occitan general" e la introducida dins lo traductor "aranés". Per estudiar la question, me prepausi, per començar, de veire çò que n'es de l'aranés dins l'ensemble gascon, puèi en relacion amb aquel nomenat "occitan referencial" (dins lo sens de referén-

cia causada dins lo traductor). Me permeti tanben, per donar mai de prigondor a l'estudi e tanben per aver una vision amb mai de recul e d'elements, de far una incursion istorica e, doncas de capvirar l'estructura que nos èra prepausada. D'aquí, veirem quinas proposicions pòdon èsser feitas per evitar, dins cada costat, l'esclatament e lo bocinejament de la lenga. E tot aquò serà fait sens cap de pretencion exhaustiva qu'es pas possible de far un inventari complèt de la situacion.

L'aranés: un parlar gascon

Lo gascon es l'ensemble, lo grop de parlars, lo dialècte, l'idiòma² mai especific e caracterizat de l'occitan, encara que presenta sus sos confins amb lo lengadocian parlars pro vesins del lengadocian. Lo gascon pòt pas èsser redusit a una sola forma, foguès la forma mai coneguda (per exemple lo(s) gascon(s) de Bearn) qu'es sonque representativa d'ela meteissa e non del dialècte tot.

Lo gascon s'expandís sus quicòm coma 44 000 km² dins lo "triangle aquitan" definit per l'Ocean Atlantic a l'oèst, los Pirenèus al sud e Garona, de Bordèu a Tolosa, puèi per una linha anant de Tolosa als Pirenèus aproximativament.

Caracteristicas principalas del gascon

L'aranés, per èsser gascon, a las caracteristicas generalas enonciadas dins aquesta part. Las caracteristicas seràn donadas segon lo lengadocian (tengut aici coma "referéncia"):

A) Caracteristicas foneticas

- F- se muda en H- (aspirada dins la màger part del domeni). Es una de las caracteristicas mai emblematicas del gascon e, per aquò, plan coneguda e sovent escarnida.
- pèrda de -N- intervocalica (*per la hièstra deu graèr que podem véser la lua de gèr*);
- desenvolopament d'una A- prostetica davant R-: *l'arrat que minja l'arrassim que's nèga dens l'arriu*;
- tractament particular de la geminada -LL- intervocalica latina: -TH en finala, -R- en posicion intervocalica: *aqueth ausèth sus aquera branca qu'espia las bèras garias que devaran deu castèth*;
- vocalizacion de las autras -L en finala: *sau, ostau, mau, mèu, hiu* coma dins una brava part del domeni occitan (provençal tot, lengadocian oriental, màger (?) part del nòrd-occitan);
- passatge dels grops -MB- e -ND- a -M- e -N-: *comba > coma, palomba > paloma, landa > lana*;

2 Es pas question de dintrar aici dins la batèsta dels mots a l'entorn del gascon.

- conservacion dels grops latins GU- e QU-: *quate, guardar*;
- abotiment a -ÈR del latin -ARIU: *lo/eth pomèr deu/deth vaquèr qu'ei mei/mès gran que lo/eth perèr deu/deth bordèr*;
- -CT latin > -IT (trait aquitano-pirenenc mas tanben auvernhat e, mai esporadicament, vivaro-alpenc e nòrd-lemosin; aqueste trait concernís a quicòm prèp la mitat del domeni occitan e lo parteja amb lo catalan): *nueit, hèit*;
- reduccion a [ɛj], de còps [ɛ] del diftong -AI- (es un trait que despassa lo gascon per tocar lo lengadocian del sud): *qu'èi hèit un ahèr quan èi venut la lèit* (Aran: “È hèt un ahèr quan è venut era lèit”); comparar amb lengadocian oriental [basa de l'occitan del traductor occitan-catalan-occitan], per ex. (*ai fach un afar quand ai vendut lo lach*) e lo lengadocian foissenc (*è(i) fèit un afèr quand è(i) vendut la lèit*)³;
- importància de las metatèsis: *cabra > craba; cambra > cramba; dormir > dromir*; etc. Aqueste fenomèn despassa lo gascon ja que tòca una brava part del lengadocian.
- frequenta reduccion dels grops BR, DR, TR en B, D, T: *que i a quate lèbes dens lo camp deu mèste. Nòste, aute...*

De còps, los traits se conjugan çò que dona al gascon una fisionomia particulara. Ex.: *galina > garia* (-LL- > -R- + casuda de -N- intervocalica); *genièr > gèr*; etc.

B) Características sintaxicas e morfologicas

- usatge de las particulas ditas enonciativas: *que, be, ja, e. Uei, que hè calor. B'ac vòs? Ja i vau. J'ac sabi! E l'as entenut?* Lo *que*, tant emblematic, s'utiliza pas pertot, pr'aquò.
- flexions verbalas plan especificas pels imperfaits de l'indicatiu dels vèrbs en -IR e -ER (*dromiva; arridè/arridèva*), preterits (*cantè/cantà -rar-, dromí, bató*); condicional (*cantaré, dromiré, bateré*), imperfait del subjontiu (*dromisse, dromiscó/-oc*). Notem que la morfologia verbala es plan cambiadissa dins lo domeni gascon (veire M. Grosclaude e G. Nariò, *Repertoire des conjugaisons occitanes de Gascogne*, Pau, Per Noste/La Civada, 1998, 159 p.). **Cal insistir, sul pic, qu'aquesta característica importanta del gascon concernís pas la zòna pirenenca orientala del gascon, doncas concernís pas l'aranés que se comporta, dins la conjugason, coma l'occitan general.**

C) Lo lexic

Lo lexic gascon es a pus prèp lo meteís que lo de la rèsta de l'occitan mas trobam vocables que venon segurament d'un vièlh fons aquitano-pirenenc; es mai que mai dins los Pirenèus qu'aqueste còrpus apareís. Ex.: *avajon, jordon, lagast*... Una part d'aqueles tèrmes se limita pas al gascon ja que se retròba en

3 Lengadocian tolosan, carcassonés, narbonés: “èi fait un afar quand èi vendut la lait”.

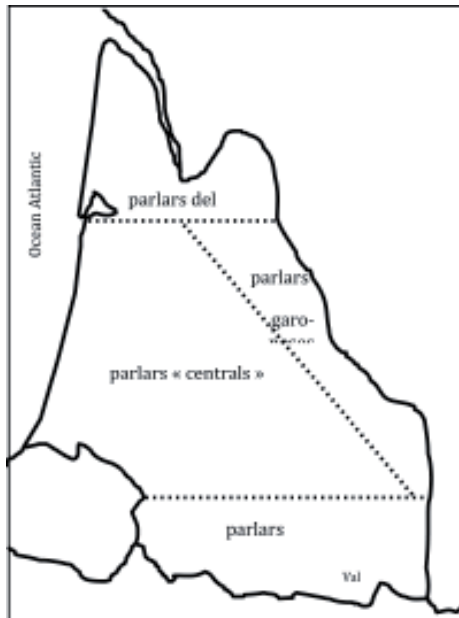
lengadocian pirenenc, en catalan, en aragonés.

Tanben senhalem qualques mots particulars coma *dia* (per *jorn* dins lo demai de l'occitan) mas es pas tanpauc general en gascon ja que concernís sonque la part sud (de Bearn a Coserans, benlèu pas qu'un quart de l'airal gascon). Entre lexic e morfologia, la preposicion *entà* (e varianta) es tanben caracteristica mas tota una part nòrd del domeni la coneis pas.

La division intèrna del gascon

Coma o ditz justament, me sembla, J. Ronjat (*Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*), es malaisit de divisir lo gascon en grops de parlars (coma o faguèt per exemple L. Alibèrt pel lengadocian⁴), pr'aquò Ronjat balha una division. La mapa publicada per G. Rohlfs en annèx de son estudi sul gascon, permet, en trasent las isoglòssas lexicalas de pauc d'interès per nòstre prepaus, de destriar quatre tipas de parlars:

- 1- los del nòrd (Medòc-Gironde) que son dessaparats del demai del gascon par quatre isoglòssas;
- 2- los garoneses;
- 3- los pirenencs;
- 4- los centrals.

Lo gascon a partir de la mapa de G. Rohlfs⁵

4 Remarquem que L. Alibèrt divisís lo lengadocian en parlars (tolosan, central, carcinòl, albigés, etc.) mas ne dona pas jamai de limits (çò que se comprend en rason de las dificultats!) e las denominacions que dona son, sovent, istoricas e/o geograficas (per exemple, parla de “carcinòl” mas a l'estudi se vei plan que i a pas cap de parlar “carcinòl” mas unes parlars occitans parlats dins una entitat istorica sonada “Carcin”; i a un parlar “roergat”? E lo foissenc?).

5 Mapa publicada en annèx de G. Rohlfs, *Le gascon. Études de philologie pyrénéenne*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1970.

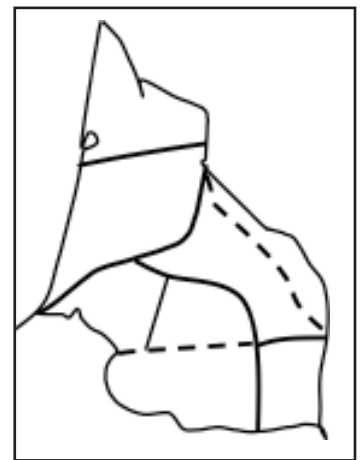
S'aquesta division me sembla pas falsa, me pareis pro incomplèta. A partir de diferents critèris, ai ensajat de far una sintèsi rapida e, segurament, superficiala, de la division del gascon; i apareisson 5 a 8 grops:

- lo del nòrd;
- landés nòrd e centre;
- landés sud en relacion amb lo seguent;
- bearno-bigordan amb lo Gèrs del sud;
- pirenenc oriental (qu'es lo que pausa mens de problèma, plan estudiat per P. Bèc dins *Les interférences linguistiques...*);
- lo gascon central-oriental amb un jos-grop garonés.

Se comparam aquesta mapa amb çò que ditz J. Ronjat, vesèm que n'es pas plan alunhada. A partir de tot aquò, podèm prepausar la division seguenta, en 5 grands gropes de parlars gascons, que ne prepausi çai-jos una ulhada rapida e incomplèta e que permetrà de melhor situar l'aranés:

1) lo nòrd medoquin e girondin (fins a Arcaishon aproximativament)

- -ARIU, -A > -ÈIR, -ÈIRA (*prumèir, prumèira*);
- focus > huc; folia > fulha; oculus > ulh; noctis > nuit; longe > lunh (lo demai de l'occitan, levat lo montpelherenc a -UÈ-);
- -N- intervocalica demòra: una luna;
- -ND- demòra;
- pas de A- prostetica davant R-: rat, riu;
- enclisi e assillabisme dels pronoms rars;
- infix incoatiu -ISS- (present de l'ind. e del subj.); segon los parlars las doas primièras personas del present de l'indicatiu an o pas l'infix incoatiu (ex.: *bastissem, bastissetz / bastim, bastitz*);
- articles contractats particulars: de + lo => dau (gascon general *deu*); de + los => das; per + lo => prau;
- preterits:

-AR	-IR incoatiu e non incoatiu	-ER
-èri	-iri	-uri (-oi a Vasats)
-èt	-it	-ut (-ot a Vasats)
-èren	-iren	-uren (-ón a Vasats)

2) lo lanusquet e lo gascon de Baiona:

- present del subjontiu en -I (que cau que cantis);
- infix incoatiu en -ISS- (-ISH- a Baiona);
- pas d'infix incoatiu a las doas primièras personas del plural del present de l'indicatiu (*bastim, bastitz*);
- imperfaits de l'indicatiu dels vèrbs en -AR en -ÈVA (cantèva) mas pas a Baio-

na⁶; per contra, lo fenomèn se tròba a Arcaishon e en Labrit (Albret, a l'entorn de Nerac);

- realizacion en [œ] dels -e- e de -a- de l'article definit femenin (parlar néguer): las Lanàs [lœs 'lancœs];

- -ARIU, -A > -ÈIR, -ÈIRA;

- a Baiona: luna > lua > ['liβœ]; una > ua > ['iβœ];

- preterits:

-AR		-IR incoatiu e non incoatiu	-IR incoatiu	-ER	
Lanàs	Baiona	Lanàs	Baiona	Lanàs	Baiona
-èri	-èri / oi?	-iri	-ishoi	-ori	-oi
-èt	-à / ó?	-it	-ishó	-ot	-ó
-èren	-èren / ón?	-iren	-ishón	-oren	-ón

3) lo bearnés e lo bigordan: es lo tipe segurament mai illustrat per la literatura, sovent considerat coma lo gascon classic çò qu'a pas de fondament lingüistic:

- -N finala muda;

- infix incoatiu -EISH (al present de l'indicatiu; -ESC- al present del subjontiu), absent a las doas primièras personas del plural del present de l'indicatiu (bas-tim, bastitz);

- subjontiu en -I dins la partida occidentala;

- pronoms enclitics e assillabics;

- los parlars de la montanha (levat la Val d'Ossau) an los articles pireneics (eth, eths, era, eras);

- preterits:

-AR	-IR incoatiu e non incoatiu	-ER
-èi	-ii	-oi
-è / à (oèst)	-í	-ó
-èn / àn (oèst)	-ín	-ón

4) gascon central:

- enclisi e assillabisme dels pronoms rars;

- infix incoatiu -ISS- al present e a l'imperfait de l'indicatiu, -ISC- al preterit, al present e a l'imperfait del subjontiu;

- infix incoatiu utilizat a las primièra e segonda personas del plural, coma en occitan general (bastissem, bastissetz; bastissèvam);

- plurals sensibles pels mots acabats per -S, al nòrd e a l'èst;

6 Sembla que lo preterit siá pauc (o pas) utilizat a Baiona ; las formas son de mal trobar.

- preterits:

-AR	-IR incoatiu e non incoatiu	-ER
-èi	-iscoi	-oi
-èc	-sicoc	-oc
-èn	-iscón	-ón

La partida èst (garonenca, a l'èst d'Aush) es fôrça interferenciala amb lo lengadocian (cf. mapa de G. Rohlfs): pas de -A prostetica davant R-, pas de *que* enonciatiu, encara mai a l'èst -N- intervocalica mantenguda, dins una febla benda nòrd-èst manten del grop -ND-.

5) gascon pireneic oriental: Comenge (amb Luishonés), Val d'Aran, Coserans. Sa caracteristica principala es sa morfologia verbala qu'es diferenta del demai del gascon mas qu'es la meteissa que la rèsta de l'occitan: indicatiu imperfait del tip *aviá*, preterit del tip *cantèc-cantèren*, condicional del tipe *cantariá*, subjontiu imperfait del tip *cantèsse*:

- enclisi e assillabisme dels pronomes;
- articles pireneics (levat suls marges del nòrd e de l'èst ont los parlars son fôrça vesins del lengadocian);
- -N final demòra dins la partida oèst (Comenge, baish e mièg Aran);
- infix incoatiu -ISS- en Comenge e Val d'Aran, -ISH- en Coserans, -EISH- en luishonés;
- plurals sensibles en -i/-is pels adjectius e pels substantius (òssi/òssis; polidi/polidis);
- preterits:

-AR	IR incoatiu e non incoatiu	-ER
-è / -èri	-í / -iri	-í / -eri
-èc	-ic	-ec
-èren	-iren	-eren

III- Lo gascon aranés

Qualques caracteristicas mai sens cap de pretencion a l'exhaustivitat. Per mai d'entresenhas se consultaràn, en particular, los trabalhs de Joan Coromines, *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*, Barcelona, Curial, 1990, 773 p. e Aitor Carrera, *Gramatica aranesa*, Lhèida, Pagès editors, 2007, 287 p.

A) Fonetica

- -A finala atòna mai o mens conservada mas passada a [es] al plural, a la 2ª persona dels vèrbs; [en] a la 3ª persona del plural dels vèrbs mentre que la 3ª pers. del sing. dels vèrbs en -AR fa [e] (*canti, cantes, cante, cantam, cantatz, canten*); se restaca a la morfologia. La característica es pas pròpriament aranesa que concernís (al mens per -A atòna > -ES) d'autres parlars pirenençs, gascons coma lengadocians, e mai luènh alpencs...
- -v- intervocalica pronunciada [w] mas pas dins lo naut Aran; una brava part del gascon fa çò meteis.
- -N finala pronunciada (levat dins lo naut Aran) mas pas al plural: *gascon* [gas'kuŋ] → *gascons* [gas'kus], en acòrdi amb lo demai del gascon que pronòncia la -N finala;
- pas d'aspiracion de H (levat a Canejan e Bausen); aquesta non aspiracion pòt aver de consequéncias en fasant desaparéisser l'element consonantic inicial e en permetent d'elisions que se pòrián pas produsir dins lo demai del domeni gascon ni mai occitan (coma, per ex., *eth mes d'hereuèr* per *eth mes de heurèr/lo mes de febrèr*)
- podèm notar tanben la prononciacion [ɔ] dins *pònt, hònt, nòm* quand l'occitan generala a *pont, font, nom* amb [u].
- la tendéncia aranesa es d'utilizar, coma lo catalan e l'espanhòl (mas tanben l'italian e lo portugués) de mots proparoxitons (*política, música...*) inconeguts del demai de l'occitan (a l'excepcion de la franja niçarda e cisalpina).

D'un biais general, la fonetica e la fonetica sintaxica de l'aranés es la meteissa que la de l'occitan aquitano-pirenenc definit per P. Bèc dins *La langue occitane* e *Manuel pratique d'occitan moderne*, en particular per tot çò que tòca a las assimilacions consonanticas que foncionan exactament coma çò que trobam dins los parlars gascons e lengadocians. Sus aquel punt, l'unitat es prigonda.

B) Morfosintaxi (qualques aspèctes, a bèl talh, que pòdi pas far una descripcion complèta de la gramatica aranesa)

a/ los articles:

En Aran, s'utilizan los articles pirenençs: *eth* (*er* davant vocala) e *era*. Una característica, comuna amb lo luishonés es l'existéncia d'una forma epicèna al plural: *eth* e *era* fan *es* (*eth papèr* e *era taula* → *es papèrs* e *es taules*);

En acòrdi amb lo gascon e tanben lo lengadocian foissenc (coma en catalan e espanhòl), i a pas de partitiu mentre que s'utiliza *de* en occitan general.

2/ los pronoms:

- enclisi dels pronoms personals a l'infinitiu (*passejà-se*) e amb lo participi present (*escriessant-la*);
- pronom datiu *le* (Baish Aran); utilizacion tanben de *au* (forma de Canejan) e *li* dins la rèsta de la val;

3/ los plurals:

- plurals sensibles pels noms e pels adjectius masculins en -i: *gròssi tavassi*; los plurals en -i e subretot en -is son coneguts dins un airal pro vast gascono-lengadocian meridional mas en general son reservats als adjectius (per ex., en lengadocian foissenc, se ditz: *son polits/polidis aqueles gròssis passes* ont l'occitan "general" diria: *son polits aqueles gròsses passes*; aranés: *son polits/polidi aqueri gròssi passi*).

4/ los possessius: aquí la tièra dels possessius singulars arano-comengeses:

- masculin: *eth mèn, eth tòn, eth sòn, eth nòste, eth vòste, eth lor* [lu] (Comenge)/*eth sòn* (Aran);
- femenin: *era mia, era tia* (Com.)/*era tua* (Ar.), *era sia* (Com.)/*era sua* (Ar.), *era nòsta, era vòsta, era lor* [lu] (Com.)/*era sua* (Ar.);

5/ la negacion:

La forma mai correnta es *non* coma encara se tròba dins unes parlars occitans, en particular pirenençs (mas pas solament): *non canti*. La particula de reforçament es mai que mai *cap* coma dins tot lo comenjo-coseranés mas tanben lo catalan de Ribagorça e Palhars: *non canti cap*. *Pas* (pan-occitan) se pòt tanben utilizar (*non canti pas*). Tanben, coma es general dins tot lo domeni occitan, la negacion pòt èsser redusida a *pas* (e *cap* en Aran, tanben) pòstverbal: *canti pas/canti cap*. Atal, l'utilizacion de *canti pas, sap pas*, etc., es identica en occitan comun.

6/ pas de que enociatiu dins la màger part dels cases coma en occitan general mas al contrari de *çò* que se passa dins una granda part del gascon;

7/ vèrb e morfologia verbala: una de las caracteristicas de l'occitan parlat en Val d'Aran, coma dins tot Comenge e Coserans, es que sa morfologia verbala (al delà de qualques caracteristicas localas) es la del demai de l'occitan e non pas del gascon⁷. Doncas, se i a de diferéncias amb l'occitan "referencial" son plan mendres que las de parlars gascons de Bearn, per exemple. Per la descripcion precisa de la conjugason, remandam als trabalhs de J. Coromines e A. Carrera, citats, e a V. Barès e autres autors, *Es vèrbs conjugadi. Morfologia verbau aranesa*, Barcelona, Llibres de l'Índex, 2003. Contentem-nos de qualques remarques.

- qualques infinitius especifics: *creir* (gascon *créser~créder*), *veir* (gascon *véser~véder*) coma *quèir* (*càser~càder*), *plòir* (gascon *plàver*), *mòir* (gascon *màver*), etc.;
- primièra pers. del futur en -è (cantarè), restacant l'aranés a un domeni mai vast, e mai lengadocian del sud;

7 Çà que la, dins lo naut Aran, i a (en contacte amb lo catalan nòrd-occidental) de formas que revèrtan las dels gascon (ex. *bateva*).

- preterits en -èc (vèrbs en -AR); -ec pels autres vèrbs (diguec). Se daissam de caire l'oposicion -èc/-ec (vèrbs en -AR/autres vèrbs), los preterits en -èc concernisson tanben una granda part del lengadocian e lo fenomèn se tròba tanben dins los Alps.

- del meteis biais, subjontiu imperfect en - èsse (cantèsse) e -esse (volesse);
 - quelques aspèctes de la morfologia verbala: imp. ind. de *hèr*: *hègen*; imp. ind. de *déder* (3ª pers. del sing.): *diguei* (notar l'oposicion entre la 1ª pers. -cantava- e la 3^a -cantave-); èster: *sò* (1e pers. ind. pres.), *sigue* (3ª pers. subj. pres.); *veir* -> *veigui* (1ª pers. ind. pres.); *morisqui*: 1ª pers. pres. ind. dels vèrbs an -IR non incoatius (*bastir*: *bastisqui*, *bastisses*, *bastís*, *bastim*, *bastitz*, *bastissen*);
 - lo punt mai problematic es, *cresi*, l'utilizacion gaireben sistematica de l'auxiliar AVER e mai amb ÈSTER, contra çò que fa una caracteristica de l'occitan dins son ensemble (*a estat* ≠ occitan: *es estat*). Seria interessant de saber s'aquò's un usatge recent o se i a una realitat istorica altra que l'influéncia de las lengas dominantas vesinas⁸.

A talh d'exemple, comparem un vèrb dels mai irregulars coma *creir* al present de l'indicatiu, e al preterit. I veirem, al delà de las especificitats aranesas, la semblanças prigondas amb l'occitan general.

1/ present de l'indicatiu

gascon comun	occitan d'Aran	occitan coserano-comengés	occitan general
inf. créder~créser	inf. creir	inf. créder	inf. creire~créser
credi	creigui	credi	cresi
credes	ces	credes	ceses
cred	cre	cretz	crei/cretz
credem	credem/creiguem	credem	cresèm
credetz	credetz/creiguetz	credetz	cresètz
creden	cren	creden	creson (cresen)

8 Se sap que *ésser estat* èra la forma generala dins lo catalan escrit encara el sègle XVII.

2/ preterit de l'indicatiu⁹

gascon comun	occitan d'Aran	occitan coserano-comengés	occitan general
inf. créder~créser	inf. creir	inf. créder	inf. creire~créser
credoi	credí/creiguí	credí	creguèri
credós	credís/creiguis ²	crederes	creguères
credó	credec/creigüec	credec	creguèt
credom	credérem/creigüérem	credérem	creguèrem
credotz	credéretz/creigüéretz	credéretz	creguèretz
credón	crederen/creigueren	crederen	creguèron

C) Lexic

Un fum de çò que poirà pensar èsser de “particularitats” lexicalas dels parlars de la Val d’Aran es comun amb los parlars vesins de Comenge e Coserans (cf., per exemple, *shinhau*), de còps amb los parlars catalans de Ribagorça e Palhars. Tot aquò forma lo fons autoctòn de la lenga. Mas çò que mai es de notar, son las interferéncias mai recentas amb las lengas dominantas. A costat de manlèus mai o mens ancians que rapròchan l’aranés dels parlars occitans de l’estat francés (*creion* per exemple) o mai estranhs (*chapèu*), o que l’aluènhan (ex.: *creu, veu, pare, mare*), las causidas generalas actualas semblan èsser las “ibericas” que sián los *bueno, però, puesto, quedar, amo*, etc. e, sovent, tot çò que concernís l’administracion, la vida politica, etc. L’efièit de frontièra es fòrt e pòt èsser mes en parallèl amb çò que se passa en Catalonha del Nòrd. Prengam un exemple significatiu:

estat francés	francés	voiture
	catalan (Rosselhon)	[bu'tur]
	occitan	[bwe'tyro]
estat espanhòl	espanhòl	coche
	catalan	cotxe
	occitan (Aran)	coche

D) Quant a las diferéncias ortograficas, son minimas estant que las nòrmas ortograficas de l’aranés de 1982 seguisson las de l’Institut d’Recèrcas Occitans. Malgrat aquò, qualques concessions foguèron feitas a unes “localismes” benlèu considerats coma emblematics mas que, en realitat, se tròban endacòm mai en gascon o en occitan pirenenc. Una, la prononciacion [w] de la V intervocalica, es pro correnta en gascon, mas i es pas generala e, çò mai sovent apareis pas dins la grafia del gascon.

9 Naut Aran: creigueres/crederes.

Atal, los parlars que dison [a'we] per AVER escrivon generalament "aver" coma los que dison [a'βe] encara que qualques-unes sián partidaris de servir dins la grafia de la lenga las particularitats localas.

La segonda concession me sembla mai importanta ja que, es vertat, es una particularitat grafica que tradusís una particularitat morfologica. Vòli parlar dels plurals en -ES dels mots acabats per -A atòna (ex.: *aranesa* → *araneses*) mas tanben de las -ES de la segonda persona del singular e -EN de la tresena persona del plural dels vèrbs (ex.: *cantes*; *canten*) e, encara mai, de la tresena persona del singular dels vèrbs en -AR al present de l'indicatiu, a l'imperfait de l'indicatiu (tanben per *èster* e *aver*), dels autres vèrbs al subjontiu present, de totes los vèrbs al condicional (ex.: *cante*; *cantaue*; *ère*; *auie*; *bate*; *aparesque*; *cantarie*; *serie*; *condusirie*), fenomèn partejat amb l'occitan-gascon-luishonés e lo catalan nòrd-occidental. Soi plan conscient que l'adopcion de las formas occitanas generalas desestructurariá la morfologia verbala en fasant desaparéisser l'oposicion entre 1^{èra} e 3^{èna} persona del singular, coma dins CANTAUA (=ieu) ≠ CANTAUE (el, ela). Mas escriure CANTAVA allòc de CANTAUE fariá, fin finala, dintrar l'aranés dins l'occitan classic encara mai quand se sap que, coma lo catalan, l'espanhòl e lo portugués, de parlars occitans vesins (gascon de Coserans, gascon d'una part de Comenge, lengadocian foissenc pirenenç...), an encara uèi la meteissa forma a la 1^{èra} e la 3^{èna} persona del singular (ex.: *cantava*; *èra*; *aviá*; etc.), quand la tendéncia generala dins l'ensemble occitan es de distinguir la 1^{èra} e la 3^{èna} persona del singular amb una desinéncia diferenta (generalizacion a la 1^{èra} persona del singular de la desinéncia de 1^{èra} persona del present de l'indicatiu → *parlavi~parlave~parlavo*, *èri~ère~èro*; o desinéncia ajustada → *parlàvai*; *èrai*; *àjai*). Me sembla pas impensable qu'un "estandard supradialectal" comenjo-coseranés, incluent l'aranés, adoptès un tal sistèma... Per ne tornar al plural dels substantius, se lo sistèma aranés es coerent per l'aranés e los parlars que fan lo plural de -A en -ES, mena a de confusions dins la pan-occitanitat ja que se *araneses* es un feminin plural en Aran (*aranesi* ≠ *araneses*), es un masculin plural dins l'occitan general (*araneses* ≠ *aranesas*).

L'occitan en Aran: una cabussada dins l'istòria

Me sembla pas que nos poscam accontentar d'una descripcion en sincronia de l'aranés: lo cal observar en diacronia, almens amb los elements que son, ara per ara, a la nòstra disposicion. Per ieu, una tala vision istorica ajuda a definir la plaça de l'aranés: es la rason per que la prepausi aici e mai siá pas estada formulada dins la comanda d'aqueste trabalh. Aquesta partida a per tòca de donar d'elements sus la realitat lingüistica de la Val d'Aran als sègles XVI e XVII ja que, coma veni d'o dire, una vision istorica - que sabèm dificila - pòt portar d'elements interessants al debat sul ligam entre aranés e occitan. La Val d'Aran se tròba al punt de contacte de l'occitan amb lo catalan, doas lengas qu'an conegut, a de grases diversès, la substitucion d'una lenga per una altra. D'autra part, l'epòca modèrna es marcada per las

decadèncias literàrias occitana e catalanas. Es dins aqueste contèxte que cal situar la question lingüística aranesa.

Dins l'estat actual de las recèrcas i a pas gaire de testimoniatges lingüistics; pel sègle XVI, i a qualques fragments de deliberacions e de comptes municipals de Bausen (1523)¹⁰ e Vielha (1562-1565)¹¹. Pas nombroses, mas d'un interès grand e concordant. Lo problèma principal que pausan aqueles tèxtes, a condicion qu'i volgarn veire un problèma, es lo de la lenga de lor redaccion. Per l'editor dels comptes de Vielha, la resposta es pro clara per qu'escriga : « *Aquesti compdes son escrits [...] en catalan tamb paraules araneses intercalades* »¹². E, pr'aquò, tanlèu legir las primièras linhas, es pas la catalanitat del tèxte que suspren (ja que pensàvem de legir un tèxte en catalan...) mas la siá occitanitat. Disí pas "aranèsitat" mas plan "occitanitat" que, per ieu, aquel tèxte es plan escrit en occitan - sovent dins una mena de koinè, tanplan - amb unes elements locals, de còp en còp, e unas traças de catalan redusidas a qualques occurrèncias coma *rebut* (recebut); de tant que, a la lectura, son paucas las formas qu'apareisson coma vertadièrament catalanas. Se volèm donar una vision estatistica simpla d'aqueles tèxtes, aquí çò que podèm dire:

Elements lingüistics contenguts dins dos tèxtes de produccion aranesa del sègle XVI

	occitan	catalan	comun occitan e catalan	espanhòl	francés
Bausen (1523)	18 %	4 %	78 %	0 %	0 %
Comptes de Vielha (1562-1563)	21 %	2 %	77 %	0 %	0 %

Per ieu, los resultats son sens ambigüitat: son de tèxtes escrits en occitan. Plan segur, nos podèm enganar que mai de tres formas sus quatre que contenen son comunas a l'occitan e al catalan, es a dire son lo rebat de çò que son, en realitat, aqueles dos idiòmas. Aquela proporcion d'elements comuns "occitano-catalans" es comparabla a la qu'obtenèm dins los tèxtes catalans del sègle XVI, quitament del sègle XVII. Dit d'un autre biais, los comptes de Vielha contenen 98% d'elements occitans! Aqueste taus es de relativizar immediatament que, se nos plaçam del costat del catalan, caldriá dire que son catalans a 79%. Aqueles tèxtes son incontestablament occitans amb un pecic de catalan. Perqué, alavetz, aquela preséncia de catalan, per tant infima que siá? O sauriam pas dire a part d'evocar la pression de la cancelariá catalana? Podèm pas far, aici, un inventari exhaustiu de tot çò que nos fa dire qu'avèm pas un tèxte catalan amb una color aranesa mas plan un tèxte occitan; retengam-ne qualques-unes dels elements.

10 Bausen, un lòc ena frontèra, Vielha, Conselh Generau d'Aran, 1999, p. 25.

11 M. Calzado de Castro, *Es compdes de Vielha*, Conselh Generau d'Aran, 2000, pp. 43-90.

12 M. Calzado de Castro, op. cit., p. 14.

La morfologia verbala es, sens problèma, occitana se gaitam las solas e nombrosas formas de preterit presentas : *portec, aguec, prenguec, fec, menec*, etc.; *conbyderem, porterem*, etc.; *aneren, doneren*, etc. Ajustem-i lo sol imperfect del subjontiu que se tròba dins los comptes de Vielha (*entresen*), el tanben occitan (en grafia modernizada: *entrèssen*). Autre trait sistematic e abondós es l'emplec de l'adjectiu *mièi~mièg* jos divèrsas grafias (*myey, miey, miei, myec, miets*) que pòt pas far enganar; tanplan, trobam un femenin (*miega* per *mièja*). Tanben, la numeracion es tipicament occitana, quitament gascona quand se tracha de *dus, qoate~coate (quate)*, *sies, goeyt~gueit ((g)ueit)*, *nau, dets (dètz)* o encara *desanau, vint e dus*.

La conjoncion de coordinacion “e” apareis gaireben totjorn jos la forma *e*, excepcionalament jos *y*; se l'emplec de la conjoncion “e” es pas un argument per provar l'occitanitat del tèxt ja que los tèxtes catalans de la meteissa epòca contunha de l'emplegar tanben, es pas tanpauc un argument per la catalanitat... La preposicion correspondent a “amb” presenta un polimorfisme remarcable que va dins lo sens de çò que disèm. D'efièit, a costat d'unes *ab* (forma medievala occitana e catalana, encara en vigor dins la *scripta* catalana de l'epòca modèrna, e encara viva en occitan actual a través lo gascon *dab*, lo cisalpin *abo*, lo dalfinés *abe*), avèm d'atestacions mai nombrosas de *dam (damb)*, encara viu a l'ora d'ara en Aran (en companhia de *tamb*) e dins d'autres regions de la Gasconha garonenca e orientala, e de *dap (dab)*, uèi inconegut en Aran (exceptat a Canejan segon Joan Coromines) mas que senhoreja tanlèu passada la termièra politica, en Luishonés per exemple, e una brava part del gascon. Michel Grosclaude escrivíá que “*le mot dab semble rarissime jusqu'à la seconde moitié du XVIe siècle. On rencontre dam en 1565 dans la traduction des Psaumes de Pèir de Garros (il est de Lecture) et en 1578 dans le Dialogue des trois Nymphes de Salluste du Bartas (il est d'Auch)*” e ajustava que dins la revirada dels *Psaumes* d'Arnaud de Saleta (1583), es *ab* qu'es encara majoritari, malgrat unes *dab*. Atal, segon aqueste autor, *dab* se generalizariá pas qu'a la fin del sègle XVII dins la produccion literària bearnesa, la *scripta* administrativa conservant gaireben exclusivament lo *ab* fins a la Revolucion francesa (1789)¹³. En nos basant sus aquelas remarques, vesèm plan, cresi, que la lenga escrita en Aran al sègle XVI se plaça plenament dins lo contèxt mai larg de la *scripta* occitana del sieu temps, que ne participa, encara que siá tanben tirada per las costumas graficas catalanas coma la que consistís a utilizar lo digraf *ny* per transcriure la *n* palatala [ɲ], escrita *nh* en occitan (utilizacion tanben d'un *ly* per *lh*).

Demest los indicis d'occitanitat dels comptes de Vielha de 1562-1563, tanben i a la reduccion del grop -NS final en -S, del tipe *man* → *mans* [mas]; trobam tanben dins lo tèxt *dilus (diluns [di'lɥs])*, forma occitana generala e non pas lo *dilluns* catalan, ni mai l'actual *deluns*, resultat d'una dissimilacion, conegut tanben en defòra de la Val), *pas (pans)*, *floris (florins)*, *arossys (arrossins)*, *tanborys (tamborins)* e unas ocurrencias de *caperas (caperans)* que, al trait que ne parlam ara (-ANS > [as]), ajusta lo tractament tipicament gascon de la geminada intervocalica latina -LL- < -R-. Me permeti de m'arrestar un moment sus *caperan* per que me sembla important e ensenharèl. Sa-

13 M. Grosclaude, *La langue béarnaise et son histoire. Étude sur l'évolution de l'occitan du Béarn*, Per Noste, v. 1992, pp. 70-71.

bèm que a l'ora d'ara es la forma *capelhan* que s'utiliza en Aran e apareis plan coma un manlèu al catalan e la forma vertadièrament autoctòna *caperan* èra en usatge dins l'Aran del sègle XVI, almens a l'escrit. Es probable qu'èra *caperan* que se disiá tanben coma caldriá dire encara uèi.

Lo -NS- intervocalic passa tanben, normalament, a -SS- de tal biais que trobam *cossell* (*conselh*) e de nombroses *cosos* o *cosos*¹⁴ (*cònsols*) que sián *biels/byeylls/viells/vyeylls* (= *vielhs*) o *nabets* (*navèths*), en occitan. Dins lo vocabulari, notem tanben la frequéncia d'entà (qu'existís, vertat es, en catalan de Ribagorça), las formas – *soletas* – *condes* (*compdes*) o *glèisa, aute e auta*¹⁵ e, mai discrètament, los *nosauti/nosauty/nosautis*¹⁶ que nos pòdon pas enganar. De biais isolat, avèm *cauque* (*quauque*), *goele* ((*g*)*oelhèr*), *goart* ((*g*)*uart*), *goe* ((*g*)*ué-aué*), *praubes*, *gese* (*gèsser*), *Santa*¹⁷ *Crotz de may*, *vey* (*veir*), *dimergles*, *prets* (*prètz*), etc. Es interessant, cresi, de far remarcar - après *caperan* - la preséncia de *crotz*, uèi substituïda pel catalanisme *creu*; gràcias a aquèl tèxt del mièg del sègle XVI, avèm una pròva de la siá existéncia en Aran. La preséncia del mot *feyra* es tanben interessanta. Aproveitem l'escasença per senhalar, a costat de *feyra*, los mots *faure* e *foec* (*huec*), amb conservacion grafica de la F- iniciala coma o fasiá tanben la tradicion grafica bearnesa de la meteissa epòca.

En fonetica, la grafia indica sovent la prononciacion [sɔs] per sòus; la vocalizacion de la -L finala es pas brica rara (*metau, quintau, sensau – censau –, espitau, nadau*); qualques metatèsis apareisson (*cranva – cramba –*, a costat de *canbra*; *cronpat* e *crompat* a costat d'un *comprat*). Una frasa coma « *a fornit a lo priu de Mig Aran* » indicariá la prononciacion [pri'u], per *prior*, a l'occitana? Es remarcable - mas sabi pas se ne podèm tirar una conclusion - que (a l'excepcion d'un *bin*), la -N finala siá pas notada (*vi, by, vy, bi; mayty; testo* - *teston* es una moneda de l'epòca -; *collatio; Castel leo*; etc.). Notem tanben la grafia -ys per çò que seriá lo son [ʃ] (*mateys* e *madeys; leysen – daissen/dèishen –; Foys*, antroponim notat *Foix* dins las primièras annadas del sègle XVII)¹⁸.

Per çò qu'es de la morfologia, los *nosauti* indicavan ja de plurals en -i; sembla plan que n'i aja, almens, dos autres exemples amb *prestadi* e *paguadi* dins una meteissa frasa, mas avèm tanben un *praubes* e avèm assenhalat un *nosautis*. Dins lo tèxt concernint Bausen (1523), relevam los *passi*, es a dire un plural en -i per un substantiu, característica, o avèm dit dels parlars que l'aranés s'i restaca. Per contra, lo cort tèxt de Bausen emplega pas que los articles definits *lo, los, las, dels*. Ja sabèm qu'avèm de parlars pirenençs qu'utilizan los articles definits *eth, era*, al singular, *es* al plural. Los comptes de Vielha ofrisson de causas estranhas. D'efièit, çò mai sovent - mas pas sistematicament -, los escribas an pas contractat l'article amb las preposicions

14 Trobam tanben las formas *consols, quonsols* amb conservacion grafica de la sequéncia -NS-, coma fasèm encara uèi dins la grafia occitana malgrat la prononciacion ['kɔsul].

15 Pel tractament gascon de -TR- > -T-, veire tanben *nosauti*; trobam un *mèste* dins lo tèxt mas, a costat, i a, per exemple, *nòstra*.

16 Doas remarques. 1/ Es la forma *nosauti* e non pas *nosati* que trobam. 2/ Notem un plural en -is (pura grafia?). La forma *nosautis, vosautis* es la forma actuala de Coserans e Comenge.

17 Avèm tanben *Sanct Binsens, Sanct Martí, Sant Beat, Sant Joan, Sant Jayme*, mas *Senta Quiteria*.

18 I a la -S- sola dins lo *esyberniu* (*eissiverniu/eishiverniu*) e *esyberna* (*eissivernar/eishivernar*) e -CH- dins *lochyvernium* (*l'eissiverniu*).

“a” e “de”, prepausant de solucions coma *alo, a los, de lo, de los*, qu’interrogan. Qué vòl dire? O sabèm pas mas se poiriá - es pas qu’una ipotèsi - que lo redactor foguès estat embarrassat per la manipulacion dels articles occitans classics (*lo, los, la, las*) e aguès pas sabut cossí se contractavan... Aquesta proposicion pòt semblar de mal sostèner: cossí explicar qu’un escriba, acostumat a escriure tot lo sant clame del jorn, siá arrestat per tan pauc? E perqué d’autres còps la contraccion es feita? Es pas lo meteis escriba? Se poiriá qu’aquela non contraccion foguès un indici d’estraneitat, pel redactor que i èra confrontat de l’article *lo*, el que n’utilizariá, a l’oral, pas que *eth* e *era*. Aquestes darrièrs, encara que pas plan nombroses, son pas del tot absents dels comptes de Vielha, mas lor raretat provariá lo refús que coneissián dins la practica escrita, que punhián pas que de còp en còp. Es atal que descobrissèm dins un article dels comptes, *bara et pas* (segurament *barrar eth pas*), *cap det pont*, *enta geta et sargant dera bila* (ont avèm, al còp, lo masculin e lo femenin) o *pes penyores* (ont avèm lo femenin plural *es*, contractat).

Tot compte fait e rebutat, vesèm que l’occitan utilizat coma lenga administrativa escrita dins l’Aran del sègle XVI, fasiá participar la Val d’una koinè occitana, almens gascona, que los traits locals - sens èsser totalament absents - èran pas sistematicament recercats. Plan mai, me sembla, aquel “aranés” escrit es plan pauc catalanizat e pas brica ispanizat çò que l’inscriu plenament dins lo mond aquitan que ne fa partida. E l’utilizacion de las formas gasconas dels prenomms dins lo tèxt (*Pèir, Miquèu, Salvador*), tanplan dels antropònims¹⁹, o confirma.

L’Archiu Generau d’Aran consèrva un tèxt gascon datat de 1668, còpia d’una letra mandada pel sénher Besombes, procureire al parlament de Tolosa, adreçada al sénher Dufreche. Sèm pas en situacion de dire se la còpia foguèt feita pel sénher Besombes el meteis que, coma o veirem s’exprimis puslèu en lengadocian, o per una altra persona. Aqueste tèxt ensaja de s’avesinar de la lenga dels araneses mas conten francismes (*prochaine, moyen*) e catalanismes (*sinó*). Lo demai es escrit dins un gascon qu’es pas aranés (per exemple, *granos* = grandas; plurals femenins en [os] allòc de [es]) e que pòt èsser influenciat pel lengadocian coma dins *uno*; los articles son pas pirenençs ja que trobam *lo, l’, los, la* unicament²⁰. La meteissa causa se pòt dire de la notacion feita en 1612 pel mercadièr de Sent Beath, Arnaud Lagarde, que, aprèp aver escrit en francés, ajusta: “Lou quau acte a recoubrat loudit Benouso ma pagat lous tres francs”²¹. S’agís de gascon (*quau* fa pas de docte), mas los articles (*lo, los*) son pas locals. Un autre tèxt venent de Tolosa, en 1683, nos n’aprend pas mai sus l’aranés qu’i cabon de formas lengadocianas del sud, plan caracteristicas (en grafia classica: *le, prumièr, fèit, nos ac faretz saber, jo...*), mas confirma la practica de l’occitan

19 Trobam un *Sauvado de Castetvaquer* (= *Castèthvaquèr*) quand trobarem la forma catalanizada *Castellvaquer* dins la documentacion del sègle XVII.

20 AIGA, Vielha, “Copia de instructa embiada a Dufreche per Mr Bezombez per sy benguen retira l’argent consignat per pare de Mr Bartier”, 1668. Balhem qualques exemples incontestablament gascons: *lou arrest au ditz atau ; ac pot he ; cau reffuza deu bailla l’argent ; etc.*

21 AIGA, Sent Beath, 20/5/1612.

dins las relacions Aran-reialme de França, e mai dins los afars de justícia²². E pas un occitan dialectalament “local”. L’Aran èra plan dins l’ensemble lingüistic occitan coma i èra Bearn que nos daissèt fôrça mai de testimoniatges lingüistics de l’epòca.

Elements lingüistics contenguts dins los tèxtes en occitan conservats a la Val d’Aran comparats a la produccion bearnesa (sègle XVII)

	occitan	catalan	comun occitan e catalan	espanhòl	francés
tèxtes conservats en Aran	36,5 %	2,5 %	58 %	0 %	0 %
tèxtes bearneses	27,5 %	0 %	68 %	0 %	4,5 %

Annèx 1

Qualques documents sus la lenga a l’epòca modèrna tirats dels archius araneses

Libre des capitòls de Bausen, capítol 8, 7 de mai de 1523

Capítol 8 - Plus bolem et ordenam los sus-dits habitants de dit loc que tota persona que aurirà los passi privilegiats que son acostumats de ten[ ] barras en lo loc de Bausen que aquells talls que les aurisca et no les tornaran a barra que pagaran sinc sous a la villa sino que fosse persona innoranta y aquesto que sie tot a la conexensa de la villa y lo sinc sous seran los dus dels cònsols y los tres de la villa.

Comptes de Vielha, 1563-1565

[3] *Ite(m) mes de collatio devant la porta hun pigre de vi e tres migeres e dus pas que Sauvado de Castetvaque les s’enportec enta la companya.*

[4] *Ite(m) dus reals e myey que se’n fecs Johan de Sala, cosso, ab lo fuste quan vengueren visitar la cranva.*

[5] *Ite(m) mes se’nporterem huna mygera de vi.*

[15] *Ite(m) a pres una hola de metau p(er) mas de la tora q(ue) se debie a Guillyamot de Bilac e jo Johan Ane e agut a paua a di Guillyamot de mon propi e boy q(ue) me torne dita hola.*

22 Aqueste document conservat a Vielha, a l’AIGA, conten dos tèxtes. Lo primièr, datat de Tolosa, lo 26 de julhet de 1683, es escrit al jutge e al sindic de la val pel sénher Besombes, procuraire al parlament. Lo segond, adreçat amb lo precedent, es la traduccion d’una letra, del 17 de julhet de 1683, d’un avocat al Conselh, Mèstre Segonzac, que s’ocupa a París dels afars dels araneses. Es de notar, per çò qu’es de la consciéncia lingüistica, que lo sénher Besombes a sentit la necessitat, per s’adreçar a las institucions aranesas, de revirar dins son lengadocian un tèxt en francés. Es possible que la documentacion privada, uèi escampilhada e pas inventariada, porgisca, un jorn, d’autras indicas sus las lengas escritas en Aran a l’epòca modèrna. Cal pas desbrembar, tanpauc, que lo tractat de ligas e patzerias del 22 d’abril de 1513, conegut jol nom de tractat del Plan d’Arrem, es redigit en occitan, çò que mòstra qu’aquesta lenga podiá servir de lenga veiculara pels occitans, catalans e aragoneses, coma tanben al País Basc e en Navarra (la costuma de Sola, per exemple data de 1520 - M. Grosclaude, *La coutume de la Soule*, Saint-Etienne de Baïgorry, Izpegi, 1993, 164 p.).

[164] Goe qu(e) condam a 21 de mars 1565 an condefinat tot lo consel de Biella dam los consols biels resten debitors 25.

[227] It(em) mes nos deu lo dit Gaspart en auta part pes penyores de cada sinc sous per penyora de l'aygoa [...].

Archiu Istoric Generau d'Aran, « Copia de instructa embiada a Dufreche per Mr Bezombe per sy benguen retira l'argent consignat per pare de Mr Bartier », 1668

Per so que auem consignat mes de so que es deugut cau gardar aquero demande et lou raport que auem optengut aqueste dia demquy a la Sant Martin prochaine que altra compta et he son compte dessus aquero partida que lou arrest au ditz atau.

A mes de aco Bartier pouyra este appellant de las tacxes de despens et y a granos aparencias quen sera tirat cauque cause et per aco bau mes aue consignat mes que non pas mens.

Sy Bartier ven cubra largent de las mas de Mosur Dufreche depositary est no cau he sino que Dufreche rettire uno quitanca que sy Bartier se bol rezerua contre los messieurs de la valée est ac pot he et aro no prejudicara en re dap condicion que nous rezerue aré contre lo depositary y mes sy est se rezerue aré [ ] cau reffuza deu bailla largent.

Mes sy Bartier se rezerua per acté et cau que Dufreche offresco et hasse besse la partida et [ ] la moneda ques estado consignada et per aquet moyen nou y aura cap de dangé et le desliure largent en ly responé que est no ben pas plan ny que no pretend quet se balgo en re de sas protestacions et rezeruacions de Bartier contre las quales est he sas protestacions et rezerbacions contraries.

Archiu Istoric Generau d'Aran

A) de Tolose le XXVI juillet 1683

Segnor

Jo ay rebut una carta de l'aduocat de Paris que beiretz la copia que ne faitte et so que laboucat crei ; per le prumie courie l'aduocat me mandara so que sera estat fait et bous a enbiare.

Jo ay vist per vostre carta que abetz enbiat a Madrit et que atendetz nouuellos quan nauretz nous a faretz sabe.

Bartier es en ville malaut el na pas fait encare res, quand fara quicon jou vous en donare auis.

Jo vous merci de l'honor que mabetz fait de descriure, jou nou meritabo tant dhonor et per tout remerciement nou podire autre causa sinou que son bostre tres humbe serbitor.

Lo segnor Joan Despagnia troubara assy que jou le remercy de launor que ma fait et que son tabe son servitor.

Besombes

B) À Paris 17 juillet 1683 [letra revirada per M. Besombes]

Jou ay rebut monsieur toutz los papes que m'ab[...] enbiatz on be las memorios de lafe de la valee daran. Jou et pla bist toutes causes et trobi que bost[...] causo nes pas bone et que le consol nou y bouldra pas touca.

Primo que la transaction es estat arestat que serio ensinude al parloimt
 Secundo que las partides se son soumeses a las rigous de la justice daqueste royaume,
 apre p aco on nou pot pas dire que le parlomen nou ne diugo counegue
 Tertio que le scindic sies retirat el mesme, et y a defend[], et que l'executiu nou pot
 estre perseguide en (loc plus).
 Jou ay fait neamens une r(e)queste que baillade a un m(èstre) de requestes per lafa
 delibera jou fare tout [çò] que se pouira.

Archiu Istoric Generau d'Aran, Casa Joan Chiquet n° 1692

À St Beat a 18me fevrier 1695

Seignor rectour. Jou ey bolgut vous escriue la presente per vous auisa com jou deguy
 party per Tho[losa] dimercles sy platz a diu et sy abetz beson de algune cose vous
 pouratz mescriue que jou nou manquare de fer lou que me manaratz.
 Jou vous enboye lou compte de la sere que jou bailheguy per la isgleise que vous veirat
 dare escriut. Nou dic mes sinou que soy per ma vide vostre bon amic y seruidour.

J. Rouanet

Archiu Istoric Generau d'Aran

Jou bas firmat declary ave rebut un fusil de aquels que faltaven en la villa de
 Fos de la besse que lou Seignor Belber aquel temps governador y touta la bail
 bacheren en loudit Fos louqual fusil tinc rebut des mans del seignor Don Planes
 governador de la bail d'Aran. Fait la presente declaration dia als quatorze del
 mes de avril de lan 1703

Lafont ptre

Archiu Istoric Generau d'Aran, Casa Joan Chiquet n° 2094

Señor,
 Jou me trobi obligat de bous escribe per un affe que jou cresioy finit et terminat. Aquo
 es per rason dune saside quel Señor Benouse a het he sur ets abitans de Hos. Jou
 abouty l'haunou den parlar en St Beat al señor jutge de la bal, et a moussen Pau. Lous
 abitans de Hos nous an pagat aqueres sommes que Benouse lour demande, percoque
 eren condemnats a nous las pagar per sentence de Toulouse, et monsieur de Bertier,
 mon pere, en passan la transaction dab la balée reserbec per expres lexecution daque-
 re sentence ; de sorte que si la balée nou he pas quara [carar] Benouse alegard dets
 abitans de Hos et he les rende lours effets sasits, nousauts nou poudem pas nous
 empecha dagir contre la balée et dexecuta nostres arrestis, percoque ets de Hos nous
 aperen en garantide. Nou bouliat pas señor sindic que y aye plus d'ahés entre nousau-
 tis. Non y a que trop augut, reglat bostis ahés dab Benouse et que los abitans de Hos
 nou sien pas inquietadis per rason daco, et que seram amigs.

Jou soy tres parfaitemen señor vostre tres humble et tres obeissent servidou.

*De Bertier a Aspet,
le 11e janer 1711*

Archiu Istoric Generau d'Aran, Casa Joan Chiquet n° 2288

Seignor meu

Me an raportat que en la billa de Biella capital de bostra balea abion pres un fil de aquest loc de Santein lo que me obliga embiar bos esto proprio suplican bos ly rendas la libertat com creo esta de rao el no sta hombre per inquietar degun si a passat a nabega a bostra serra los de bostra balea uson de madeich pribilegio en esta casternia ab toda seguridat coma esta portat per los pactes de las passerias estic aguardan bostra resposta y quedo bostron serbidor.

*Santein als 17 de febrer de 1711
Marbé (?)*

Conclusion

Plaçat dins son contèxte lingüistic e istoric, lo parlar de la Val d'Aran presenta, fin finala, paucas particularitats pròpias. L'aranés - se nos cal utilizar aquesta denominacion - es pas res mai que d'occitan, dins sa varietat gascona pirenenca orientala, sens altra caracteristica que d'èsser inclús dins un estat diferent del demai d'aquel meteis occitan-gascon. Sens cap de docte, los parlars araneses se distingisson pas gaire dels parlars vesins de Comenge e Coserans. Doni dins un annèx final (cf. Annèx 2, çai-jos), un tròç de la parabòla del filh perdut, dins unas varietats d'occitan e, me sembla, que l'unitat lingüistica es clara. Tanplan, me sembla que se poiria prepausar una mena "d'estandard" pels parlars d'Aran, Comenge e Coserans, e perqué se fariá pas una gramatica d'aqueles parlars²³, en seguint un modèl de lenga comun e en referéncia amb l'occitan "general" (en recercant las solucions occitanas)? E, plan segur, utilizar e difusar lo mot "occitan" mai largament, e subretot pas en oposicion amb "aranés".

Al delà, aqueles parlars an una parentat fòrta amb lo lengadocian sud-occidental (País de Foish, Tolosan...). Ara, çò que dona una fisionomia particulara a l'aranés es la pression de las lengas dominantas (vocabulari, sintaxi, fonetica tanben qu'ausissèm de mai en mai, per donar unes pauques exemples, de confusions entre [y], tipicament occitan, e [u]; se pòdon ausir tanben de confusions entre [ɛ] e [e] - per ex. dins los -et finals ont l'occitan a [e] o dins -èr; las assimilacions consonanticas an tendéncia a desaparéisser; me sembla tanben que la realizacion actuala de la -A

²³ Ja i a la de Jòrdi Deledar pels parlars coseraneses, la de M. Daulon (dins una perspectiva non occitanista) pels parlars del naut Comenge e la d'Aitor Carrera per l'aranés.

finala atòna es plan mai pròcha de [a] que çò qu'èra). Un trabalh de correccion dins aquel sens seriá necessari.

D'un autre costat, qualques causidas graficas serián de revisar, en acòrdi amb çò que fan los gascons de Luishon o dins las Valadas occitanas de l'estat italian ont de fenomèns vesins existisson. Atal, los plurals de las -A finalas atònas, escrits -ES actualament, se poirián escriure -AS sens que la prononciacion [es] ne siá cambiada; meteissa causa dins la morfologia verbala (CANTAS, CANTA allòc de CANTES, CANTE que mena, e mai, una confusion amb lo subjontiu present). Meteissa causa per la 3^{ena} persona del plural dels vèrbs que se poirián escriure -AN coma dins las autras varietat de l'occitan e dins l'occitan "general". Se pausa, alavetz, la question de l'article definit plural qu'a pas qu'una forma epicèna (comuna al masculin e al feminin), es. Coma endacòm mai en gascon pirenenc se poiriá causir d'escriure *eth* → *eths* [es] mas qué far pel femenin? Conservar *era* → *es*? O passar a las formas generalas *era* → *eras* en tot conservar la prononciacion [es]? Amagui pas qu'aquí lo problèma es dificil.

Tanben, se poirián escriure -V- (*aver*), coma es corrent dins lo demai del gascon ont lo fenomèn existís, los [w] intervocalics correspondents a de [β] çò que, tanben, permetriá d'aver una sola forma escrita en Aran ja que lo naut Aran pronóncia [β].

Del sieu costat, la causida d'un occitan "referencial" "orientalizant" es pas sens critica, qu'aluèna las causidas retengudas de la practica aranesa mas tanben de tot l'ensemble del gascon, d'una brava part del lengadocian, de l'auvernhat tot, etc. (ex.: *nuèch/nuèit*; *fach/fait*; *dich, dicha/dit, dita - ponch/punt*; *ponh/punh*). Lo risc, fin finala, al delà d'isolar l'aranés (fixat dins sas nòrmas e sas practicas, d'un costat) e l'occitan "referencial" del traductor (fixat, de son costat, sens téner compte obligatòriament de la practica aranesa) e de ne far doas "lengas", es de far del gascon tot (e benlèu d'autres parlars), un "lengatge estranh". Çò qu'èra pas brica lo cas quand legissèm los tèxtes de l'epòca modèrna...

D'autra part, cal favorizar la "circulacion de la lenga" es a dire la preséncia d'autres parlars occitans en Aran e la preséncia dels araneses dins la vida culturala d'Occitània tota. Es al prètz d'una coneissença mutuala e d'esfòrces faits dels dos costats que la question de la lenga, coma segurament aquò deviá èsser lo cas bèl temps a, serà pas mai vista coma un problèma mas al contrari coma un element de solidaritat e d'identitat. E alavetz qui poirà dire que Lúcia es pas una de las cantairas occitanas mai importantas encara que cante en comenjo-coserano-aranés e que la Val d'Aran participa pas, plenament e benlèu decisivament, a la vida culturala d'Occitània? Es, cresi, la jòga per las annadas avenidoiras pels occitans, d'ont que sián, d'Aran o d'endacòm mai.

Annèx 2

La parabòla del filh perdut^{24 25}

Vielha	occitan de tipe “central” o “referencial”	occitan de Pàmias
<p>Un òme non auie sonque dus hilhs. Eth mèns joen diguec a sa pare: “Ja ei ora de que siga eth mèn pròpi amo e que aja dinèrs; cau que me’n poga anar e que veiga país. Partitz es vòsti bens e datz-me lo que me pertòque.” - “Ai, hilh mèn”, diguec eth pare, “coma volgues! Ès dolent e seràs castigat!” Despús, dauric un caishon, partic es sòns bens e ne hec dues parts.</p>	<p>Un òme aviá pas que dos dròlles. Lo mai jove diguèt a son paire: “Es ora que siái mon mèstre e qu’aja de sòus; cal que me’n pòsca anar e que veja de país. Partejatx lo vòstre ben e donatz-me çò que devi aver.” - “Ò mon filh”, çò diguèt lo paire, “coma voldràs; ès/siás un dolent e seràs castigat”. Apuèi dubriguèt un tirador/una tireta, partegèt lo sieu ben e ne faguèt doas parts.</p>	<p>Un òme aviá pas que dos dròlles/mainatges. Le mèns joen diguèt al sieu/a son paire: “Es ora que siái mon mèstre e qu’ajai sòuses; cal que me’n pòscai anar e que véjai país. Partejatx le vòstre ben e donatz-me çò que devi aver.” - “Ò mon filh”, ça diguèt le paire, “coma vuèlgas; ès un dolent e seràs (siràs) castigat”. Apuèi durbisquèc una tireta, partegèc le sieu ben e ne fasquèc doas parts.</p>

Occitan d’Aran segon nòrmas ortograficas pan-occitanas, après correccion lexicala	Occitan naut comengés	Occitan naut coseranés
<p>Un òme non avia sonque dus hilhs. Eth mèns joen diguec a sa pair: “Ja ei ora que siga eth mèn pròpri mèstre e qu’aja sòus; cau que me’n poga anar e que veiga país. Partitz eths vòsti bens e datz-me çò mèn.” - “Ai, hilh mèn”, diguec eth pair, “coma volgas! Ès dolent e seràs castigat!” Despús, dauric ua tireta, partic eths sòns bens e ne hec duas parts.</p>	<p>Un òme aviá cap que dus hilhs. Eth mes joés que diguèc/didèc a sa pair: “Qu’è ora que siái eth mèn mèstre e qu’aja moneda/sòuses; que cau que me’n posca anar e que veja país. Partejatx eth vòste ben e datz-me eth çò que devi aver.” - “Ò, mon hilh”, didèc eth pair, “coma volhas! Qu’ès un dolent e que seràs castigat!” Après que dauric ua tireta, que partegèc eth son/sòn ben e que’n hèc duas parts.</p>	<p>Un òme avia cap que dus hilhs. Eth mes joés que diguèc/didèc ena sa pair: “Qu’è ora que siái mon mèstre e qu’aja sòuses. Que cau que me’n posca anar e que veja país. Partejatx eth vòste ben e datz-me eth çò que devi aver.” - “Ò, mieu hilh” diguèc/didèc eth pair, coma volhas! Qu’ès un dolent e que seràs castigat.” Après que draubic/draucic ua tireta, que partegèc eth ben e que’n hèc duas parts.</p>
	<p>A partir de las diferentas versions donadas per P. Bec, Les interférences linguistiques...</p>	

24 Dins B. Arrous, « De garròcs e de nhèu. Eth gascon deus d’eths auts », *L’identitat occitana e catalana dins los Pirenèus al lum de la lingüística e de l’istòria*, Pàmias, Cercle Occitan Prospèr Estieu, 2003, p. 36.

25 Adaptat segon P. Bec, *La langue occitane*, París, PUF, p. 112

A partir d'aquestas tres versions, me sembla pro aisit de prepausar una version en "occitan arano-comenjo-coseranés" "estandard", comparada amb una version en occitan gascon "comun literari"²⁶ e una version en occitan "referencial".:

gascon "comun literari"	"estandard" comenjo-coseranés	occitan "referencial"
<p>Un òmi qu'avè sonque dus hilhs. Lo mes joen que digó au son pair: "Qu'ei temps que sii lo men mèstre e qu'agi moneda; que cau que me'n posqui anar e que vedi país. Partejazd lo ben e datz-me çò qui devi aver." "Ai, hilh men", ce digó lo pair, "coma volhas! Qu'ès un dolent e que seràs castigat!" E puish, qu'aubrisco ua tireta, que partegè lo ben e que'n hasó duas parts.</p>	<p>Un òme (qu')avia sonque dus hilhs. Eth mès/mes joen (que) diguec a sa pair (o son pair): "Ja ei ora que sia eth mèn/mon mèstre e qu'aja moneda; (que) cau que me'n posca (poga en Aran) anar e que veja (veiga en Aran) país. Partejazd/partitz eth vòste ben e datz-me çò que devi aver." "Ai, hilh mèn/mon hilh", çò diguec/diguèc eth pair, "coma volhas/volgas! (Qu')ès dolent e (que) seràs castigat!" Après, (que) dauric ua tireta, (que) partegèc/partic eth sòn/son ben e (que'n) ne hec duas parts.</p>	<p>Un òme aviá pas que dos dròlles. Lo mai jove diguèt a son paire: "Es ora que siái mon mèstre e qu'aja de moneda; cal que me'n pòsca anar e que veja de país. Partejazd lo vòstre ben e donatz-me çò que devi aver." - Ai, mon filh", çò diguèt lo paire, "coma voldràs; ès un dolent e seràs castigat". Apuèi dubriguèt un tirador, partegèt lo sieu ben e ne faguèt doas parts.</p>

²⁶ Segon B. Arrous, art. Cit., p. 34.

Estudi 2

Contribucion ara elaboracion d'un occitan «co-mun» : distància entre eth aranés escrit e 'th «lengadocian literari » preconizat per L. Alibèrt

Bernat Arrous

1. Era nòrma ortografica

1.1. Eras finalas ditas « femeninas »

D'acòrd dab ce que's hè tanben en catalan, eras *Nòrmes Ortogràfiques* que sancionan eth passatge a [ɛ] (= [é] en AFI) der'antica A atòna finala davant consonanta latina (+ S/N/T). Ja's sap qu'eth fenomène aqueth afècta, non solaments eth femenin plurau deths substantius, deths pronòms e deths adjectius acabadi en *-a* (ex. [akéres pulíðez énnɛs] : *aqueres polides hemnes*), mès tanben de nombrosas fòrmas verbalas. Era nòrma alibertina de qui ei confrontada ad aqueth madeish fenomène, en d'aubuns sectors deths Aups e deras Perinèus, qu'arrestableish pertot era /a/ etimologica.

« Quauques detalhs dera adaptacion d'aquera normativa aranesa son diferentas de l'ús [sic] preferenciau deras autas varietats gasconas : eras particularitats aranesas son en teoria possiblas tanben enas autas varietats de gascon, mes en practica s'utilizan sonque en aranés [sic, per non s'utilizan sonque ...], ja qu'era rèsta deth gascon prefereish solucions mei unitàrias. Essencialment se tracta de la [sic] forma deth plurau femenin en **-es** en lòc de la grafia **-as** qu'es [sic] mei unitària e englobanta (podent prononcià's [es / ɔs / as] segon eths parlars. Ex. *hemnes araneses en lòc de hemnas aranesas...* » (citacion trèita deth article en occitan subeth eth aranés de *Wikipèdia*, era *Enciclopèdia Libra* deth malhum).

Nòrma alibertina	Nòrmes Ortogràfiques
<ul style="list-style-type: none"> • « A atòn deu sempre èsser representat per a quina que siá sa valor : (...) femna, femnas, pòrtas, pòrta, pòrtan (...) Dins lo parlar [donasanenc], -a persistís mentre que -as passa a [-es] : ròda, ròdas, bada, badas /roda, rodes, bada, bades/. » (<i>Gramatica Occitana</i>, 1ra part, § 19). • « <i>a</i> final atone et a des finales atone en <i>as, an</i>, qui peut avoir diverses valeurs, sera toujours noté par a : <i>bòrda</i> (bòrda, bòrdo, bòrde, bòrdeu, bòrdou), <i>bòrdas, cantan</i>. » (IEO 1951, <i>Application</i>). • « [En Cisaupenc] per notar la terminason caracteristica dau plurau femenin, se nòta -as que se pronóncia [-es] en generau (o tanben : [-ɔs, -a:, -e]) : la <i>frema</i> [la 'fremo] las <i>fremas</i> [les 'fremes (las 'fremɔs, la: 'frema:, le 'freme)] » (CLO, 2007, <i>Preconizacions</i>, 18.7.2). 	<p>De faicon, segnificativa, ça'm par, cap deras duas versions consecutivas deras Nòrmes non hè claraments mencion d'aqueth problèma, ne en § 1 (a, à), ne en § 3 (e, é). Qu'ei, neaumens, possible d'arrelhevar, tot ath long deth tèxte, divèrsi exemples de qui temuenhan implicitaments der'adopcion dera grafia e per -a. Atau :</p> <ul style="list-style-type: none"> • iautes (1999, § 8) • sabie (1999, § 12) • aigües (1999, § 19) • coja, coges (1999, § 25) • abséncias (1999, § 36c) • pronóncien, denóncien, sabien (1999, § 36e) • arrata-cauda, arrates-caudes (1999, § 37) • escoten (1999, § 38a) • d'outes tèrres (1999, § 38a)

1. Se consideram qu'eth « bavartesenc » parlat ena Val d'Aran « francesa » e deth quau eth canejanés non constitueish, finalaments que ua varianta, be hè partida integranta deth paísatge lingüistic aranés, qu'ei interessent de constatar qu'eth polimorfisme de qui caracteriza eras *Valadas* alpcas, e's pòt tanben observar en Aran :

latín	Aranés « comun »	« Bavartesenc »		
		Canejan	Mètlas	Sent Biath
illas feminas	[ez énnēs] es hemnes	[es sénnēs] es hemnes	[eres sénnēs] eras hemnas	[eras sénnos] eras hemnas

2 Ena conjugason, eras desinèncias en *-e* que jògan un ròtle non negligible, estant que perpetuan eras terminasons en *-AT* deth latin. Arrestablir pertot era grafia *-a* qu'auria per consequéncia, dens cèrti cassi, de gomar, per escriut, era oposicion entre era prumèra e 'ra tèrça persona deth singular – a mens d'adméter, peras fòrmas dera prumèra persona, d'aubuas solucions de substitucion de qui, en estat actuau dera evolucion, en tot cas, e son totas estrangèras ara realitat lingüistica aranesa.

LATIN	Aranés		Solucions de substitucion possiblas
	grafia aranesa	grafia panoccitana	
CANTĀBAM	cantaua	cantava	*cantavi
CANTĀBAT	cantaue	cantava	X

DORMIËBAM	dormia	dormia	∅
DORMIËBAT	dormie	dormia	X
CANTĀUISSEM	cantèssa per cantès	cantèssa	*cantèssi
CANTĀUISSET	cantèsse per cantès	cantèssa	X
DICAM	diga	diga	*dígai
DICAT	digue	diga	X

1. 2. Eths diftongs

1. 2. 1. Era reduccion deths diftongs dits « descreishents »

1. 2. 1.1. Eth diftong [èi].

Eras Nòrmes n'admeten era reduccion de [èy] a [è] qu'en fin de diccion. Era nòrma alibertina qu'arrecomanda d'arrestablir graficaments eth antic diftong en tota posicion.

Nòrmes Ortogràfiques

- Er antic diftong èi [ej] a passat a è [ɛ] en posicion final : **cantè, è**, per **cantèi, èi**. » (1982 : §8, p. 14).
- Er antic diftong èi [ej] a passat a è [ɛ] en posicion : finau : *cantè, è*, per *cantèi, èi* » (1999 : § 8, nòta 1)

Nòrma alibertina

- En [foissenc, donasanenc] e dins lo parlar local d'Agen, ai pòt s'afeblir en èi : *fraise, pàisser, fait, lait, mai /frèiche, pèicher, fèit, lèit, mèi/*.

Per la 1ra pers. del sing. del pres. d'indicatiu del vèrb *aver* e la meteissa persona del futur de tots los vèrbs, lo cambiament de ai en èi s'expandís dins lo narbonés, l'albigés, lo carcinòl e l'agenés (...) **Dins lo foissenc, lo tolosan, lo central e lo donasanenc, èi se reduís a è dins : ai, sai, bensai, aurai /è, sè, bessè, aurè/**. L'evolució ai, èi, è, aparenta lo lengadocian al gascon e al catalan e d'una faïçon mas generala a las lengas iberò-romanas.

La lenga escrita deu admetre si non que las fòrmas en ai.

Los grossièrs gallicismes del tipe : /trèt, retrèt, fèt, lèt/ devon èsser remplaçat per *trach* o *trait*, *retracha* o *retraita*, *fach* o *fait*, *lag* o *laid* (*Gramatica Occitana*, 1ra part, § 9). »

- On choisira, autant que possible, pour l'usage littéraire, les formes les plus conformes à l'évolution normale de la langue et les mieux conservées : èi au lieu de è : *hèit* et non *hèt* » (IEO, 1951).

1. Que pòt tanben arribar qu'era reduccion de [èi] a [è], en fin de diccion, aja lòc davant consonanta, non solaments pas en finala absoluta, mès tanben, ath laguens deth mot : FACTU > [hèyt] > [èt] (= *hèt*), FACTA > [hèita] > [ètα] (= *hèta*), TRACTU > [trèit] > [trèt] (= *trèt*). Pensam qu'en d'auti dialèctes gascons dera zòna pirenenca (eth azuèr, eth lavedanés, eth coseranés, ètc), avem, tanben, per exemple : [lèt] < LACTE, per *lèit*.

2. En matèria de morfologia verbal, eth arrestabliment deth antic diftong dens ua fòrma coma *hèit* (= [èt]), que conduïria, per ua question de coèrècia, a causir era fòrma *hèita* (= [ètα]), tath femenin. Era varianta [èδα] (= *hèda*), de qui, contrariaments a ce qu'an pretendut d'aubuns, per non èster etimologica, n'a arren d'incorrèct (que s'arretroba en Luishonés, en Loron, ena Vath d'Aura, ètc), mès de qui supòsa neaumens un masculin en *hèt*, que seria, d'ara enlà, hòrabandida deth usatge escrit, (a mens d'admètrer na grafia en **hèida?*).

1. 2. 2. 2. Eth diftong [éĩ]

Eras Nòrmes non trencan cap era question dera reduccion de [éĩ] a [é] de maniera definitiva. Que lèishan simplaments entèner que ce que's pòt escrìver **ei** e pòt èster prononciat [é]. Eth usatge, totun, qu'a fenit per consacrar d'aubuas grafias, coma per exemple, *net* per *neit*. En eths tèxtes de lectura de qui acompanhan era prumèra version deras Nòrmes, ja's pòt léger, per exemple, sos era pluma de Pilar Busquets :

*Er estanh na net doça
Relutz com un miralh,
Dromís en lhet de mossa
Velhat per un gran malh.*

Nòrma alibertina	Nòrmes Ortogràfiques
<ul style="list-style-type: none"> Ei tampat pòt se reduire a e en agenés, carcinòl e tolosan : <i>dreit estreit, creire, veire /dret, estret, vere, crere/</i>. Las fòrmas en ei devon èsser mantengudas dins la lenga escrita » (<i>Gramatica Occitana</i> : 1ra part, § 11 bis). 	<ul style="list-style-type: none"> I a tendècia a passar d'ei [ej] a e [e] : <i>trueita</i> o <i>trueta; dret, lhet, net</i> per <i>dreit, lheit, neit</i> (1999, § 8, nòta 1)

1. 2. 1. 3. Eth antic diftong [òũ].

Encara qu'eth tèxte deras Nòrmes non hàcia que constatar qu'eth antic diftong [òũ] ei passat a [ò] (en realitat, a ua [ó] mès o mens barrada, per amor dera sua posicion finala), ja s'a pres er'abitud en Aran, d'arrestablir eth segond element de diftong per escrit : *vòu* < *UŒL(ET), per [bó] (= *vò*), ètc.

Nòrma alibertina	Nòrmes Ortogràfiques
<ul style="list-style-type: none"> ... -òus final se simplifica en -òs en carcinòl : <i>dijòus, buòus, uòus /dijòs, biòs, iòs/</i>. La lenga escrita deu servir -òus. » (<i>Gramatica Occitana</i>, 1ra part, § 15 bis). On choisira, autant que possible, pour l'usage littéraire (...) òu au lieu de ò : <i>esquiròu</i> et non <i>esquirò</i>. » (IEO, 1951). 	<ul style="list-style-type: none"> Er antic diftong òu [ɔw] a passat a ò [ɔ] : <i>auriò, bò, vò</i> per <i>auriòu, bòu, vòu</i>. Comparatz <i>sau/salat</i> tamb <i>auriòu/auriòla, vò/voler</i>. » (1999, § 8, nòta 3).

1. Era reduccion de [òu] a [ó] qu'aubedeish a ua tendéncia de qui s'arretroba un shinhau pertot, en gascon, dab ua frequéncia màger en despartament deth Gèrs (32), en Bigòrra e en Haut Comenge (Gasconha Orientala) e tot ath long dera ribèra der'Ador (Shalòssa, Baish Ador). Eth tablèu següent, de qui avem establìt a partir deras dadas amassadas entara redaccion deth ALG (*Atlàs Lingüistic dera Gasconha*), que balha ua aidea de ce quin e's pòt distribuïr, sus eth terrenh, ua fòrma tipicaments gascona coma [lĩnsó] (= linçò[u]) < LINTEÖLU, per rapòrt aras fòrmas mès arcaïasantas que son [lĩnsòw] e [lãnsòl] :

	Fòrma majoritària	Variantas
Aran (Casau, Mètlas)	[lĩnsó]	
Arièja gascona (Cosersans) (09)	[lãnsòu] Bathmala : [lãnθòu]	Massat : [hãnsòl]
Arieja foishenca (09)	[lãnsòl]	
Gèrs (32)	[lĩnsó]	
Bordalés (33)	[lĩnsòu]	Sent Savin de Blaia : [lẽnsò]
Haut Comenge (31) + Barossa (65)	[lĩnsó] Bossan : [lãnsó]	Martras Tolosana, Saleish : [lãnsòu].
Volvèstre (31) + (09)	[lãnsòu]	
Gasconha Tolzana (31)	[lãnsòl]	Carbona : [lĩnsòu] Riumas, Frosins : [lãnsòu] Cadors, Bragairac : [lãnsó]
Tolosa madeish (31)	[lãnsòl]	
Bigòrra, Lavedan (65)	[lĩnsó]	Sent Léser : [lĩnsòu]
Shalòssa (40)	[lĩnsó]	
Còsta Landesa Lanas de Gasconha (40)	[lĩnsòu]	
Òlt-e-Garona (47)	[lĩnsòu]	Mezin : [lĩnsó] Pègmiròl, Layrac : [lĩnsòl]
Baish Ador (Bayoune) (64)	[lĩnsó]	
Biarn (64)	[lĩnsòu]	Pontacq, Garlin, Salias : [lĩnsó]
Tarn-e-Garona (82)	[lĩnsòl]	

1. 2. 2. Eth diftong –iu

En Aran, eth diftonhg [iũ] e 'th trifontg [yéũ] que son entercambiables : [diũ] ~ [dyéũ] < DĚUS, [estiũ] ~ [ustyéũ] < ÆSTĪUU, [arriũ] ~ [rryéũ] < RĪUU, ètc. Globalaments, qu'òm pòt considerar qu'eth diftong [iũ] e caracteriza eth Baish Aran, mentre qu'eth trifontg [yéũ] e demora, en generau, estacat ath arrestant dera Val. Mès, era influéncia deth catalan, entaths mots de qui coïncideishen enas duas lenguas (riu, estiu...)

qu'afavoreish un shinhau mès tot dia era generalizacion deth diftong [iũ] ath detriment deth triftong [yéũ] – ce que va, d'aulhors, en sens dera evolucion naturala dera lengua, a pus prètz pertot en Occitània (sonque en Provença). Ara, encara que, dab eth temps, eras finalas en [yéũ] ajan fenit per entremesclar-se dab eras finalas en [iũ], non se'n destriavan pas mens istoricaments. Eth tèxte deras Nòrmes non ten cap compde d'aqueri critèris etimologics, considerant simplaments eth digrafe **-iu** coma ua grafia "englobanta" :

1. 2. 2. 1. Eth diftong **-iu** « primari » :

Gramatica Occitana	Nòrmes Ortogràfiques
<ul style="list-style-type: none"> « IU (iou fr.) es grafiat regularament iu quand proven d'un i long latin o d'un ü en iatus seguit de u (ou fr.) : <i>riu</i>, <i>liura</i>, <i>nadiu</i>, <i>piuse</i>, <i>tiure</i>, <i>siure</i> (...) Iu se diftonga sovent en ieu en gavaudanés e en roergat. Aquela diftongacion s'espadissia dins gaireben tot Lengadòc fins a una epòca recenta ; las grafias <i>rieu</i>, <i>vieu</i>, <i>lieura</i>, <i>sieure</i> son frequentas dins los documents. La lenga literària deu servir las fòrmas en iu. » (1ra Part, § 14). 	<ul style="list-style-type: none"> « iu se pòt liéger segontes era prononciacion de cadun, iu/ieu [iw], [jew] : <i>hiu</i>, <i>Diu</i>, aciu » (1999, § 8, nòta 2). En aranés « normalisat », [arríũ] o [rriyéũ] < RIUU que s'an, doncas, a ortografiar uniformaments : arriu, ètc.

1. 2. 2. 2. Eth triftong **-ieu** procedent dera diftongason de Ī longa latina davanti L

Occitània Grana	Nòrmes Ortogràfiques
<ul style="list-style-type: none"> « I seguit de l pòt se diftongar en iè, ia, iò : <i>fil</i>, <i>abril pila</i>. En tolosan, foissenc, part del cevenòl, òm a : /fièl, abrièl, pièlo/ ; en montpelhierenc, cevenòl d'Alès, besieirenc, narbonés, central, albigés, part del roergat, orlhagués, òm a : /fial, abrial, piollo/ ; en gavaudanés, carcinòl e part del roergat, òm a : /fiol, abriol/. La lenga literària deuriá servir i » (1ra Part, § 7). « Le i long du latin (Ī) diphtongue en iè devant I ou II : <i>anguīlam</i> > <i>angèla</i>, <i>argīllam</i> > <i>argèla</i>, <i>pīlam</i> > <i>pièla</i>, <i>vīllam</i> > <i>vièla</i> » (M. Grosclaude : 2000, p. 23). Eth madeish obratge que balha, en sòn lexic etimologic, p. 64, era fòrma : hieu/<i>hiu</i>, de FĪLUM. 	<ul style="list-style-type: none"> « iu se pòt liéger segontes era prononciacion de cadun, iu/ieu [iw], [jew] : hiu, <i>Diu</i>, aciu. » (1999, § 8, nòta 2).

1. 2. 2. 3. Eth triftong **-ieu** procedent dera diftongason de Ē brèva latina davanti velària

Occitània Grana	Nòrmes Ortogràfiques
<p>« Èu obèrt pòt se diftongar en ièu que se reduís sovent a iu : <i>mèu</i>, <i>mièu</i> /miu/. Èu se rescontra en central, tolosan, agenés, albigés, roergat, etc, ièu subsistís en gavaudanés, roergat, orlhagués, carcinòl, montpelhierenc, etc ; iu es corrent en central, tolosan, foissenc, albigés, etc. Las diversas formas se mesclan forra-borra dins tot Lengadòc. La lenga literària deu admetre sinon que : èu, ièu : <i>mèu</i>, <i>mièu</i>, dièu, <i>Andrièu</i>, <i>Matièu</i>, <i>romièu</i>. » (Gramatica Occitana, 1ra part, § 12).</p>	<p>« iu se pòt liéger segontes era prononciacion de cadun, iu/ieu [iw], [jew] : <i>hiu</i>, Diu, aciu. » (1999, § 8, nòta 2).</p>

Conclusion

Ja's pòt constatar que règna ua cèrta disparitat d'un parçan a un aute :

- Era nòrma alibertina propiaments dita qu'arrecomanda de destriar neta-ments per escrit eth produït d'ua [è] aubèrta (< Ě latina) dehs produïts de longa davant consonanta (Ī+ [w], L) : *mièu*, *Dièu*, per [míũ, díũ], mès *riu*, *fil* per [rrie , fyal], ètc.
- Era nòrma en usatge en Gasconha (en Biarn, mès que tot) non nòta eth dif-tong [yéũ] que s'eras fòrmas en question e son estatisticaments importentas. Qu'ei eth cas per un substantiu coma *hieu* < FIL(U), en Biarn, o per un advèrbi coma *atheu* (= *aquieu*) < ECCUM ĪBI, en Hauta Bigòrra.
- Anfin, coma ac avem dejà senhalat mès ensús, eras *Nòmes Ortogràfiques* n'arretièn qu'eth aspèct puraments fonologic dera question, eras considera-cions etimologicas n'entrant cap en linha de compde.

Etimon	Lengadocian	Gascon de França	Aranés
ÆSTCUU	<i>estiu</i>	<i>estiu</i>	<i>estiu</i>
RĪUU	<i>riu</i>	<i>arriu</i>	<i>arriu</i>
UĪUU	<i>viu</i>	<i>viu</i>	<i>viu</i>
FĪLU	<i>fil</i> per [fil, <i>fiũ</i> , fyál, fyòl, fyèl] (era varianta [fil] de qui s'entén, per exemple, a Tolosa <i>ma-deish</i> , ei ultra-minoritària).	<i>hieu/hiu</i>	<i>hiu</i>
APRĪLE	<i>abril</i> per [aβryèl, <i>aβríũ</i> , aβryál, aβríl] (era varianta [aβríl] de qui ei documentada pera vila de Tolosa qu'ei ultra-minor-itària).	<i>abriu</i>	<i>abriu</i>
*ECCU IBI	[X]	<i>aquiu</i> <i>atheu</i> (< <i>aquieu</i>) (Hauta Bigòrra)	<i>aquiu</i>
*ĚU < E(G)O	<i>ieu</i>	[X]	[X]
MĚU, *TĚU, *SĚU	<i>mièu, tièu, sièu</i> per [myèũ/míũ, tyèũ/tíũ, syèũ/síũ]	<i>mièu, tièu, sièu</i> (Coserans)	[X]
DĚU(S)	<i>Dieu</i>	<i>Diu</i>	<i>Diu</i>

1. Eth tablèu següent, de qui auem establìt, d'après eras dadas hornidas peth ALG , que balha ua aidea dera situacion de qui caracteriza era zòna pirenenca entorant era Val (arrebrembam que, peths parçans aranesi propiaments dits, eras localitats-temuenhs e son Casau, en Espanha; e Mètlas, en França) :

	DĚU(S)	RĪUU	F LU
Casau	[díũ]	[rriũ]	[yéũ]

Mètlas (31)	[díũ]	[arriũ]	[íũ]
Banhèras (31)	[dyéũ]	[arryéũ]	[yéũ]
Vath de Uelh (31)	[dyéũ]	[arryéũ]	[hyéũ]
Barossa (65)	[díũ]	[arriũ]	[híũ]
Arguenòs (31)	[díũ]	[arriũ]	[híũ]
Sent Gaudenç (31)	[díūs]	[arryéũ]	[íũ]
Àrreu (Aura) (65)	[dyéũ]	[arryéũ]	[hyéũ]
Tramasaigas (Aura)	[dyéũ]	[arryéũ]	[híũ]
Castilhon (09)	[díũ]	[rriũ]	[ahyéũ]
Bathmala (09)	[díũ]	[rriũ]	[aiħéũ]
Con.hlenç (09)	[díũ]	[rriũ]	[yéũ]
Aulús (09)	[díũ]	[rriũ]	[fyéũ]

Ja vedem qu'eth critèri etimologic ei, acitau, pliaments pertinent, eth pòble de Casau comportant-se exactaments coma eras localitats coseranesas, de qui destrian claraments eth produït dera Ī longa latina davant L deras autas fòrmas. A notar que se Mètlas e 'ra Barossa ac uniformizan tot en [íũ] (que seria çò madeish per Canejan), eths parçans d'Aura e de Luishon, en contra, e generalizan eth triftong [yéũ].

2. « Dins la màger part dei parlars occitans, ieu e iu se neutralizan en [iw], en [jew], en [i] ... *La nòrma manten la diferéncia ortografica ieu ~ iu : Dieu, Andrieu, mieu, tieu, sieu vèrsus actiu, productiu, viu, viure.*

Dins la practica, aquela distincion ieu ~ iu s'aplica ben en vivaroaupenc generau, en provençau generau, en niçard e en lengadocian. La practica esita mai en lemosin e en auvernhat. *Lo principi es gaire seguit en gascon ont se nòta sovent iu.*

En cisaupenc, un dilèma apareis : cau chausir la solucion normala (ieu ~ iu) o admetre una practica de tipe gascon (iu) que semblariá mai acceptabla ais usatgièrs locaux ? Es un ponch que lo cau tractar amb una granda prudéncia »... (Preconizacions : 2007, p.142, § 18.5).

1. 2. 3. 4. Proposicion

Dilhèu que per mès de coèrècia, ja seria bon de préner en compde, tot en un còp, eths critèris diacronics e 'ths critèris sincronics, en destriar, deth un costat, peth mèdi deth triftong **ieu** :

- eth frut de Ę brèva latina davant U
- eth frut de Ī longa latina davant L
- (e, ça'm par) eth frut de Ī longa latina davant B.

E, deth aute, peth mèdi deth diftong **iu** :

- eth frut dera Ī longa latina davant U.

Ce que, concretaments, abotiria ad aquerò :

etimon	aranés	gascon de Fr.	lengadocian	Provençal*
DĒU(S)	*Dieu	Diu	Dieu	Diéu
ROMĒU	*romieu	romiu	romieu	roumiéu
FĪLU	*hieü	hieü ~ hiu	fial ~ fil	fiéu
*APRĪLIU	*abrieu	abriu	abrial ~ abril	abriéu
*ECCU ĪBI	aquiü ~ *aquiü	aquiü ~ atheu	aquiü ~ [aqui]	[aqui]
*ECCE ĪBI	aciü ~ *acieü	aciü ~ acieu	[X]	[X]
RĪUU	arriu	arriu	riu	riau
UĪUU	viü	viü	viü	viéu
MOTĪUU	motiu	motiu	motiu	moutiéu

(*) Eras fòrmas provençalas que son en grafia mistralenca.

1. 2. 3. Era diftongason de [ò] aubèrta (Ō brèva deth latin) en posicion endravada

Encara qu'eth tèxte deras Nòrmes n'i hàcia pas expressaments allusion, que s'a pres er'abitud en Aran d'ortografiar [ɣwàs] < ŌSSU : **uàs** ; [ɣwart] < HŌRTU : **uart** e [ɣwèrdi] < HORDEU : **uerdi**. En occitan « comun » : **òs, òrt, òrdi**. Encara qu'eth fenomèn e sia beròi mes expandit en un dialècte lengadocian coma eth roèrgat que non pas en aranés, era nòrma alibertina qu'ignòra, de faïçon testuda, era diftongason de [ò] aubèrta en posicion endravada. Que non la sanciona, donc, pas per escriut.

Gramatica Occitana	Conselh de la Lengua Occitana
« Los parlars septentrionals tendon a diftongar ò obèrt en /uo/ – fr. <i>ouo</i> - : <i>fòc, tòrt, ròda, mòl /fuoc, tuort, ruoda, muol, oquuo/</i> . Roèrgue es lo mai afectat per aquel fenomèn. La grafia deu sevar ò. » (Part 1 ^a , § 5)	« La prononciacion diftongada de ò en [wɔ (wa, wɛ, we)], segon lei parlars, caracteriza lo provençau maritim, lo niçard e una part dau vivaroaupenc. Se rescònta tanben dins de parlars divers dau Massís Centrau. Per còntre s'ausís gaire dins la majoritat dei parlars provençaus rodanencs. Dins lei parlars coneissent aquela diftongason, lo fenomèn s'aplica a la granda majoritat dei mots. Aquela tendéncia a la sistematicitat fa qu'es comòde de gardar l'ortografia ò : sa prononciacion per defect es lo diftong [wɔ (wa, wɛ, we)] : <i>pòrta, nòstre, còrda, pòrc, bòn, fònt, fòrt, sòm</i> . » (Preconizacions, 1999 : p. 150, § 18.10.7).

1.2.4.1. Pichon estudi de dialectologia comparada

1. Eth tablèu següent de qui avem establít a partir deras dadas contegudas en *Tresor dóu Felibrige* de Mistral, que permet de hèr-se ua prumèra aidea dera

distribucion geografica – mès tanben dera gran varietat - de quauquas uas d'aqueras fòrmas diftongadas un shinhau pertot en País d'Òc. Per mès de legibilitat, que conservam era grafia felibrenca deth autor.

Etimon	aranés	roèrgat	daufinés	marselhés	niçard
CHÖRDA	còrda	<i>couordo</i>	<i>couardo</i>	<i>couerdo</i>	[X]
FÖNTE	hònt	<i>fouont</i>	<i>fouont~fouant</i>	<i>fouent</i>	[X]
HÖRTU	uart	<i>ouort</i>	<i>uert</i>	<i>ouert</i>	<i>ouort</i>
MÖRTE	mòrt	<i>mouort*</i>	<i>mouart</i>	<i>mouert**</i>	<i>mouort**</i>
NÖSTÈR	nòste	<i>nouostre</i>	<i>nastre</i> < [nwástre] ***	<i>nouestre</i>	<i>nouostre</i>
HORDĚU	uerdi	<i>ouòrdi</i>	<i>uerge</i>	<i>ouèrdi</i>	<i>uèrdi</i>
ÖSSU	uàs	<i>ouosse</i>	<i>òu</i> ****	<i>oués ~ ouesse</i>	<i>ouos</i>
PÖRCU	pòrc	<i>pouorc</i>	<i>pouarc~puerc</i>	<i>pouerc</i>	<i>pouorc</i>
PÖRTA	pòrta	<i>pouorto</i>	<i>pouarto</i>	<i>pouerto</i>	<i>pouorto</i>

(*) *Lou Tresor que balha era madeisha fòrma* : [mwért] tanben peth « dialècte deths Aups ».

(**) *Lou Tresor que balha era madeisha fòrma* : [mwòrt] tanben peths parçans deth Velai.

(***) *Lou Tresor que balha era fòrma nouastre* peth departament deth Var (83).

(****) *Lou Tresor que balha tanben era fòrma uèrgi* peth « dialècte deths Aups » e 'ra fòrma *ouèrdi* en biarnés (ors en gascon).

(*****) *Lou Tresor que balha eras fòrmas ouas, ouasse*, peth departament deth Var (83).

Ja's vei que, contrariaments a ce que s'a podut avançar, era diftongason de Ö en [wa], en aranés, n'a arren a veir dab un pretendut ispanisme. Qu'ei era manifestacion – aquerò, òc, isolada e pontuala - d'ua tendéncia de qui afècta, de hèit, ua gran part deth occitan. Ara, eth hèit que en aranés eth fenomèn non se manifeste qu'en estat embrionari, n'afèctant guaire, fin finala, que tres mots (**uart** + **uàs** + **uerdi**), justifica que l'au se sancione plan per escriut, ce que n'empedeish pas, plan solide, que s'admeta, parallelaments ad aqueras fòrmas propiament localas, eras fòrmas primitivas e panoccitanas (**òrt** + **òs** + **òrdi**) de qui son en usatge, ath delà dera frontèra, en bathmalon e en luishonés, per exemple.

2. Eth segond tablèu, de qui complèta e precisa eth precedent, que temuenha dera complexitat deths hèits sus eth terrenh e dera importença d'un fenomèn que, curiosaments, eths occitanistas e s'esfòrçan de minimisar, esconent-lo darrèr ua ortografia faussaments « englobanta ». Eras dadas – necessariaments fragmentàrias - que son extrèitas deras enquistas miadas sus eth terrenh, ath parat dera redaccion deths divèrsi atlases lingüistics (eths produïts d'ua diftongason que son senhaladi en arroi)

	ÖSSU	HÖRTU	HORDÉU	PÖRCU	PÖRTA
Aran	[ɣwás]	[ɣwart]	[gwèrdi]	[pòrk]	[pòrtα]
Mètlas (31)	[òs]1	[X]	[òrdi] (?)	[pòrk]	[pòrta]
Hauta Garona, Arièja Gascona (Castilhonés)					
Senta Fe (31)	[òs]1	[òrt]	[òrdi]	[pòrk]	[pòrto]
Bathmala (09)	[òs]	[òrt]	[òrdi]	[pòr]	[pòrto]
Lavedan (Hauta Bigòrra)					
Barètja	[òs]	[X]	[owérdi]	[pòr]	[pòrtæ]
Gavarniá	[òs]	[X]	[wèrdi]	[pòr]	[pòrtæ]
Biarn (Baishas Perinèus)					
Anhòs	[òs]	[X]	[wèrdi]	[pòrk]	[pòrto]
Areta	[òs]	[X]	[wèrdi]	[pòrk]	[pòrto]
Vièla	[òs]	[X]	[wèrdi]	[por]	[pòrto]
La Seuva	[òs]	[X]	[wèrdi]	[pòrk]	[pòrto]
Navarrençs	[òs]	[X]	[wèrdi]	[pòrk]	[pwèrtæ]
Nai	[òs]	[X]	[wèrdi]	[pòrk]	[pòrta]
Avairon (Roèrgue)					
St Africa (12)	?	[òrt]	?	[pòrk]	[pòrto]
St German (12)	?	[wòrt]	?	[pwòrk]	[pwòrto]
St Sarnin (12)	?	[òrt]	?	[pòrk]	[pwòrto]
Veirau (12)	?	[wòr]	?	[pwòr]	[pwòrto]
Provençau Rodanenc & Maritime (Bouco-dóu-Rose, Vau-Cluso, Var)					
Z'Ais (13)	?	?	?	[pwòR]	?
Marsiho (13)	?	?	?	[pwáR]	?
Camprieu (30)	?	[wòr]	?	[pwòrk]	[pwòrto]
Ginolhac (30)	?	[wòr]	?	[pwòr]	[pwòrto]
Frèju (83)	?	?	?	[pwáR]	?
Z-Aups (83)	?	?	?	[pwòR]	?
Ate (84)	?	?	?	[pwòR]	?
Lo Lauset (84)	?	[wèRt]	?	?	?

1 Era fòrma sense cap de diftongason, [òs] que s'arretroba a Canejan. Quant ara fòrma [òrt] de qui se mantén massissaments en Coserans vedin, qu'a fenit per esfaçar-se, en Bavartés coma en Baish Aran, ath profit dera fòrma concurrenta : **casau**. En latin, **CASALIS** que s'aplicava, plan solide, a tot ce que s'arreportava ara demora, **CASA**. Tan pè eth siègle VI^{au}, eth mot **cazal** que pren en occitan eth sens de « bastissa », ce que s'explica un toponime coma **Casau** (en Larbost e en Loron : [kaðáŷ]), en ancian gascon **Cazaux**. A partir d'atueu, eth mot que va conéisher ua evolucion semantica divergenta en foncion deras regions. En Catalonha, que pren un sens prestigiós pusque n'arriba a designar ua dinastia, ua « maison nòbla » : **el casal de Barcelona** ; en Lengadòc e en Provença, ath contrari, n'arre

Malaucèna (84)	?	?	?	[pwáR]	?
Gavouot/Provençal Alpenc (Aup de n-Auto Prouvèço, Àuteis-Aup, Aup Maritimo)					
Alòs (04)	?	[wòRt]	?	[pwáRk]	?
Barcilouneto	?	[wòRt]	?	[pwóéRk]	?
Abrièrs (05)	?	[òRt]	?	[pwóéRk]	?
Fraissiniera	?	[wòRt]	?	[pwóéRk]	?
Orsièra (05)	?	[wòRt]	?	[pwèRk]	?
St Veran (05)	?	[wèRt]	?	[pwèRk]	?
Escranhòla	?	?	?	[pwòR]	?
Liéusoulo (06)	?	[wòRt]	?	[pwòRk]	?
Lo Puget (06)	[wòs]	[wòrt]	[üèrdi]	[pwòRk]	[pwòRto]
Nissart/Niçard (Aup Maritimo)					
Nissa (06)	?	[wòRt]	?	[pwáRk]	?
Vivarés (Ardescha)					
Beulòc (07)	?	?	?	[pwòR]	[pwòRto]
Gravièira (07)	?	[wòR]	?	[pwòR]	[pwòRto]
Provençau Dromenc (Droumo)					
Glandatge (26)	?	[wòRt]	?	?	?
Sederon (26)	?	?	?	[pwòR]	?
Suza (26)	?	?	?	[pwáR]	?
Vaudroma (26)	?	?	?	[pwèRk]	?

1.2.3.2. Eth cas deth nissart/niçard : un precedent ena matèria

Ja's sap qu'ena *lenga nissarda*/en dialècte niçard (Alps Marini), era Ò brèva deth latin, en posicion endravada aboteish o ben a [wa] (coma en aranés), o ben a [wò] : PÖRTA > [pwáRta] ~ [pwòRta]. Qu'ei interessent d'observar que, localaments, tres grafias distintas e's hèn concurrència :

- era grafia dita « mistralenca » o « felibrenca », de qui pren en compte eth fenomène de diftongason
- e duas grafias d'obediença « occitana » :

a/ era grafia elaborada peth lingüista niçard Reinat Tosacano, de qui ten compte dera diftongason

b/ era grafia deth IEO de qui, coma ac avem dejà senhalat, e l'ignòra.

	ÖSSU	HÖRTU	PÖRCU	PÖRTA
Grafia Mistralenca	ouòs	ouòrt	pouòrc	pouòrta

Reinat Toscano	oàs	oart	poarc	poarta
IEO	òs	òrt	pòrc	pòrta

A notar que Reinat Toscano a causit d'arrepresentar eth diftong [wá] per /oa/ (=oart), mentre qu'era grafia en usatge en Aran l'au nòta /ua/ : **uart**. Mès, quin se volha que sia, era grafia elaborada per Reinat Toscano entath niçard be constitueish un precedent entath aranés.

1. 2. 4. Era grafia de **pòur** < PAUÛRE

Eth antic lemozí (ancian provençau) **paor** < latin PAUÛRE qu'aboteish un shinhau pertot en occitan modèrne a [pòw] [mèsa [pɔ] en Lemosin, [pò] en Peirigòrd, [páua] a Castelar (mentonasc) e [páũR] a Sospèl (roiasc)]. En Aran, mès tanben, pontualaments en Bigòrra (Hautas Perinèus), era necessitat de destriar claraments eth diftong [aũ] (« un pau », « era vila de Pau », ètc) deth diftong [òũ] explica que s'aja privilegiat mès lèu era grafia « fonetica » : **pòur**. Era nòrma alibertina qu'arrecomanda neaumens d'arrestablir per escrit eth diftong /au/ (= **paur**) de qui perdura localaments (vej. ací dessús a Sospèl) e de qui s'arretròba en eths derivats (**pauruc**, **espaurir**, **espaurider**, ètc).

Nòrmes Ortogràfiques der Aranés

« Quan ua vocau ei seguida des semiconsonantas se formen es diftongs descreishents (...): **òu** : pòur. » (§ 8, 1999).

Gramatica Occitana (Alibèrt)

« Au (fr. aou) es notat **au** : auja, autre, daura, saur (...) Au s'assordís en òu dins paur (pòu)... » (1èra part, § 8).

Preconizacions del Conselh de la Lengua Occitana (2007)

« Lo mot emblematic (e relativament isolat) qu'Alibèrt nòta *paur* coneis la realizacion immensament majoritària [ˈpɔw]. Sa forma primièra èra *paor* [pa'ur] dins la lenga classica.

Lo Clo confirma l'ortografia **paur** [ˈpɔw] e reconeis la varianta *paor* [pa'ur] que s'es mantenguda dins certans parlars. La màger rason es de borrolar pas la nòrma ja fixada.

Prenent en consideracion d'autras fòrmas vesinas, se recomanda las ortografias seguentas (la pronóncia indicada es la de l'occitan lengadocian per default) :

paur (varianta *paor*) [ˈp w]. Lo vivaroalpenc pòt preferir *paur* o *paor* coma formas referencialas : lo primièr pausa una coeréncia entre los diferents dialèctes, lo segond una coeréncia dintre lo vivaroalpenc. » (9. 3., p. 49).

1.3 Eras consonantas

1.3.1. Era grafia deth « uau » : *auer* ~ *aver*, ètc

D'acòrd dab eth tèxte deras *Nòrmes Ortogràfiques*, a ua **-u-** intervocalica, en aranés « comun », que correspón un **-v-** baish intervocalic en « pujolenc » (aranés de Pujòlo) : *auer* ~ *aver* < HABERE, *lauar* ~ *lavar* < LAUĀRE, ètc. Contrariaments a ce que sembla, en gascon de França tanben, ambduas grafias que son, de Dempús tostem, consideradas coma igualments corrèctas pera nòrma oficiala deth IEO. Mès, ena practica, era pression egemonica exercida, d'un costat peth lengadocian, deth aute costat, peth biarnés – duas varietats deras lenguas d'òc a on eth [β] bilabiau e's mantén sense cap de cambiament : [aβé], [laβá] -, qu'a fenit per imposar, pertot capvath era Gasconha, eth emplec dera grafia **-v-**, considerada coma mès « englobanta ». Eth passatge de [β] a [w] non n'arrepresenta pas mens era solucion era mès *tipicaments gascona* (ath madeish títol qu'eth passatge de F > /h/, de -LL a /t'/, ètc), eth manten de [β] bilabiau constituïnt, deth sòn costat, ua arcaïsme de qui non s'arrencontra qu'en contact deths parçans lengadocians (eth long dera ribèra dera Garona) e enas regions eras mes estremadas (eth Biarn, eras Lanas, d'aubuas valeas de hauta montanha). De u'aute costat, eth usatge dera grafia **-u-** qu'auhreish eth avantatge non negligible de destriar netaments eths mots a on eth **-v-** « biarnés » e correspón a [w] de toti eths mots a on eth **-v-** intervocalic e s'a efectivaments a prononciar pertot en Gasconha, [β] : *avesque* < EPISCŒPU, *avisar-se* < SĒ AD *UĪSARE, *devath* < DE VALLE, *divés* < DIE UE(N)ERIS, ètc, ètc. Eth lingüista d'origina lomanhòla, Jacme Taupiac, que batalha, de Dempús bèths dias-a, entà que eths dialèctes gascons concernits (era gran majoritat, de hèit) e tornen a adoptar era grafia **-u-** entà notar eth « uau », coma ac hèn dejà eths Aranesi.

Nòrmes Ortogràfiques

- « **u** entre vocaus a un son consonantic corresponent ath signe [w] : *escriuer, víuer, parlaua*. En Pujòlo, a on se pronóncie coma **b** [β], se pòt escriuer **v** : *escriver, víver, parlava* » (1999 : § 10).

Nòrma alibertina

- « Quand lo son *b* proven d'un *v* o d'un *b* intervocalic latins es representat per *v* segon l'usança de l'anciana lenga d'Òc, del provença, d'una part del lengadocian oriental (cevenòl e montpelhierenc de Lunèl) e duna part del catalan : *vida, malva, fava, caval, donava /bido, malbo, fabo, cabal, dunabo/* . » (*GramaticaOccitana*, 1ra part, § 31)
- « *V* persistís sinon que dins la part orientala del montpelhierenc (Lansargues, Lunèl) e cevenòl ; pertot alhors s'es tras mudat en *b* bilabial non explosiu (*b* del catalan e de l'espanhòl). Aquel *v* correspond a un *v* latin o a un *b* latin inervocalic. La grafia literària deu restablir lo *v* roman dins tots los mots de formacion populara (...) Dins la grafia d'Estiu-Perbòsc, lo son *b* es notat d'après l'etimologia latina : **VIVU**, *viu*, **FABA**, *faba*. Aquel procediment es en contradiccion amb l'evolucion fonetica de la lenga d'Òc e amb los divèrses parlars o dialèctes qu'an servat lo son *v* » (*GramaticaOccitana*, 1ra part, § 33).

• « **v** sera maintenu comme dans la langue classique, le provençal, le limousin, le catalan et les autres parlers modernes qui l'ont conservé, pour noter le **v** latin en toutes positions et le **b** latin entre voyelles : *vin, sàlvia, malva, nòva, auriva, sòlvre, fava, caval, donava, cadaure*. Ce son est généralement passé au **b** dans la plus grande partie des parlers d'Oc. » (Réforme, IEO : 1950).

• « Le **b** provenant d'un **v** latin en toutes positions ou d'un **b** latin intervocalique sera représenté par **v** : *vaca, vin, votz, sàuvia, mauu, sauv, cauv, ne'vs* [< ne + vos], *vrèspe, cadaure, vrenha, cavat, anava, hava*. Dans les parlers où le **b** et le **v** latins intervocaliques aboutissent à **u** (*w* semi-consonne), au lieu de **v**, on admettra les doubles graphies : *viver* ou *víuer, déver* ou *déuer, dava* ou *daua, ivèrn* ou *iuèrn*. » (Application, IEO : 1951) ;

• « On écrit U à la place de V si l'on entend /w/ : *auèui* ou *avèvi, la caua* ou *la cava*. La graphie englobante mais peu pratique V, aussi bien pour /b/ que pour /w/ est encore en usage : *la cava* /la kawò/ ne se confond pas dans la prononciation avec *l'acaba* /l'akabò/ dans bien des parlers gascons. » (Teulat : 1985, p. 13, § 4.3.5.).

• « Parièr, la *u* entre doas vocalas se pronóncia [w]. Es una semiconsonanta que fonciona coma una consonanta. Aquò fa tombar l'accent tonic subre l'avantavantdarrièra vocala : en niçard *caua* ['kawa] (per *causa*) (fòrma similara a *çala*) ; dins certans parlars gascons *parlaua, sentiua* [par'lawɔ, sen'tiwɔ] que podèm escriure tanben *parlava, sentiua*. » (Preconizacions : 2007, p. 30, § 2.4.1.b).

Ce que ditz Jacme Taupiac

« En occitan de Gasconha i a un fenomèn fonetic qu'es plan conegut : çò que dins l'ensemble de la Gasconha se ditz /la hawò/, /kantawò/, /awansa/ se ditz /la habò/, /kantabò/, /abansa/ dins una zòna que s'espandís sus tota la partida occitana dels Pirenèus Atlantics, lo sud-oèst dels Nauts Pirenèus e lo sud-èst de las Landas (carta 275 de l'Atlàs Lingüistic de Gasconha). A un oau dins los parlars del nòrd e de l'èst correspond un *b* aflaquit (β) dins los parlars gascons del sud-oèst.

Naturalament, tot occitanista pensa sul pic a la grafia meravelhosament englobanta que consistís a emplegar lo grafèma *v*, çò que fa qu'escrivèm parieràment *avançar* :

- l'occitan gascon /awansa/ o /abansa/
- l'occitan lengadocian /abansa/
- e l'occitan provençal /avansa/

Sufís de precisar cada còp una clau diferenta de correspondéncia entre grafia e fonia. Pel gascon, sufís de dire : cada còp qu'i a *v* intervocalic aquò correspond a un oau (*w*).

Malurosament, una analisi un pauc mai aprigondida nos mena a de conclusions diferentas. Es totalament faus de dire que dins lo gascon de l'Armanhac, de Lomanha o del Savés, a tot *v* intervocalic correspond un oau. Es longa la lista dels mots ont a un *v* intervocalic correspond un *b* aflaquit exactament coma en lengadocian : *l'avesque, l'avescat, devisar, auer devisèra* (...), *l'aventura, devinar, un devinaire, la devocion, la diversitat, se revirar, la navigacion, alavetz, la civilisacion, etc.* » (Normalisacion grafica e normalisacion lingüistica : 1984, pp. 36-37).

1. Eth iat de qui podem constatar ací entre eras preconizacions d'Alibèrt de qui se'n ten a ua grafia coma **cantava** (< deth latin CANTABAM), e 'ra causida de qui s'a hèit, en aranés, de privilegiar mès lèu era grafia **cantaua**, non hè qu'arrebàter era evolucion divergenta deths dialèctes lengadocians per rapòrt aths dialèctes gascons. Encara

un còp, eth pas de -U- e -B- entervocalics a [w] que constitueish un trèit distintiu – e quitaments, *constitutiu* – deth gascon.

2. Se i-a divergença dab eth tèxte fondator qu’ei era *Gramatica Occitana* d’Alibèrt (de qui, insistim, non pertocava cap eth gascon), non n’i-a bric, en contra, dab er’aplicacion de qui se n’a hèit entath gascon. D’aqueth punt de vista, que podem considerar, tan plan, qu’era Val d’Aran ei *en avança* sus eths auti parçans gascons e qu’eras *Nòrmes Ortogràfiques* aplican mès fidelaments eras resolucions de qui s’a adoptat en IEO que non ac hèn ath delà dera frontèra, a on an prevalut abituds localistas e mès precisaments, bearnocentristas.

3. Eth hèit de privilegiar, en un amiroament gascon, era grafia *u*, n’empacha cap, plan segur, d’arrecòrrer, eth cas escadent, ara grafia « pujolenca », en *v*, entaths tèxtes de qui ajan ua vocacion mès lèu panoccitana.

4. Eth tablèu següent que balha, per tres mots, bèra aidèa dera situacion generala en gascon e en lengadocian. Hònt : *ALG, ALLOr*.

	HIBÈRNU	CLĀUĀRE	DE (+ AD) + UALLE + ĀRE
Casau (Aran) (gasc)	[iwèr]	[klawá] (?)	[X]
Mètlas (31) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	?
Luishon (31) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[deβará]
Barossa (65) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[dαβará]
Arguenòs (31) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[dawará] ~ [dewará]
St Gaudenç (31) (gasc)	[iwèr]	[klawá] (?)	[deβará]
Carbona (31) (gasc)	[iwèr]	?	[deβará]
Selh (31)	[iβèr]	[klaβá]	?
Senta Fe (31)	[iβèr]	[klaβá]	[deβalá]
Tolosa (31)	[iβèr]	[klaβá]	?
Castilhonés (09) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[dəwará]
Bathmala (09) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[dəwará]
Con.hlenç (09) (gasc)	[iβèr]	[klaβá]	[deβará]
Garbet (09) (gasc)	[iβèr]	[klaβá]	?
Massadèl (09)	[iβèr]	[klaβá]	[deβará]
Seronés (09)	[iβèr]	[klaβá]	[deβará]
Savardun (09) (fois)	[iβèrt]	[klaβá]	?
Saurat (09) (fois)	[œβèr]	[klaβá]	[deβalá]
Aura (65) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[deβará]
Haut Ador (65) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[daβará] ~ [deβará]
Tarba (65) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[deβará]

Còstas (65) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[deβará]
Lorda (65) (gasc) *	[iwèr]	?	[deβará]
Lavedan (65) (gasc)	[iβèr]	[klaβá] ~ [klawá]	[daβará] ~ [deβará]
Gèrs (32) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[deβará]
Biarn (64) (br)	[iβèr]	[klaβá]	[deβará]
Baish Ador (64) (gasc)	[klaβá]	[klaβá]	[dəβará]
Urt (64) (gasc)	[klaβá]	[klawá]	[dəβará]
Biscaròssa (40) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	?
Mamisan (40) (gasc)	[iwèrn]	[klawá]	?
Sabres (40) (gasc)	[iwèrn]	[klawá]	[draβá]
Labrit (40) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	?
Tarnòs (40) (gasc)	[iβèr]	[klaβá]	?
Aira (40) (gasc)	[iβèr]	[klaβá]	[deβará]
La Tèsta (33) (gasc)	[iwèrn]	[klawá]	[draβá] (?)
St Mevian (33) (gasc)	[iβèr]	?	[draβá] (?)
Mesin (47) (gasc)	[iwèr]	[klawá]	[deβará]
Puègmiròl (47)	[iβèr]	[klaβá]	?
Baumont (42) (gasc)	[iwèr]	[klawá] (?)	[deβará]
Moissac (82) (lg)	[iβèr]	[klaβá]	?
Aude (11) (lg)	?	[klaβá]	?
Avairon (12) (lg)	?	[klaβá]	?

(*) gasc : gascon ~ lg : lengadocian ~ br : biarnés ~ fois : foishenc/foissenc

Coma se pòt constatar, n'eth cas d'ua fòrma compausada coma *DE UALL(E) + -ÀRE, er'anciana U iniciala latina que mantén, en generau, eth sòn son bilabiau primitiu : [deβará].

1.3.2. Eth [ ] gessit de C +E,I, TI latins : díder, podom, ètc

Qu'eth son [z] arremonte, en latin, a ua -S- entervocalica, a C + E,I, TI o -D- entervocalic, era grafia alibertina, d'acòrd dab er'evolucion fonetica deths dialèctes lengadocians, l'au nòta uniformaments **s** : ròsa < ROSA, vesina < UĪCĪNA, plaser < PLACĒRE, poson < POTIŌNE, véser (dial.) < UĪDĒRE. Quan C + I,E latins aboteishen localaments a [s], era grafia alibertina qu'admet era dobla grafia **s/c** : ausèl/aucèl < *AUICELLU. Era nòrma en usatge en Biarn, a on -S- entervocalica, C+E,I e TI latins aboteishen pascihaments a [Z] que se'n ten tanben ara solucion en **s** : arròsa, vesia, plaser, ausèth, poson. Quan eth -D- entervocalic latin e's mantén sense cap de cambiament qu'admet era dobla grafia **s/d** : véser/véder, créser/créder < CRĒDĒRE, càser/càder < *CADĒRE. Eras Nòrmes Ortogràfiques que segueishen era madeisha rèula : ròsa, vesia, plaser, mès : vedie <

UIDÉ(B)AT, ètc. Ara, quan -S- entervocalica o C + E, I latins aboteishen a /ð/, d'acòrd dab de vielhas tendéncias evolutivas localas, que'n tién compde dera madeisha manèra en substituir un **d** ara **s** de qui caracteriza era màger part deth dialèctes occitans : *ceridèr* < CERĒSIARIU, *díder* < DICĒRE, *podom* < POTIŌNE per *cereisièr/cerisèr*, *díser*, *poison/poson*.

Nòrmes Ortogràfiques

- « **d** se pronóncia [d] [ð] entre vocaus : **daurir, cede** » (1999 : § 17.)

Eth tèxte deras Nòrmes non hè qu'abordar indirectaments eth problèma en balhar, totun, coma exemple dera prononciacion de [ð] entervocalic eth mot **cede**, de qui, d'acòrd dab er'etimologia latina (< CĪCĒRE) e poderíam tanben escrìver **céder**. En occitan centrau : **cese, cese becut, ceseron**. En biarnés : [séze] (= **céser**).

Gramatica Occitana

- « Z intervocalic es notat **s** : *mesa, ròsa, véser, presa, maison*. » (1ra part, § 37).
- « Lo son s sorda derivant de ci, ti, chi, c + e, i latins es grafiat **c** davant e, i ; davant a, o, u, cal emplegar **ç** : *cèl, cilha, placi, plaças, bracejar, nonciar, cançon, plasença, braç, glaç, eficaç, velòç*. » (1ra part, § 36).

Preconizacions deth CLO

- « Qualques parlars fòrça locals, dintre lo cisalpenc del nòrd e lo gascon pirenenc, an conservadas las oposicions fonologicas ancianas /s/ ~ /θ/, /z/ ~ /ð/. Dins la transcripcion precisa d'aqueles parlars, es admés de notar /θ/ → c/ç, /ð/ → z : *besson* (localament *beçon*), *grandàs* (localament *grandaç*), *cosina* (localament *cozina*). Mas dins los parlars gascons concernits, [ð] entervocalica se pòt notar *d* puslèu que *z* : *cosina* (localament *codina* puslèu que *cozina*). » (*L'ortografia del son [z] e l'emplec de las letras z e s*, p. 40, § 5.1).

1. Contrariaments a ce que leisharia pensar eth comentari de qui acompanha eth pasatge dera *Preconizacions* aqui-dessús, s'ei vertat qu'era distincion entre /s/ e /θ/ ja non subsisteish que de faïçon residuala a Bathmala, en Castilhonés (09), era distincion entre /z/ e /ð/ , en contra, e pertòca, un territòri beròi mèss esparidit, de qui comprén, oltra era Val d'Aran e'th Bavartés, tot eth arrestant deth Haut Comenge, eth Castilhonés, en Arièja (09), eth Medòc, en Gironda (33) e 'ra Gran Lana (Sabras) en despartament deth madeish nòm (40). Ad aquera prumèra zòna, que se n'i horneish ua segonda a on eth produït de S entervocalica latina a fenit per arreuénher eth produït de C + E, I e TI latins (ECCLESIA > [glèïðo] per *glèisa*), dab eth Larbost e 'ra Vath de Uelh, en Luishonés (31) e 'ra Vath d'Aura, eth Loron, eth Manhoac, eths parçans de Tornai, de Poiastruc e, de faïçon generala, era periferia nòrd de Tarba (Bordèras, Orleish, ètc), enas Hautas Perinèus (65). Se hèm abstraccion deth despartament deth Gèrs (32) de qui ignòra completaments eth fenomène, que s'ageish, donc, d'un deths soli trèits, dilhèu, de qui opause vertaderaments eth « gascon » propiament dit ath « biarnés » (e aths dialèctes tanhents : baionés, lavedanés, azuèr, gascon de Shalòssa, ètc). Que s'ageish tanben d'un deths grani critèris oposicionaus entre ce qu'ei permetut de considerar coma un gascon « garonés » e 'th gascon *aturenc* (eth gascon deths païses der'Ador), ad aqueth detalh pròishi que des deth Manhoac estant, eth fenomène e s'ei exportat dinc en Bigòrra.

	*AUICELLU	CICERE	*CŌCĪNA	*UĪCĪNU	CASA	MANZIONE
Aranés	audèth	cede	codina *	vesin	casa	[X]
Alibèrt	ausèl~aucèl	cese	cosina	vesin	casa	maison
Biarnés	ausèth	céser	cosina	vesin	casa	maison
Proposicion	*auzèl	*çézer	*cozina	*vezin	casa	maison
Haut Comenge [31] (era Barossa que hè partida deras Hautas Perinèus)						
Mètlas	[aũδèt̪s]	[séδe]	[kuδína]	[beδĩŋ]	[káza]	[maĩzũŋ]
Banhèras	[aũδèt̪s]	[séδe]	[kuzíno]	[bezĩŋ]	[kázo]	[maĩzũŋ]
Vath de Uelh	[aũδèt̪s]	[séδe]	[kuδína]	[beδĩŋ]	[káða]	[maĩδúŋ]
Barossa	[aũδèt̪s]	[séδe]	[kuδínœ]	[beδĩŋ]	[kázœ]	[maĩzũŋ]
Arguenòs	[aũδèt̪s]	[séδe]	[kuδíno]	[beδĩŋ]	[kázo]	[maĩzũŋ]
St Gaudenç	[aũδèt̪]	[séδe]	[kuzíno]	[bezĩŋ]	[kázo]	[maĩzũŋ]
Castilhonés (Arièja Gascona) [09]						
Castilhon	[aũδèt̪s]	[séδe]	[kuzíno]	[bezí]	[kázo]	[maĩzũ]
Bathmala	[aũδèt̪s]	[θéδe]	[kuδíno]	[beδí]	[kázo]	?
Hautas Perinèus (Quate Vaths, Bigòrra) [65]						
Àreu	[aũδèt̪]	[séδe]	[kuδíno]	[beδí]	[kádo]	[maĩzũ]
Galan	[aũδèt̪]	[séδe]	[kuδíno]	[beδí]	[kádo]	[maĩδú]
Tria	[aũδèt̪]	[séδe]	[kuzíno]	[bezí]	[kázo]	[maĩzũ]
Marselhan	[aũδèt̪]	[sédye]	[kuδíno]	[beδí]	[kádo]	[maĩδú]
Bòrdas	[aũδèt̪]	[séδe]	[kuδíno]	[beδí]	[kádo]	[maĩδú]
Girona (Medòc, Bordalés) [33]						
Castèlnau	[aũδèt̪]	?	[kuδínə]	[bizí]	?	?
La Canau	[aũδèt̪]	?	[kuδínə]	[bəzĩ]	?	?
La Sauva	[aũδèt̪]	?	[kuδínə]	[bəzĩ]	?	?
La Tèsta	[aũδèt̪]	?	[kuδínə]	[bəzĩŋ]	?	?
Peçac	[aũδèt̪]	?	[kuδínə]	[bəzĩ]	?	?
St Mevian	[aũδèt̪]	?	[kuδínə]	[bəzĩ]	?	?
St Sefrian	[aũzèt̪]	?	[kuδínə]	[bəzĩ]	?	[meĩzũ]
Lanas (País de Bòrn, Gran Lana) [40]						
Biscaròssa	[aũt'èt̪] **	?	[kuδínə]	[bəzĩŋ]	?	[maĩzũŋ]
Moustey	[aũt'èt̪]	?	[kuδínə]	[bəzĩŋ]	?	[meĩzũŋ]
Parentias	[aũt'èt̪]	?	[kuδínə]	[bəzĩŋ]	[kázi]	[meĩzũŋ]
Sabras	[oũt'èt̪]	?	[kuzínə]	[bəzĩŋ]	[kázə]	[meĩzũŋ]

(*) Que balham atheu era fòrma de qui pod-òm agüeitara coma panaranesa. En sòn **Pichon Dictionari** quadrilingüe, Frederic Vergés que balha tanben era varianta *cosina*, en precisar, totun, que n'ei pas en usatge ena Val (dV). Ja's sap, en oltra, qu'eth dialècte de Pujòlo e coneish era fòrma [kwéino] (= era *cueina*), a on d'aubuns especialistas an avut lèu hèit de veir ua fòrma catalanizada o s'òm vòu, ua fòrma de transicion tà cap ath catalan. Admetem. Que harèi, neaumens, duas observacions :

1°/ era diftongason de Ò brèva latina, abotissent ara creacion d'un triftong semblant ath de **trueita** < TRŪCTA, per exemple, e senhala, d'aviada, era fòrma aquera coma occitana 2°/ eth tractament aqueth (per amudiment dera enterdentala : *CŌCĪNA > [koθína] > [kõina] > [kwéino]) que s'arretroba aulhors en tèrra d'Òc, a Nissa (Alps Marini), notadaments, a on « codina, codinar, codinèr, codinèra » e's diden, arrespectivaments : **couina** [= kúina], **couinà**, **couinié**, **couinièra** (grafia niçarda).

(**) Fauta de mièlhor, era ortografia d'usatge pera fòrma landesa aquera qu'ei : **auchèth**. Tant auria valut, ça'm par, escrìver : ***authèth**.

Que's pòt observar que, enas zònas a on C + E/I, TI, latins aboteishen normalaments a [ð], era pression exercida peths dialèctes amiroants a hèit qu'era solucion panoccitana en [z] a, totun, fenit per imposar-se per uns quanti mots coma, per exemple, **vesin** < UĪCĪNU o **cosina** < CŌCĪNA. Qu'ei eth cas, en Aran, entaths mots següents : **plaser** < PLACĒRE, **rason** < RATIONE, **sason** < SATIŌNE, **vesin** < UĪCĪNU, **vesia** < UĪCĪ(N)A, en lòc deras fòrmas etimologicaments « corrèctas » que serian **plader**, **arradon**, **sadon**, **vedin**, **vedia**.

2. En eths mots [əra sɛrɪðɑ, ɛt sɛrɪðɛ] (= *era cerida, eth ceridèr*), deth latin *CERĚŠĚA per CERASĚA, *CERĚŠĚARIU, qu'ei, ath contrari, era presència d'un [ð] (arremontant a ua -S- entervocalica latina), de qui a quauqu'arren de bèth shinhau insolit. Qu'òm a, naturalaments, tendéncia a veger-i ua reminiscéncia deth fenomène de qui, en eths parçans vedins deth Larbost e dera Vath de Uelh (Haut Luishonés), e hè a passar tota -S- entervocalica latina o pòc se'n manca a [ð] : *eth cadau dera glèida, a cada nòsta, uá maidon, eths Larbostedi, eths Aranedi ; er'arròda, eth arrodèr*, deth latin RŌSA, ROSARIŪ, ce que ne hè d'arrigorosi omofònes de *arròda* < RŌTA, *arrodèr* < ROTARIŪ e explica, ça'm par, eth arremplaçament d'*arrodèr*, dab eth sentit de « hustèr, fabricant de cars », peth gallicisme *charron, ètc. Mès, er'evolucion deths mots « cerida », *ceridèr* » a balhat lòc a ua tala profusion de fòrmas en occitan, que no'n podem cap èster segurs. Quin se volha que sia, d'acòrd dab er'etimologia, eras fòrmas « arrestituïdas » qu'aurian a èster *cerisa, *cerisèr.

Nòrma escriuta en usatge		
Lenguas d'Òc/Dialèctes occitans	CERĚŠĚA	CERĚŠĚARIU
Aranés	cerida	ceridèr
Alibèrt	cerièra	cerièr
Biarnés	cerisa	cerisèr
Prouvençau (mistralenc)	cerèio ~ cerieso	cerié ~ cereisié
(Baish) Provençau (normalisat)	ceriesa	ceresier
Nissart (grafia felibrenca)	cerièia	cerié
Rodanenc (Tresor)	cerièiso ~ ceièiso	ceresié ~ cerisié
Maritime (Tresòr)	cerèio	cerié
Lengadocian (Tresòr)	cerièiro ~ cirièiro	cer[i]eirè ~ ceriè[is] ~ ciriè

Roèrgat (Tresòr)	celièio ~ cejàio	cirèch ~ celièis ~ cejàis
Lemosin (Tresòr)	cirèijo ~ cerièijo	cireigjé
Daufinés (Tresòr)	cirèisi	cereièrè ~ cerieiriè ~ cir[i]èi
Velai (Tresòr)	celèiro	celeriè
Gascon (Tresòr)	ceriso ~ cerijo	cerigè ~ ceridè ~ ceri
Provençau Alpin	ceriesa ~ ceriera ~ ciriesa	cerier ~ cereisier
Occitan Cisalpenc (Itàlia)	erieisa	?
Guardiòl (La Gàrdia, Itàlia)	cereisa	cereisier
Velai	cerèisa	cereisièr

Tractament dera -S- latina entervocalica (còdi de color) :

- -S- > [δ]
- -S- > [z]
- -S- > [r] ~ [ʒ] (autas solucions)
- -S- > [∅] (amudiment)

3. Qu'ei interessent d'arrebrembar que, encara qu'eras circonstàncias n'ajan finalaments descidat autaments, eras totas prumèras disposicions presas en mestior de gascon escrit e condemnavan fermaments eth hèit que's podesse sancionar per escrit eth passatge de -S-, C + E, I, TI latins a [δ]. Era practica dera lengua escruiata qu'aurà doncas fenit per aver fòrça de lei.

L'Application de la Réforme Linguistique Occitane au Gascon (1951)

• « s sonore est représenté par **s** entre voyelles : *arròsa, mesa, pesar, arrasim, crosar, causa, presar*. Cependant, quand le s sonore provient d'un **d** latin intervocalique, on admettra, selon les dialectes, **d** et **s** : *vadut* et *vasut* ; *hòder* et *hòser* ; *crèder* et *créser*. En aucun cas, le **d** ne sera admis pour représenter le son issu de s, c, ti latins, bien que quelques parlars le connaissent. » [Vej. atheu dessus eth cas de *cerida, ceridèr*]

• « En revanche, en présence de divergences résultant d'accidents linguistiques divers, on choisira, autant que possible, pour l'usage littéraire, les formes les plus conformes à l'évolution normale de la langue [????] et les mieux conservées : **s** au lieu de **d** : *arrasim, ausèth* et non *arradim, audèth* ; *glèisa* et non *glèida* ».

4. Eth aranés, d'aulhors, n'ei pas eth prumèr dialècte gascon a aver enfranhut, sus aqueth punt, era rèula primitivaments edictada peth IEO. Que i-avec un precedent dab eth famós *parlar negue* dera Gran Lana qu'eth folklorista, Fèlix Arnaudin (1844-1921), bèth prumèr, e 'th poèta e romancièr, Bernat Manciet (1923-2005), en un segond temps, an contribuït a hauçar ath nivèu d'ua lengua literària. Mès, se, en aranés, eth passatge de C + E,I, TI latins a [δ] e pòt èster considerat - en dehòra, plan solide, deras ipèrcorreccions de qui avem dejà senhalat mès ensús - coma ua tendéncia

general, en gascon *negue*, en contra, eth fenomèn n'afècta guaire, curiosaments, qu'era conjugason de dus vèrbes corrents : *díder* e *har* (= *hèr*). De tant qu'eras fòrmas aqueras apareishen coma eths darrèri vestigis d'ua tendéncia d'auti còps mès expandida mès de qui, sos era pression normalisatritz, seguraments, deths dialèctes vedins, a fenit per hèr arrepè (vej. eth tablèu de qui balham en # 1), non subsistint mès que laguens era conjugason, a on èra mès malaisit de prener-ne consciéncia e doncas, d'autocorregir-se. Eth tablèu de qui segueish que permet de comparar eras fòrmas en usatge en Aran dab eras de qui se pòt trobar per escrit enas publicacions en gascon *negue*.

LATIN	Aranés	Gran Lana	
		Arnaudin	Manciet
DĪCĒRE	díder	díder	díder
DĪCĒBAM	didia	didí	didí
DĪCĒBĀS	didies	didès	didès
DĪCĒBAT	didie	didè	didè
DĪCĒBĀMUS	didíem	didèm	didèm
DĪCĒBĀTIS	didíetz	didètz	didètz
DĪCĒBĀNT	didien	didèn	didèn
DĪXĪ	didí	dishori	dishoi
DĪXISTĪ	didís	dishores	dishós
DĪXIT	didec	dishot	dishó
DĪXIMUS	didérem	dishórem	dishom
DĪXISTIS	didéretz	dishóretz	dishotz
DĪXĒRUNT	dideren	dishoren	dishón
FACIĒBAM	hadia (*)	hadí	hadí
FACIĒBAS	hadies	hadès	hadès
FACIĒBAT	hadie	hadè	hadè
FACIĒBĀMUS	hadíem	hadèm	hadèm
FACIĒBĀTIS	hadíetz	hadètz	hadètz
FACIĒBĀNT	hadien	hadèn	hadèn
FĒCĪ	hí	hiri	hadoi
FĒCISTĪ	his	hires	hadós
FĒCIT	hec	hit	hadó
FĒCIMUS	hérem	hírem	hadom
FĒCISTIS	héretz	híretz	hadotz
FĒCĒRUNT	heren	hiren	hadón
FĒCISSEM	hessa	hèssi	hadossi
FĒCISSĒS	hesses	hèssis	hadossis
FĒCISSET	hesse	hèssi	hadossi
FĒCISSĒMUS	héssem	hèssim	hadóssim
FĒCISSĒTIS	héssetz	hèssitz	hadóssitz
FĒCISSENT	hessen	hèssin	hadossin

(*) Que balham ací eras fòrmas deth Bavartés (Val d'Aran « francesa) de qui, en Aran propiament dit,

non son en usatge qu'en eths dus pòbles fronterèrs de Bausen e Canejan. Encara que non sian james emplegadas per escrivut, a on les se substitueish eras fòrmas panaranesas en *hèja*, *hèges*, *hège*, *hègem*, ètc, un libe coma *Es Vèrbs Conjugadi*, non manca cap de mentaver-las, totun. Qu'auram eth parat de senhalar mès lonh, que, des d'un punt de vista panoccitan, eth paradigma aqueth (de qui arremonta en dreita linha ath latin) ei probablaments eth mès endicat.

5. Ara, contrariaments a ce que s'espassa en dialècte vedin de Bathmala (Castilhonés), eth aranés de qui aubedeish, en aquerò, a ua tendéncia generala en occitan modèrne, non perpetua cap eth sovier der'antica enterdentala /z/ en d'autas posicions qu'era posicion entervocalica. En debut de diccion, en fin de diccion e ath darrèr de consonanta, eth produït de C + E, I latins aboteish a [s].

ETIMON	Ortografia actuala	Casau	Bathmala	Restauracion grafica
LUCERNACALA	cernalha	[sarnál'a]	[θærrnòl'o]	[X]
CERĚĚĚARIU	ceridèr ~ cesirèr	[ʃeridè]	[θɛzirè]	[X]
LINTĚŎLU	linçò[u] ~ lançòu	[lĩnsò]	[lānthōw]	[X]
Gal. BERCIU	brèç	[bres]	[brèθ]	[X]
SETACEU	sedaç	[sɛdás]	[θɛdás]	[X]
COSSU	cusson	[kisũŋ]	[kũθú]	*cuçon
*COSSONARE	cussoat	[kiswát]	[kũθwáč]	*cuçcoat
Germ. MILTJA	mèussa	[mèũsa]	[méũθo]	*mèuça
GALLĪNACEA	gariassa	[garyása]	[garyáθo]	*gariaça
CŎRUACEU	corbàs	[kurbás]	[kurbáθ]	*corbàç
*TALIANTES	talhants[es]	[tal'āns]	[tal'āŋθes]	[X]

6. Encara qu'era grafia actualaments en usatge en Aran e sia perfectaments admissibla, au mens en un ambient gascon, eth hèit de notar : 1°/ per miei d'ua /z/ eth produït de C + E, I, TI e -D- latins en posicion entervocalica ; 2°/ per miei d'ua /ç/ « trencada », eth produït de C + E, I latin en debut de diccion, en fin de diccion e darrèr consonanta, no'n presenta pas mens mantuns avantatges indiscutables :

- qu'èra - per ce qu'ei dera *posicion entervocalica*, en tot cas - era grafia en usatge en *lemozí* (ancian provençal). Que s'ageish donc dera grafia tradicionala, istorica, classica, dera lengua d'Òc.
- Qu'ei - en rèula generala - coèrent des deth punt de vista dera etimologia (era grafia alibertina non n'ei guaire sus aqueth punt).
- Qu'evita de multiplicar eras grafias en usatge per un sol e madeish mot : *ausèth* ~ *audèth* ~ *auchèth* → **auzèth*, *fasiá* ~ *hadie* ~ *hasè* ~ *hadè* →
- **faziá* ~ **hazia* ~ **hazè*, ètc . Que sufeish, cada còp, de balhar era clau de correspondéncia necessària per cada dialècte.
- Que correspón ath vòt emetut de dempús bèths dias-a dejà per man-

tuns romanistas d'arrenòm (Eth bearnizant e ispanizant Jean Bouzet, eth arregretat Jacques Allières, ètc).

ETIMON	Lemozí (occitan antic)	Alibèrt	Biarnés	Nòrmes Ortografiques	Grafia « englobanta »
*AUICELLU	<i>auzelh</i>	<i>aucèl ~ ausèl</i>	<i>ausèth</i>	<i>audèth</i>	* <i>auzèth</i>
CICERE	<i>cezer ~ sezer</i>	<i>cese</i>	<i>céser</i>	<i>cede</i>	* <i>cézer</i>
*CŌCĒRE	<i>còzer</i>	<i>còser ~ còire</i>	<i>còser</i>	<i>còder</i>	* <i>còzer</i>
*CŌCĪNA	<i>cozina</i>	<i>cosina</i>	<i>cosina</i>	<i>codina</i>	* <i>cozina</i>
*COCĪNARIU	<i>coziner</i>	<i>cosinièr</i>	<i>cosinèr</i>	<i>codinèr</i>	* <i>cozinèr</i>
DĪCĒRE	<i>dízer</i>	<i>dire ~ díser</i>	<i>díser</i>	<i>díder</i>	* <i>dízer</i>
DĪCĒBAT	<i>dizía</i>	<i>disiá</i>	<i>disè</i>	<i>didie</i>	* <i>dizie</i>
FACĪĒBAT	<i>fazía</i>	<i>fasiá</i>	<i>hasè</i>	<i>hadie</i>	* <i>hazie</i>
UIDĒBAT	<i>vezía</i>	<i>vesiá</i>	<i>vedè</i>	<i>vedie</i>	* <i>vezie</i>
POTIŌNE	<i>poizó</i>	<i>poison</i>	<i>poson</i>	<i>podom</i>	* <i>pozon</i>
RATIŌNE	<i>razó</i>	<i>rason</i>	<i>rason</i>	<i>rason</i>	* <i>razon</i>
SATIŌNE	<i>sazon</i>	<i>sason</i>	<i>sason</i>	<i>sason</i>	* <i>sazon</i>
Ar. AZ-ZAHR	?	<i>asard</i>	<i>asard</i>	<i>edard</i>	* <i>ezard</i>
ŪĪCĪNU	<i>vezí</i>	<i>vesin</i>	<i>vesin</i>	<i>vesin</i>	* <i>vezin</i>
ŪĪCĪNA	<i>vezina</i>	<i>vesina</i>	<i>vesia</i>	<i>vesia</i>	* <i>vezia</i>
PLACĒRE	<i>plazer</i>	<i>plaser</i>	<i>plaser</i>	<i>plaser</i>	* <i>plazer</i>
CERĒŠĒA	<i>ceriesa~cerisia</i>	<i>cerièr</i>	<i>cerisa</i>	<i>cerida</i>	* <i>cerisa</i>
CERĒŠĒARIU	<i>cerier ~ serier</i>	<i>cerièra</i>	<i>cerisèr</i>	<i>ceridèr</i>	* <i>cerisèr</i>

1.3.3. Eths « gasconismes de base» (J. Allières)

Naturalaments, era nòrma en usatge en Aran, de dempús eths ans 1980, que s'aparta netaments dera « lenga literària » establida per Alibèrt entath lengadocian, per toti aqueri trèits de qui individualizan claraments eths dialèctes gascons laguens eth conjunt occitan. Loís Alibèrt non manca cap, d'aulhors, de dreçar-ne era lista ena *Introduccion* dera *Gramatica*. A mantuas arrepresas, tanben, Alibèrt senhala en sòn obratge - entà condemnar-ne, en generau, tot viste, eth usatge escrit - eths trèits de qui aparentan estretaments ath gascon eths diversis dialèctes lengadocians dera region piranesa (foishenc, donasanenc, tolzan, narbonés).

Gramatica Occitana

- « **I** seguit de l pòt se diftongar en iè, ia, iò : *fil, abril, pila*. En tolosan, foissenc, agenés, part del cevenòl, òm a : /fièl, abrièl, pièlo/... La lenga literària deuriá servir **i**. » (1^{èra} part, § 7) [En gascon : **hieü, pièla**. Localaments (Aran, Luishon, Aura, Loron) : **abrieü**].
- « En foissenc, donasanenc e dins lo parlar local d'Agen, ai pòt s'afeblir en èi : *fraise, païsser, fait, lait, mai /frèiche, pèiche, feit, lèit, mèi/...* La lenga escrita deu admetre si que non las formas en ai » (1^{èra} part, § 9) [En gascon : **hrèisho, pèisher, hèit, lèit, mès/mei**].
- « E tampat pòt se reduire a e en agenés, carcinòl e tolosan : *dreit, estreit, creire, veire /dret, estret, creire, vere/*. Las formas en ei devon èsser mantengudas dins le lenga escrita » (1^{èra} part, § 11 bis) [En gascon : **dret, estret**].
- « Lo sufix latin -ARIU, -ARIA, jos d'influéncias mal definidas, benlèu germanicas, se tresmudèt en -ERIU, -ERIA, per donar -er, -eira en vièlh lengadocian. La lenga modèrna a produït : /-è, -èro/ : *prünè, manèro*/ dins los parlars locals d'Agen e del Mas d'Asil seguraments jos l'influéncia del gascon... Dins la lenga escrita conven d'admetre exclusivament -ièr, -ièira, -ièra : *prunièr, manèira*. » (1^{èra} part, § 13) [En gascon : **pruèr**. Localaments (Aran) : **manèra**]
- « **Òu** passa sovent a **au** en lengadocian central, tolosan, foissenc, donasanenc, albigés, carcinòl, narbonés : *plòure, nòu, dijòus /plaire, nau, dijaus/*. Aquelas formas devon èsser regetadas de la grafia literària. » (1^{èra} part, § 16) [En gascon : **nau, dijaus**. Localaments (Biarn, Planha) : **plàver/plàuer**.]
- « Dins lo parlar donasanenc -a persistís, mentre que -as passa a /es/ : *ròda, ròdas, bada, badas /roda, rodes, bada, bades/...* La lenga escrita deu restablir sempre a atòn... (1^{èra} part, § 19) [En gascon, localaments (Aran, Bavartés, Luishonés, Aura, Loron, Campan, Lavedan) : **era hemna** → **eres hemnes/es hemnes**].
- « **O** tampat inicial se càmbia sovent en **au** : *onor, odor, olièra, oelha, ofegar, ofensar /aunú, audú, aulièro, auelho, aufegà, aufensà/*. Cal regetar aquelas formas de la lenga escrita » (1^{èra} part, § 21) [En gascon : **auror, aulor/audor, aufensar**. Localaments : **aulha, auelha**].
- « **I** pretonic, jos l'influéncia de las labialas, passa sovent a **u** : *primièr /prümüèr/...* Cal servir **i** dins la lenga escrita » (1^{èra} part, § 22) [En gascon : **prumèr**].
- « La diftongacion en iè, ia, iò de i long tonic + l pòt passar a l'atòna : *filada, filata, filar, apilar /fialado, fialato, fialà, apialà/*. » (1^{èra} part, § 22) [En gascon : **hialada, hialar, apielar**].
- « En agenés, foissenc, donasanenc, ai tonic afeblit en èi pòt passar a l'atòna per analogia : *daïssar, graïssam, naïssent /deichà, greicham, neichent/*. La grafia deu tostemps servir ai. » (1^{èra} part, § 26) [En gascon : **deïshar/leïshar, greïsham, neïshent**].
- « **IA** es un fals diftong notat -iá : *abadiá, foliá, capelaniá, escudariá, vendiá, auriá, donariás, aimarián*, que representa l'anciana desinència -ia, dont l'accent s'es desplaçat e l'i s'es consonificat. A donat diversas formas segon los parlars : -ia en donasanenc : *vendiá, bevía (-ia disillabic)...* » (1^{èra} part, § 29) [En gascon : **abadia, holia, escuderia**. Localaments (Barossa, Aran, Coserans) : **venia/venie, auria/aurie, daria/darie, aimarian/amarien**].
- « **IS** correspond al francés **is** dins *caisse* e al catalan **ix** dins *caixa*. Equival quora a *iss*, quora a *ich* o *ch* del francés. Aquel son es representat per *iss* dins l'interior dels mots e per *is* a la finala : *caïssa, foïssar, créïsser, caï, trois, peï, /caïso, fuïssà, creïsse, caï, truis, peï* o *caïcho, fuïchà, creïche, caïch, truiçh, peïch/*. **I** pòt demorar sensible o s'amudir del tot : *peï /peïch o pech/*. » (1^{èra} part, § 42) [En gascon : **caïsha, créïsher, peïsh**. Que calerà demorar un moment abans qu'eth *Servici de Lingüística* deth IEO non prena era sàvia decision d'abolir aquera convencion un shinhau absurda de qui hazia que, en un sol e madeish despartament coma 'r'Arièja (09), un sol e madeish mot coma [ká o] - localaments [ká o], mès james [ká so] - e hosse ortografiat **caïsha** ena zòna considerada coma gascona (eth Coserans) e **caïssa** ena zòna tenguda per lengadociana (eth Sabartés, era Hauta Arièja). Qu'òm admet, donc, ath dia de uei (mès arren mès que tath foishenc e 'ths dialèctes de qui l'au tanhen), d'escriver, mès lèu que **caïssa, peï, Foï, èc, caïsha, peïsh, Foïsh**, ètc, ara mòda gascona.]
- « En principi, los parlars occidentals, orientals e septentrionals càmbian lo grop ct latin en **ch** : *FACTUM, fach* ; *TRUCTAM, trocha* ; *JUNCTAM, joncha*. Mentre que los parlars meridionals donan **it** o **t** : *fait, troita, junta*. Aqueste caractèr se retròba encara en gascon : *fèit [???]*, e en catalan : *fet*. » (1^{èra} part, § 44) [En gascon : **hèit/hèt, trueita, junta**].
- « **L** final provenent de **ll** latin o de **lh** roman demòra inalterat : *bèl, aquel, aucèl, pèl, sadol, val, gal, miralh, embonilh, calelh, truèlh, embolh /bèl, aquel, aucèl, pèl, sadul, bal, gal, miral, embunil, calel, trèl, embúl/...* En foissenc e donasanenc, **ll** final dona **lh** coma a l'intervocalica : *bèl, sadol, aquel, flagèl /bèlh, sadulh, aquelh, flagèlh/*, e **lh** persistís : *trabalh, solelh, embonilh...* La lenga literària deu mantèner **l** e **lh** finals segon l'etimologia. » (1^{èra} part, § 50) [En gascon : **bèth, aqueth, auzèth, pèth, sadoth, vath** ; localaments (Lascun) : **gath ; miralh, solelh/sorelh, tribalh**, ètc. Eth hèit de non préner en compde eras fòrmas arcaïssantas (classicas, de hèit !) encara en usatge en Hauta Arièja que contribueish a esluenhar graficaments eth lengadocian deth gascon. Brebmam-mos que ua fòrma foishenca o donasanenca coma [**bèl'**] (= **bèl**, per *bèlh) no's destria deth sòn pendent gascon, [**bèt'**] (= **bèth**), que per un leugèr cambiament d'articulacion .]

Ara, er'adopcion oficiala peth Institut d'Estudis Occitans, en 1950, dera refòrma lingüistica preconizada per L. Alibèrt, dab era publicacion d'un tèxte entitolat *La Réforme linguistique occitane et l'enseignement de la langue d'Oc*, que davantegèc de pòc, er'adaptacion ath gascon deras suberditas rèulas, per miei der'adopcion d'un segond tèxte oficiau, *L'Application de la Réforme linguistique occitane au Gascon*, en 1951. D'alavetz estant, eths principaus « gasconismes de basi », segon era urosa formula de Jacques Allières, e hèn, en principi, partida integranta deras variantas graficas admesas pera nòrma alibertina entara lengua escriuta. Qu'ei interessent de notar qu'eth plan adoptat peths arredactors der'*Application* e segueish de prèc eth passatge dejà mentavut dera *Gramatica Occitana*, a on Alibèrt e s'atèla a caracterizar, punt per punt, eth lengadocian per rapòrt ath gascon.

Gramatica Occitana segon los parlars lengadocians	Application de la Réforme linguistique occitane au Gascon
<p>« Lo lengadocian se separa del gascon :</p> <p>a/ Per la persistència del diftong ai reduit a èi en gascon : leng. lait ; gasc. lèit.</p> <p>b/ Per la conservacion de f tresmutat en h aspirada en gascon : leng. forn, flor ; gasc. horn, hlor.</p> <p>c/ Per la reduccion de ll latin intervocalic e final a l contra r e t o th en gascon : leng. aquel, aquela ; gasc. aqueth, aquera.</p> <p>d/ Per la persistència de n intervocalic amudit en gascon : leng. luna ; gasc. lua.</p> <p>e/ Per la conservacion dels grops mb, nd reduits a m, n en gascon : leng. camba, landa ; gasc. cama, lana.</p> <p>f/ Per la persistència dels grops br, dr, tr reduits a b, d, t en gascon : leng. lèbre, aute; gasc. lèbe, aute.</p> <p>g/ Per lo non-desvolopament de a prostetic davant r inicial : leng. ram ; gasc. arram.</p> <p>h/ Per la reduccion dels grops latins kw, gw allòc de lor persistència en gascon : leng. quatre /catre/, gardar ; gasc. quate, guardar.</p> <p>i/ Per la conservacion del son v fins al sègle XV que lo gascon a tresmutat en b bilabial non explosiu despuèi sa formacion : leng. vòstre ; gasc. vòste /boste/. » (Introduccion, VI).</p>	<p>« D'autre part, les traits phonétiques propres au gascon seront conservés et parfois même restaurés :</p> <ul style="list-style-type: none"> • h aspiré pour f : hòrt, hlama, hrut, in.hèrn. <p>Les groupes mb et nd réduits à m et n : cama, coma, lana, escóner.</p> <ul style="list-style-type: none"> • n intervocalique amuï : ua, cua, haría. • l final latin vocalisé en u : nadau, hiu, hèu. • ll double latin intervocalique > r : bèra, maishèra, aquera. • ll double latin final > th : bèth, aqueth, ausèth. • r amuï dans les groupes consonantiques : libe, lèbe, mès-te, aute. • métathèse de r : craba, cramba, praubè, dromir, trende. • r initial > arr : arrat, arram, arrai. • w latin ou germanique des groupes qu, gu conservé : quan ou quàn, quau ou quàu, guèr ou guèr. • ai > èi : hèit, hrèisho, lèit. »

Quant aras Nòrmes Ortogràfiques de qui n'an pas per tòca d'èster un estudi de fonetica istorica, non s'arrefereishen explicitaments ad aqueri grani trèits de gasconitat que quan era sua existència e requeseish ua grafia especificaments gascona, açò es assaber :

- er'antica **h** expirada per **F**
- **(-i)sh**
- **-th**
- **-u- < -U-, -B-**
- e 'th usatge deth punt interior **(-n.h-, -s.h-)**

Nòrmes Ortogràfiques

- « **u** entre vocaus a un son consonantic corresponent ath signe [w] : *escriuer, víuer, parlaua*. En Pujòlo, a on se pronóncie coma **b** [β], se pòt escriuer **v** : *escriuer, víuer, parlava* » (1999, § 10).
- « **ish** ath darrèr de vocau e **sh** enes autes posicions se pronóncien [ʃ] : *caisha, shada*. » (1999, § 22).
- « **th** se lieg coma **t** [t] en bères paraules e coma **ch** [tʃ] en bères autes : *vedèth, eth [t], còth, poth [tʃ]*. En Bausen e Canejan se lieg tostemp coma **ch**. En aguesti lòcs se pronóncien tanben coma **ch** eth **d** finau e eth **t** finau qu'altèrne tamb **d** intervocalic : *hered, cantat/cantada*. Deth punt de vista dera lengua actuau, es critèris entà escriuer **th**, les dan es diferéncias dialectaus e era alternança morfologica **-th/-r** : *vedèth/vederar, eth/era, poth/pora*. » (1999, § 24).
- « **h** non se pronóncie cap [ø]. Correspon a ua antiga aspiracion que proven generalment d'ua **f** etimologica. Se pronóncie encara en Canejan [h] : *hemna, haria*. Cau escriuer eth punt interior (.) en paraules coma **en.hornar** e **des.hèir** entà esvitar era confusion damb es digrafs **nh** e **sh**. » (1999, § 34).

2.5.3. Eras vocalas svarabhakticas

En aranés primitiu, eth manten d'ua [h] aspirada (arremontant a ua F latina) davant R qu'entrenèc era formacion, tramas consonantas, d'ua vocala dita « *svarabhaktica* » de qui a suberviscut ath amudiment dera [h] en aranés modèrne : FRAXĪNU > [h^erèišu] > [ɛrèšu] (= *herèisho*), FRAGA > [h^erāya] > [aráyα] (= *haraga*), ètc. Eth manten intact deth grope consonantic d'origina per miei d'ua insercion vocalica que constitueish un trèit distintiu deth *gascon pirenenc* qu'eths dialèctes aranesi e partatjan dab eths auti dialèctes montanhards deth Castilhonés, deth Haut Comenge e dera Hauta Bigòrra, eth arrestant deth gascon auhrint, deth sòn costat, diversas solucions alternatives coma :

- eth manten pur e simple dera F etimologica
- eth amudiment dera [h] aspirada sense cap d'arredoblament dera R subsequenta.
- eth amudiment dera [h] aspirada dab arredoblament dera R subsequenta considerada coma iniciala.

	FRAXĪNU	FRIGĪDU	FRŪCTA
Aran (Casau)	[ɛrèšu]	[irét] *	[frúta]
Val d'Aran francesa (Mètlas)	[ɛrèʃɛ]	[iréč] *	[ɛrúta]
Luishonés	[hɛrèʃɛ]	[hɛrét]	[hɛrúto]
Barossa	[hɛrèʃɛ]	[hɛréc]	[hrúto]
Vath d'Aura	[hɛrèšu]	[hɛrét]	[hɛrúto]

Castilhon (Arièja gascona)	[hɛrɛʃɛ]	[hɛrɛč]	[hɛrúto]
Bathmala (Arièja gascona)	[hɛrɛʃɛ]	[hɛrɛč]	[hɛrúto]
Haut Ador	[hɛrɛʃu]	[hɛrét]	[hɛrúto]
Lavedan	[hɛrɛʃu]	[hɛrét]	?
Parçans de Tarba (Semiac)	[hɛrɛʃu]	[frét]	?
Parçans de Tarba (Poiastruc)	[hɛrɛʃu]	[frét]	[frúto]
Biarn (Vièla)	[rɛʃu]	[rét]	[frúto]
Biarn (La Sèuva)	[rrɛʃu]	[rrét]	?
Gèrs	[rrɛʃu]	[frét]	[frúto]
Lanas	[rɛʃə]	[rœt]	[rúitə]

(*) Contrariaments a ce que poiriám pensar, era [i] de [irét] n'ei pas, ça'm par, ua vocala svarabhaktica, mès eth frut d'ua protèsi (vej. mès baishet, § 2.5.4.)

En Aran, mès tanben, en Bigòrra, que s'a pres er'abitud de notar era vocala svarabhaktica, quau se volha que pòsquia èster eth sòn timbre : **hered**/***heired**, **haraga**, **heruta**, ètc. En Biarn, era grafia en usatge que s'acontenta d'arrestablir per escriut er'antica [h] aspirada davant « r » : **hred**, **hroment** (**horment**, en aranés) < FRUMĚNTU, **hrèisho**, ètc. Que's cau brempar que, se mo'n tenguem ath tèxte de 1951 de qui fixèc eth usatge deth gascon escriut, eras solas grafias qu'eth IEO arretenga, en principi, coma oficialas, entara lengua literària e son : **hred**, **hraga**, **hruta**, **hrèisho**, **hroment**, ètc. Lhèu que seria ua bona causa, entara unitat deth gascon e 'ra coèrència de totas eras «lenguas d'òc» d'acostumar-se a escrìver : **hred**, **hregar**, **hruta**, **hrevèr**, **hrèbe**, **hraga**, **hritons**, ètc, en lòc de : **hered**, **heregar**, **heruta**, **hereuèr**, **herèbe**, **haraga**, **heritons**.

Application de la Réforme Linguistique Occitane au Gascon (1951)

« Les traits phonétiques propres au gascon seront conservés **et parfois même restaurés** : **h** aspiré pour **f** : **hòrt**, **hlama**, **hrut**, in.hèm... ».

« On choisira autant que possible, **pour l'usage littéraire**, les formes les plus conformes à l'évolution normale de la langue et les mieux conservées : **h** au lieu de **es**, **ar** ou suppression : **hlor**, **hromiga**, **hrut** et non **eslor**, **lor**, **arromiga**, **romiga**, **rut**, **hurut**... »

	FRAGA	FRIGĚDU	FRŪCTA
Aran (grafia d'usatge)	ahraga/hraga *	heired	heruta
Bigòrra (grafia d'usatge)	haraga	hered	heruta
Biarn (grafia d'usatge)	ahraga	hred	fruta
Grafia Preconizada	hraga	hred	hruta
Alibèrt	fraga	freg	frucha ~ fruta
Provençau	fraga	freg	frucha

Alpenc (Gap)	fraga	fred ~ freg	frucha
Vivarés	?	freid ~ freg	fruta

(*) Era grafia **ahraga** (= [arráyα]) per aran. [aráyα] qu'ei manlhevada ath biarnés.

1.3.4.1 Eth cas particular deth latin FRIGĪDU

Ja avem vist qu'eth latin FRIGĪDU abotia arrespectivaments a [irét] e [iréč] a Casau e a Mètlas. En tot, qu'ei guaireben un detzenat de fòrmas orales diferentas qu'eth aranés auhreish : [irét], [irèt], [eïrét], [aïrét], [hərét], [ɛrét], [həréč], [ɛréč] [iréč], ètc (vejatz eth tablèu N° 2, ací davath). Era lengua escriuta, en contra, n'arretén que duas fòrmas possiblas : era fòrma pangascona **hered** (de qui abraça en prioritat eras realizacions : [hərét], [ɛrét], [həréč] e [ɛréč]) e 'ra varianta propiament aranesa **heired** de qui engloba totas eras autas fòrmas dera lengua parlada : [irét], [irèt], [iréč], [eïrét], [aïrét], ètc. S'ei relativaments aisit d'identificar era fòrma deth gascon pirenenc **hered** darrèr eras diversas fòrmas orales en usatge a Canejan, Pontaut e Bausen, eras fòrmas tipicaments aranesas, en contra - [irét], [eïrét], [aïrét] -, que trencan dab eras solucions deth gascon comun. S'òm ne crei era sedusenta ipotèsi emetuda per Joan Coromines, aqueras fòrmas que serian eth frut d'ua evolucion particular. Eth esfòrç articulatòri de qui arreclamava eth manten der'aspiracion davant R qu'auria necessitat eth apòndi d'ua vocala prostetica, en vertut d'un procès pro comun, un shinhau pertot en gascon, au mens quan er'aspiracion e davanteja ua L, mès soent tanben davant ua R o un iòd : FLÛRE > [ɛhlú] > [ɛslú] > [ɛzlú] (= **es.hlor**), FLAMMA > [ehlámo] (= **es.hlama**), FENĚSTRA > [arrièsto, ihèstro] (= **ahrièsta**, **ihèstra**), FĪLU > [ahyéw] (***ahieu**), ètc (vejatz eth tablèu N° 1). Per ce que tanh aths abotissents aranesi de FRIG DU, eras etapas dera evolucion, taus coma las podem arreconstituïr, que serian donc aquestas :

Canejanés	[hréč] > [həréč] > [hərét] > [ɛrét] (= hered)
	[hréč] > [ahréč] > [aïrét] > [eïrét] > [iréč] (= heired)
Aranés Comun	[hrét] > [ahrét] > [aïrét] > [eïrét] > [irét] > [irèt] (= heired)

Se mo'n tiem ad aquesta ipotèsi, dilhèu que seria bon, per mès de coèrèncià, tot en còp d'un punt de vista istoric e normatiu, d'adoptar eras convencions següentas e d'escriver en consequéncia :

- ***hred** (en lòc de **hered**) per : [hərét], [ɛrét], [həréč] e [ɛréč]
- ***ehred** - o ***es.hred**, ath imatge de ce que's hè dejà en Biarn dab **es.hlor**, **es.hlama**, ètc - (en lòc de **heired**) per : [irét], [irèt], [iréč], [eïrét], [aïrét], ètc. Era correspondéncia dab eras fòrmas en usatge en eths auti dialèctes occitans que non se mo'n trobaria que mès ahortida.

Aranés	Alibèrt	Biarnés	Provençau	Vivarés	Alpenc	Guardiòlo
es.hred	freg	hred	freg	freid/freg	fred/freg	freid

1. Tablèu N° 1 : **Eth desvolopament de vocalas prosteticas/epenteticas davant [hl-, hr-, hy] en gascon.** Hònt : ALG.

	FĪLU	FLAMMA	FLŌRE	FENĚSTRA	FORMĪCA
Aranés Escrit	hiu	(a)hlama	flor/hlor	hièstra	hormiga
Casau	[yéw]	[láma]	[flú]	[yèstra]	[urmíya]
Mètlas	[íw]	[láma]	[lú]	[yèstra]	[urmíya]
Lengadocian	fial	flama	flor	fenèstra	formiga
Biarnés escrit	hieu	es.hlama	flor/es.hlor	ahrièstra *	ahromiga
St Gaudenç	[íw]	[ɛzlámo]	[flú]	[yèstro]	[urmíyo]
Castilhon	[ahyéw]	?	[flú]	[yhèstro]	[hurmíyo]
Bathmala	[aïhéw]	?	[flú]	[ihèstro]	[hurmíyo]
Vath d'Aura	[hyéw]	[ɛslòmo]	[ɛslú]	[hyèstro]	[hurmíyo]
Lanamesa	[híw]	[ɛslámo]	[ɛhlú]	[finèstro]	[hurmíyo]
Arrens (Azun)	[híw]	[ɛslámæ]	[ɛslú]	[hièstræ]	[hurmíyæ]
Ièrda	[hyéw]	[ɛslócmæ]	[ɛslú]	[yéstræ]	[hurmíyæ]
Uzer	[híw]	[ɛhlámo]	[ɛhlú]	[hyèstro]	[hurmíyo]
Semiac (Tarba)	[híw]	[ɛslámo]	[flú]	[finèstro]	[hurmíyo]
Aurelhan (Tarba)	[híw]	[ɛslámo]	[ɛslú]	[finèstro]	[hurmíyo]
Rabastens	[híw]	[ɛslámo]	[flú]	[frinèstro]	[hurmíyo]
Poiastruc	[híw]	[ɛslámo]	[ɛslú]	[frinèstro]	[hurmíyo]
Galan	[šéw]	[ɛslámo]	[ɛžlú]	[finèstro]	[hurmíyo]
Vièla (Aussau)	[hyéw]	[ɛhlámo]	[ɛhlú]	[arryèstro]	[arrumíyo]

(*) **ahrièstra** : qu'ei era fòrma aussalesa (vej. mèš baishet, en tablèu, era comuna de Vièla). Eth arres-tant deth Biarn qu'emplega era fòrma semi-sabenta : **frinèstra**.

2. Tablèu N° 2 : **eths abotissents deth latin FRIGĪDU en aranés.** Hònt : Otto Winkelmann, *Untersuchungen zur Sprachvariation des Gaskognischen im Val d'Aran (Zentralpyre-äen)*, Tübingen, 1989.

Localitat Temuenh	Continuator(s) de FRIGÍDU
1. Canejan	[hɛrɛč] ~ [ɛrɛč] ~ [irɛč]
2. Bausen	[hɛrɛč] ~ [hɛrɛt] ~ [irɛt]
3. Pontaut	[ɛrɛt]
4. Les	[irɛt]
5. Bossòst	[irèt]
6. Arres de Sus	[irèt]
7. Arres de Jos	[irèt] ~ [ɛrèt]
8. Era Bordeta	[irèt]
9. Arró	[irèt] ~ [ɛrèt]
10. Vilamòs	[irèt] ~ [irèt]
11. Es Bòrdes	[irèt] ~ [ɛrèt]
12. Benós	[irèt]
13. Begós	[aɪrèt] ~ [irèt]
14. Arròs	[irèt] ~ [irèt]
15. Vila	[irèt]
16. Aubèrt	[irèt]
17. Betlan	[irèt] ~ [irèt]
18. Montcorbau	[irèt] ~ [irèt]
19. Mont	[irèt]
20. Vilac	[irèt] ~ [irèt]
21. Gausac	[irèt]
22. Casau	[irèt] ~ [irèt]
23. Vielha	[irèt]
24. Betren	[irèt] ~ [ɛrèt]
25. Escunhau	[irèt]
26. Casarilh	[irèt]
27. Garòs	[irèt]
28. Arties	[irèt] ~ [ɛrèt] ~ [irèt]
29. Gessa	[irèt]
30. Salardú	[ɛrèt] ~ [irèt]
31. Unha	[ɛrèt]
32. Bagergue	[irèt] ~ [ɪrèt]
33. Tredòs	[irèt]
Hòs (Val d'Aran francesa)	[hɛrɛč]
Mètlas (Val d'Aran francesa)	[irɛč]

1.4 Er'accentuacion

1.4.1. Eras fòrmas proparoxitonicas

Qu'òm admet, generalaments, qu'eth occitan modèrne ei completaments desaprovèdit de fòrmas proparoxitonicas. En Aran, totun, era lengua parlada que'n coneish un gran nombre : **era política, era gramàtica, era música, cau que càntigues**, ètc (en occitan « comun » : *era politica, era gramatica, era musica, cau que cantes*, ètc). Eth aranés que compda tanben dab un pialèr de mots *aguts* (paroxitonic) de qui son tradicionalaments accentuats sus era darrèra sillaba deth aute costat dera frontèra : **catòlic, lògic**, enlòc de *catolic, logic*, ètc. D'aubuas d'aqueras fòrmas n'an d'aulhors cap de corresponent exact en Occitània Grana, a on an conegut ua auta evolucion : **era ànima, eth músic, eth mecànic** (= *er'anma/er'arma/er'ameta, eth musician/eth*musicaire, eth mecanician*). Ua vesion bèth shinhau « centralista » dera occitanitat qu'amia, en generau, es observators a considerar qu'eras fòrmas proparoxitonicas aqueras e son « d'introduccion recenta » (???) e d'obediença ispanica. Era evolucion de qui's pòt constatar ara lectura deras duas versions consecutivas deras *Nòrmes Ortogràfiques* ei, d'aqueth punt de vista, segnicativa. Era premèra version entitolada justaments *Nòrmes Ortogràfiques* [= *nòrmez urtugràfikes*] (1982), qu'admet er'existéncia deths paroxitons, en tot suggerir, prudentaments, que serie dihèu ua bona causa d'acostumar-se a prononciar autaments. Era segonda version, en contra, entitolada simbolicaments, *Nòrmes Ortogràfiques* [*nòrmez urtugràfikes*] (1999), que'n condemna, radicalaments, eth usatge, tant en paraulas coma per escrit. A tòrt, dilhèu. De hèit, eth aranés n'ei pas eth sol dialècte occitan a emplegar de talas fòrmas. Toti eths dialèctes avent escapat de longa ara influéncia francesa que son ena madeisha situacion : qu'ei eth cas deth *cisalpen* e deth *guardiòlo*, en Estat Italian, mès tanben deth *nissart* (niçard) e deth *roiasc* (liguroalpen) enas Alps Marini (ancians Estats de Savòia). De demés, era persisténcia, un shinhau pertot en Occitània, de fòrmas sense cap de sincòpi (**aguila** < AQUÍLA, **lagrema** < LACRYMA, **manega** < MANÍCA, ètc, per **agla, lèrma, marga**) be sembla endicar qu'era resisténcia deras fòrmas proparoxitonicas en occitan e hoc dilhèu mès longa qu'òm non s'ac figure de costuma.

Nòrmes Ortogràfiques der Aranés (1982)	Nòrmes Ortogràfiques der Aranés (Octòbre 1999)
« [Pòrten accent gràfic] totes es paraules proparoxitones (<i>esdrúixoles</i>) : lògica, gramàtica, àgiga (<i>lògica, gramàtica, hagi</i>). Cau rebrembar qu'era introduccion de paraules proparoxitones en aranés ei recenta. Dilhèu serie possible acostumà-se a díder e a escriuer <i>logica, politica...</i> e parallèlament, <i>logic, politic</i> , en tot seguir era tendéncia tradicionau dera lengua, que ditz <i>vibora, povora</i> (<i>escurçó, pólvora</i>). » (§ 38 e, p. 20).	« En çò que tanh as paraules proparoxitones, cau rebrembar qu'era sua introduccion en aranés ei recenta. Ei per aquerò que cau díder e escriuer <i>logica, politica...</i> e parallèlament, <i>logic, politic</i> , en tot seguir era tendéncia tradicionau dera lengua, que ditz <i>vibora, povora...</i> » (§ 36 f).

Preconizacions del Conselh de la Lengua Occitana (2007)

« En cisalpenç del centre e del sud, dins una granda sèria de cultismes, se plaça l'accent tonic sus una sillaba que se situa abans la sillaba tonica dels autres parlars. Aquò permet al cisalpenç de ténér de proparoxitòns e de seguir una accentuacion convergenta amb lo latin e amb fòrça lengas romanicas (catalan, nòrd-italian, italian, espanhòl, portugués, romanés...). Cal precisar que lo cisalpenç del nòrd seguís puslèu lo modèl global d'accentuacion.

- Modèl global, inclús lo cisalpenç del nòrd : *magic, magica, arcaïc, arcaïca, útil, útila, catalòg, mediterranèu, mediterranèa, Caucàs, geograf, geografa, fenomèn, telefòn, proparoxitòn, periòde.*
- Cisalpenç del centre e del sud : *màgic, màgica, arcaic, arcaica, útil, útila, catàlog, mediterranèu, mediterranèa, Caucas, geògraf, geògrafa, fenòmen, telèfon, proparoxitòn, periòde (...)*
- Lo niçard actual s'alinha pus sovent subre l'accentuacion occitana majoritària dins lo domeni dels cultismes : *magic, magica, arcaïc, arcaïca, útil, útila, catalòg, mediterranèu, mediterranèa, Caucàs, geograf, geografa, fenomèn, telefòn, proparoxitòn, periòde.*

Pasmens, los proparoxitòns del niçard e del cisalpenç se devon servir se son de manlèus a de lengas romanicas modèrnas o se son de mots de formacion populara :

a/ Tipe general d'accentuacion :

- mots populars o ancians : *arma, dimenge, pagina.*
- Manlèus a de lengas romanicas modèrnas : *camèra, numèro, opèra*

b/ Tipe d'accentuacion del niçard e del cisalpenç :

- mots populars o ancians : *ànima, dimènegue, pàgina, Mònegue* (fòrma locala del toponim).
- Manlèus a de lengas romanicas modèrnas : *càmera, nùmero, òpera.*

L'aranés a causit lo principi d'adoptar l'accentuacion majoritària de l'occitan dins totes lo domenis : *magic, magica, arcaïc, arcaïca, útil, útila, catalòg, mediterranèu, mediterranèa, Caucàs, geograf, geografa, fenomèn, telefòn, proparoxitòn, periòde, camèra, opèra, numèro.*

Se i desconselha la reculada de l'accent tonic perque es una influéncia del catalan, qu'es estrangiera a l'estructura de l'aranés e del gascon en general (*màgic**, *màgica**, *arcaïc**, *arcaïca**, *útil**, *útila**, *catàlog**, *mediterranèu**, *mediterranèa**, *Caucàs**, *geògraf**, *geògrafa**, *fenòmen**, *telèfon**, *proparoxitòn**, *periòde**, *càmera**, *òpera**, *nùmero** ...). » (§ 15.11, **Accentuacions particulars en cisalpenç, niçard e aranés**, pp. 87-89).

[Observacions :

- Eth pretendut « tipe d'accentuacion globau » n'ei arren mès qu'eth frut d'ua reflexion teorica recenta : pertot en Occitània Grana, eths mots aqueri que son sistematicaments accentuadi sus era darrèra sillaba, ath imatge de ce que's hè en francés : *camerà, operà, numerò.*

Coma ac avem leishat entèner, arren n'endica que er'exiténcia de fòrmas proparoxitònas en aranés e s'explique pera influéncia deth catalan (o deth castelhan). Tot çò que posquiam díder ei qu'era preséncia conjunta deth catalan e deth castelhan a seguraments contribuït a encoratjar eth usatge deras ditas fòrmas en aranés.]

En aranés, eras fòrmas proparoxitonicas que se mos desparteishen en tres categorias :

a/ Eths mots d'usatge corrent o d'utilisacion anciana.

b/ Eths mots de formacion sabenta o d'introduccion recenta (cultismes, neologismes).

c/ Anfin (e qu'ei atheu, ua especificitat deth aranés laguens eth conjunt occitan), eths paradigmas arrellevant deth subjontiu present.

1. Eths mots d'usatge corrent

En eths tablèus de qui s'ensegueishen, eras fòrmas prparoxitonicas que son senhalas en **arroi** (vermelh).

	ANĪMA	MUSĪCA	MUSICU	MECHANĪCU
Aranés Literari	anima	musica	music	mecanic
Aranés Parlat	ànima	música	músic	mecànic
Alibèrt	arma	musica	[musician] [musiquièr]	[mecanician]
Biarnés	amna	musica	[musicaire]	[mecanician]
Nissart	ànima	mùsica	mùsicou [musicant]	mecànico
Cisalpenc	ànima	música	[musicista]	maquinista
Guardiòl	arma	música	?	mecànic
Mistral (<i>Tresor</i>) (grafia mistralenca)	amo ~ armo	musico	[musician] [musicadou]	[mecanician] [machinisto]
Provençau (grafia normalisada)	ama ~ arma	musica	[musician]	[mecanician]
Provençau Alpenc	arma ~ anma ~ ama	musica	[musician] [musicaire]	[mecanician]

Senhalam qu'eth niçard (nissart), eth mentonasc e 'th brigasc/roiasc (Alps Marini) qu'an mantengut un pialèr de prparoxitons de qui an desaparecut en eths auti dialèctes occitans (aranés comprés). Atheu quauqui exemples :

	AQUĪLA	AMYGDĀLA	HIRŪNDO	DIE DOMĪNICU	FORMĪCA	LACRYMA	*POPULU
Nissart	aigla	amèndoula	arèndoula	dimènegue	fourniga	làgrima	pìboula
Niçard 1	aigla	améndola	aréndola	dimènegue	formiga	làgrima	píbola
Niçard 2	[áigla]	?	[rédula]	?	[fuRmíga]	?	?
Mentan	[ákula]	[amá ^o dura]	[vũ ^o dura]	[düménigə]	[fuRnígura]	?	?
Castelar	[áigRiya]	[amē ^o da]	[rwō ^o dura]	[diménigə]	[fuRnígura]	?	?
Sospèl	?	[amē ^o da]	?	?	?	[làgrima]	?
Brueh	[áigRiya]	?	[aRédulá]	?	[fuRmígula]	?	?
Saorge	[ágwíya]	?	[rũ ^o dula]	?	[fœ ^o mígula]	?	?
Ra Briga	[áigira]	?	[pásuRa]	?		?	?

Alibèrt	agla	amètla	aronda	dimenge	formiga	lagrema	pibola
Aranés 1	agla	amelha	aurongla	dimenge	hormiga	lèrma	bíbol
Aranés 2	(a)guila ¹	(a)mètla	arrenòla ²	[X]	*hormigòla	lagrema ³	pibola ⁴

Nissart : lengua literària (*grafia nissarda*, *mistralenca*).

Niçard 1 : lengua literària (*grafia normalizada*)

Niçard 2 : lengua parlada, orala.

Aranés 1 : aranés *sricto sensu*, tau coma l'au se parla ué ena Val.

Aranés 2 : aranés *lato sensu*. Eras fòrmas en question ja non s'entenen ena Val (dV), mès que son atestadas en d'auti dialèctes vedins.

1. **er' aguilla/era guila** (per mescopadura) < ***er' àguilla** : eras fòrmas aquestas que son atestadas en d'auti dialèctes pireneics (Lavedan, Haut Salat).
2. **er' arrenòla** < **era *rénola** : era fòrma aquesta qu'ei atestada en Haut Comenge, a Sent Gaudenç, eth capdulh economic dera Val d'Aran, per exemple.
3. **era lagrema** < **era *làgrema**. Era fòrma qu'ei atestada en eths dialèctes lengadocians vedins. Frederic Vergès la balha coma varianta possibla (dV), a costat de **lèrme/lèrma**, en sòn Pichon Diccioniari.
4. **era pibola** < **era *píbola**. Era fòrma qu'ei atestada en Tarn (81).

2. Eras fòrmas semi-sabentas

Alibèrt	gramatica	politica	politic	logica	logic
Aranés Escrit	gramatica	politica	politic	logica	logic
Aranés parlat	gramàtica	política	polític	lògica	lògic
Nissart	gramàtica	poulitica	poulitic	lougica	lougic
Cisalpenç	gramàtica	política	polític	?	?
Guardiòlo	gramàtica	política	polític	?	?

3. Eth subjontiu present

	Aranés Escrit	Aranés Parlat	Catalan Literari	Catalan Occidentau
aver	aja	àgiga	hagi	hàgiga
	ages	àgigues	hagis	hàgigues
	age	àgigue	hagi	hàgiga
	ajam	agegam	haguem	haguessem
	ajatz	agegatz	hagueu	haguesseu
	agen	àgiguen	hagin	hàgiguen

cantar	canta	càntiga	canti	càntega
	cantes	càntigues	cantis	càntegues
	cante	càntigue	canti	càntega
	cantem	cantegam	cantem	canteguem
	cantetz	cantegatz	canteu	cantegueu
	canten	càntiguen	cantin	cànteguen
bàter	bata	bàtiga	bati	bàtiga
	bates	bàtigues	batis	bàtigues
	bate	bàtigue	bati	bàtiga
	batam	bategam	batem	batiguem
	batatz	bategatz	bateu	batiguetz
	baten	bàtiguen	batin	bàtiguen

« Aquestes fòrmas damb alongament son caracteristiques deth centre e dera part nau-ta dera Val d'Aran e recomanam d'esvitar-les, en favor des fòrmas cuertes, mès generalement acceptables entàs gascons » (*Es Vèrbs Conjugadi, Morfologia Verbau Aranasa*, 2003, p. 26). Qu'eras fòrmas « esdróisholas » mentavudas atheu dessús e pósquian soar de faïçon estranhas aras aurellhas deths auti Gascons ei plan possible. Ara, quan eth madeish tipo de conjugason e s'arretrobaria dialectalaments en catalan, eths paradigmas en question be son d'origina indigèna, ce que temuenha deth enradigament pregond e ancian deras fòrmas proparoxitonicas en aranés.

1.4.2. Eras finalas en -ia

En antic lemozi (era *koinè* literària elaborada peths trobadors, quau se volha que hossa era sua origina efectiva : gascona, peitavina, genovesa, catalana, tolosenca, provençala, lemosina, auvenhasca, ètc), eras fòrmas acabadas en **-ia** qu'èran, en principi, accentuadas sus era /i/ : **diá, vía** ... Qu'èra eth cas, en particular, de nombrosas desinèncias verbalas, en indicatiu imperfèit, per exemple : **aviá, faziá, veniá**, ètc, ètc. Ara, tan pè eths toti prumèri tèxtes - eth Boèci (premèra meitat deth S. XIau), entre d'auti -, qu'òm comença a trobar quauquas fòrmas a on era dierèsi primitiva a hèit plaça a ua sinerèsi : **viá, diá, aviá, faziá, veniá**. A partir deth S. XIIIau, de talas fòrmas que's multiplican. Qu'ei eth cas, per exemple, en famós *Breviari d'Amor* de Matfre Ermengaud de qui escriu **dia, folia** per [dyá], [fulyá]. Ath dia de ué, era sinerèsi qu'ei generala en eths dialèctes lengadocians e guianesi deths quaus e constitueish un trèit vertaderaments caracteristic, senon constitutiu : **l'escudariá, la pastissariá, una foliá, aviá, faziá, veniá**, ètc, ètc. Que s'a a notar qu'eth desplaçament d'accent ena finala que s'acompanha, tot en un còp :

- dera consonificacion deth [i] en [ɣ] : [fulyo], [bɛnyò].
- dera velarizacion o dera palatalizacion dera [a] finala en [ò], [è] o [é] : [fulyò] o [fulyè].
- e, eth cas escagent, der'aubertura dera [e] precedenta en [a] : [ɛsküdeɾiá] > [ɛsküdariò]

Qu'ei era madeisha causa en provençal, a on era finala *lemozina* **-ia** aboteish a [yé] : l'ostalarié, la batarié, uno gusarié, avié, aviés, aurié, sarié, ètc, ètc (nòrma mistralenca). En gascon, era situacion qu'ei un shinhau mès complèxe. En gascon centrau e occidentau, eth accent tonic que's mantén sus era /i/ : [hulíø] o [hulíə], [díø] o [diə], [ɛsküðeríø] o [ɛsküðeríə]. En gascon maritime (Baish Ador, Lanás) qu'arriba tan plan qu'era /a/ finala de qui, localaments, e's sòl prononciar [ə] e s'esface completaments : [ɛsküðeríə] > [ɛsküðerí], [garí] > GALLINA. En *gascon pirenenc*, en contra, era sinerèsi, a pòcas excepcions prèts, qu'ei generala : [dyá] o [dyò], [ɛsküðaryá] o [ɛsküðeryò] ; **era galariá, era bolanjariá, era farmaciá, qu'auíá o qu'auié, que haiá < que hadiá, que ven-guiá**, ètc, ètc. Eth aranés qu'ei donc, dab eth barossenc, eth azuèr (Vath d'Azun) e'th gascon dera ribèra deth Garbet (Coserans estremorientau), un deths soli dialèctes pirenencs a mantier solidaments era dierèsi primitiva. Era madeisha tendéncia conservatritz (d'auti dirian « arcaísanta ») que s'arretroba d'aulhors tot ath long dera periferia deth domèni occitan, dens tota ua tropa de dialèctes montanhards o, un shinhau, estremats. Mentavem, per memòria, oltra eths dialèctes gascons dejà citadi, eth donasanenc en Arièja, eth niçard enas Alps Marini e, plan solide, eths dialèctes cisalpencs en Itàlia. Alibèrt que preconiza eras fòrmas en **-iá**, ce qu'ei logic entath lengadocian. Ara, arren non ditz qu'eth aranés e s'aja a alinhar sus aqueth modèl, d'aulhors completaments estrangèr ath sòn pròpi engèni. Après tot, eth manten dera dierèsi be correspón ara solucion en ustage ena lengua classica !!!

	SCUTARIA	HABĒ(B)AT	Gr. POLIDIA
Aranés escrit	escuderia	auie	*polia
Aran (Casau)	?	[awíe]	?
Aran (Mètlas)	[ɛsküðeryá]	[awíe]	[pulíá]
Alibèrt	escudariá	aviá	*poliá
Luishon	[X]	[awyé]	[purió]
Barossa	[ɛsküðeríœ]	[awíœ]	?
Sent Gaudenç	[ɛsküðeryò]	[awyò]	[pulíø]
Tolosa	[ɛsküðaryò]	[aβyò]	[puliò]
Castilhon (Arièja)	[ɛsküðaryò]	[awyò]	?
Bathmala (Arièja)	[asküðaryò]	[awyò]	?
Vath d'Aura	[ɛsküðeryò]	(ageua)	[puriò]
Haut Ador	[ɛsküðeryá]	(avè)	[pulíá]
Barètja	[ɛsküðeryò]	[èi]	[puliò]
Vièla (Aussau)	[ɛsküðeríø]	(avè)	[pulíø]
Artés (Biarn)	[ɛsküðeríə]	(avè)	[pulíyø]
Biàrritz (Baish Ador)	[ɛsküðerí]	[aβé]	[pulí]

Ce que nos ditz Alibert

« IA es un fals diftong notat *ia* : *abadiá, foliá, capelaniá, escudariá, vendiá, auriá, donariás, aimarián*, que representa l'anciana desinència *-ia*, dont l'accent s'es desplaçat e l'i s'es consonificat. A donat diversas formas segon los parlars :

- 1) *-ía* en Donasanenc : *vendiá, beviá* (*ía* disillabic) ;
- 2) *-yo* en Central, Tolosan, Foissenc, Albigés, Carcinòl, Agenés, Gavaldanés, Roërgat, Orlhagués, part del Cevenòl, Donasanenc, Besierenc : *risiá, foliá / riziyo, rijiò, fulyò, fulhò* /
- 3) *-yè* en Besierenc, narbonés, Montpelhiernc, part del Cevenòl e de l'Albigés : *escudariá, capelaniá / escudaryè, capelanyè / ...*

La lenga literària deu servir *ia* . » (Gramatica, 1^{èra} part, § 29)

En gascon, eras finalas en /ia/ que son d'autant mès nombrosas que s'i higen totes eras fòrmas a on *-ia* (o *-ea* o *-ua*) e provièn deth amudiment d'ua -N- entervocalica latina. A notar que n'eth cas deras finalas en *-ea* < -E(N)A, eth desplaçament deth accent tonic subera vocala finala entrena era resolucion deth iat en [yò] o [yá] : PLĒ(N)A > [pléa] > [plyá] > [pyá].

	CATĒ(N)A	FARĪ(N)A	GALLĪ(N)A	LŪ(N)A
Aranés escrit	cadea/cadia	haria	garia	lua
Lengadocian	cadena	farina	galina	luna
Aran (Casau)	[kaðía]	[aría]	[garía]	[lúa]
Aran (Mètlas)	[X]	[aría]	[garía]	[lúa]
Banhèras	[X]	[haryò]	[garyò]	[lwó]
Larbost	[kaðyá]	[haryá]	[garyá]	[lwá]
Barossa	[X]	[haríœ]	[garíœ]	[lúœ]
Sent Gaudenç	[kaðeno]	[harío]	[garyò]	[lúo]
Castilhon	[kadyó]	[haryò]	[garyó]	[lyò]
Bathmala	[kadyó]	[haryò]	[garyó]	[lúo]
Vath d'Aura	[kaðyó]	[haryò]	[garyò]	[lyó] ~ [lwó]
Haut Ador	[kaðyá]	[haryá]	[garyá]	[lwá]
Lavedan	[kaðyà]	[haryá]	[garíá]	[lwò]
Vièla (Aussau)	[kaðéo]	[harío]	[garío]	[lúo]
Artés (Biarn)	[kaðénə]	[haríə]	[garíə]	[lúə]
Baish Ador	[kaðéñ'ə]	[harí]	[garí]	[líβə] (= liva)

1.5. Eths artícols dits « pirenencs » : elision e aferèsi

1.5.1. Elision deth artícol femenin singular *era*

En Biarn e en Bigòrra, que s'a pres er'abitud de notar sistematicaments er'elision deth artícol femenin **era** davant vocala, i comprés quan non a lòc ena cadena parlada : **er'aiga**, **er'auca**, **er'escòla**. En Aran, no's hè : **era aigua**, **era auca**, **era escòla**.

Jean Bouzet : *Manuel de Grammaire Béarnaise* (1975)

« L'a de l'article féminin [= era] est éliidé dans la conversation courante devant tout mot commençant par une voyelle.

Ex. er'ayga, - er'aulha, - er'oumptra, - er'uncla, - er'impressiôu.

Néanmoins si le mot suivant commence par un e prosthétique, cet e tombe et l'a se maintient : era'strea, era'scudèla, era'streta carrèra, era'scala, etc » (p. 19, § 29)

Miquèu Grosclaude : *Lo Gascon lèu e plan* (1977)

« L'article féminin s'élide toujours devant un voyelle : era taula, er'amiga, ar'escòla, der'escòla. » (leçon 21^{au} : Eth vilatge, p. 133).

Article definit en occitan (Wikipèdia)

« L'usatge esita subre l'ortografia de **era** davant una vocala : l'uatge aranés escriu **era** mès l'a finala s'amudís davant la vocala : era istòria. Un autre usatge, frequent dins l'Estat francés, remplaça **era** per er' davant vocala : er'istòria. »

	Cadena Parlada (realisacions)	Grafias en usatge		
		Aran	Bigòrra	Biarn
ILLA AQUA	[ɛr aĩwɔ, er aĩɔ]	era aigua	er'aiga	er'aiga
ILLA HÛRA	[ɛr òra, ɛra òra]	era ora	er'òra	er'òra
ILLA HËRBA	[ɛra èrba, ɛr èrba]	era èrba	era ièrba	er'èrba
ILLA SCHÛLA	[ɛra skòlo]	era escòla	er'escòla	er'escòla
ILLA ÌNTRATA	[ɛra ntrádo]	era entrada	er'entrada	er'entrada

1.5.2. Aferèsi

Ena cadena parlada, era /e/ iniciala deth artícol pirenenç que s'eishavaneish darrèr tot mot acabat per ua vocala : **que's manquà 'r izard**, **que nse cau barrà 'ra pòrta**, ètc. Deth aute costat dera frontèra politica, que s'a pres er'abitud de notar er'aferèsi [=

de nutá r aferèzi] ath darrèr dera conjoncion de coordinacion **e** < ET (localaments : **i**) : **er'aigua e 'th huec, eras oelhas i 'ras crapas**, ètc. Que's pòt observar que, d'un punt de vista tipografic, e's sòl utilizar alavetz ua sòrta d'apostròfa « ath denvèrs ». Er'aferèsi deth artícol ath darrèr dera conjoncion de coordinacion ja's hadiá en ancian provençal (*lemozi*), a on eth artícol masculin **lo** e passava a **.l** en contact dera dita conjoncion, mès mès generalaments darrèr tot mot acabat per ua vocala. Comparatz :

E.l rey lur dis → **E 'th arrei que les dishec**

E si.l Dalfi no vos agues aital sen mes → **E si 'th Dalfin non vos aguesse atau metut sen**

Ni.l comte → **Ni 'th comde**

Fo.l pros coms de Barsalona → **que ho 'th pros** [valent] **comde de Barcelona**

(trèit dera nòva **Abril issi' e Mays intrava**, de **Raimon Vidal de Basalú**)

Eth aranés non nòta cap er'aferèsi deth artícol *pirenenc*.

Jean Bouzet : *Manuel de Grammaire Béarnaise* (1975)

« L'aphérèse de e dans *eth, era, eths, eras* a lieu, non seulement après les prépositions (...), mais pratiquement dans la prononciation après tout mot finissant par une voyelle. Ex : *que-s gahè'ra'scouba - qu'escribou'ra letra - que cau préne'ra perméra*, etc. » (pp. 19-20, § 30, na en baish de pagina (l)).

Miquèu Grosclaude : *Lo Gascon lèu e plan* (1977)

« **eth** e **era** s'élident aussi après le préposition « e » : **eth regent e'ra soa familha, eth regent e'th curè**. Les deux élisions peuvent se faire simultanément : **eth regent e'r'escòla**. » (p. 133).

Conclusion

Ara lutz d'aqueste brèu inventari, qu'apareish netaments que, sus mès d'un punt, eth aranés be's destria claraments dera lenga literària, tau coma Loís Alibèrt e l'a poduda definir, subera sola base – arrebrembam-ac – deths dialèctes «lengadocians». Aquera distància entre eth occitan parlat en Aran e 'ra nòrma alibertina que ten a duas arrasons essencials. D'ua man, plan solide, era filiacion gascona, aquitana, deth aranés de qui a estretaments condicionat eth sòn consonantisme, e der'auta, era singularitat dera sua situacion istorica, politica, de qui l'a permetut de perpetuar tot un hèish de solucions arcaizantas aras quaus eths dialèctes estant-se ena moença francesa an fenit per arrenonciar. Ara, cap deths trèits peths quaus eth aranés e s'esluenha deth lengadocian «estandard» non l'au pertanh en pròpi. Toti, sense

cap d'exception, que s'arretroban en bèth aute cornèr dera Tèrra d'Òc - en generau, en d'autas zònas conservatritz, coma per exemple, eths parçans alpencs. De tant qu'aqueras caracteristicas de qui, en un prumèr moment, e poirian aparéisher coma bèth shinhau «estranhas» - ath sens, a on eth gascon madeish e podia paréisher «estranh» aths Tolosencs dera Etat Miejàncèra -, non hèn, en definitiva, que confirmar era occitanitat foncièra dera lengua aranesa.

Bernart Arrous
Hereuèr 2008

Estudi 3

Aranés de referéncia e occitan referenciau. Eth besonh d'un modèl sople

Jordi Suïls Subirà

Era codificacion der occitan presente un trèt definidor, particular, que sovent hè qu'aguesta lengua non pogue èster tractada pes madeishi paramètres qu'ua auta lengua romanica en procès d'establiment coma eth catalan, eth retoromanic o eth galhec. Era codificacion occitana se tròbe a miei camin enter era consolidacion d'ua referéncia comuna e era pòga implantacion d'a on proven. Eth sòn caractèr ei basicaments sople, adaptable a quinsevolh varietat pera simpla aplicacion d'un critèri de correspondéncia fonologica.

Donques, era madeisha circumstància qu'a servit entà qu'era grafia classica siguesse acceptada quasi pertot a hèt que non siguesse priorizada, en tèrmes morfosintactics o lexis per exemple, era atencion a çò que'n poiriem díder ua propòsta estandard. Çò de mès omologable en aquest sens ei era preséncia de varietats referenciaus regionaus, sustot entà gascon, provençau e lengadocian, des quaus era darrèra se corresponerie damb çò qu'a estat designat occitan referenciau.

Òm se pòt demanar, totun, sus eth besonh reau d'ua varietat que'n digam estandard. Era sua utilitat, ara per ara, serie en dus terrens de desenvolopament incipient dera implantacion dera lengua: er ensenhament, sustot en ambit internacionau; e es mèdies. En çò que tanh ar ensenhament, hèm referéncia ara preséncia non cap mespresable der occitan en universitats de dehòra d'Occitània e ara tanben creishenta difusion formau der occitan laguens madeish d'Occitània, a estudiants que non an cap rebut era lengua per via mairau. Totun, cau tostemp auer en compde era importància des parlants que coneishen era lengua per auer-la rebut ena família, e que se pòden veir reconeishudi en un modèl de lengua escrita a on simplaments se da ua correspondéncia, coma auem dit, grafia-son sense mès, mès dilhèu non pas en un modèl de prescripcion fòrta en sens morfosintactic o lexic, o encara estilistic.

Qüestionam, donques, era vertadèra utilitat d'acostar er aranés, per via deth trabalh sus es materiaus de referéncia entad aquera varietat (per exemple, libres de tèxte, gramatiques prescriptives, dictionaris o materiau normatiu en generau), de cap a un occitan referenciau qu'a d'estar encara definit e descrit en detalh, damb es trèts arcaïzants e de centralitat territoriala que li dan era base entà estar un referent d'aplicacion diasistemática.

Se totun calguesse explorar es possibilitats en aqueth sens, poiriem trobar trèts que hèn a contrastar er aranés damb era rèsta de gascon de delà dera termièra interestatau e que, ath madeish temps, la hèn a acostar-se entàs parlars orientaus deth triangle Garona-Arièja, e donques de cap ath lengadocian.

Ne causiram bèth un que pòt estar interessant peth sòn caractèr emblematic. Mès mos mantieram ara per ara en nivèu dera exemplificacion d'ua ipotèsi: s'er usatgèr mejan der aranés coneïshesse pro es dues varietats, poirie causir enter er aranés madeish e eth lengadocian "referenciau", o ben per ua tresau opcion que, sus era base dera lengua ena sua forma autoctòna e tradicionau, renoncièsse a adoptar quauqui trèts emblematicaments gascons, absents en bona part der aranés, e amièsse, entad aqueri trèts, tara forma mès propèra deth lengadocian. Aquerò simplaments serie non forçar es causes e mantier-se parièraments laguens d'un referent panoccitan, mès prescriuer en favor de formes lengadocianes que se contradiden damb es autoctònes (coma tanben era prescripcion fòrta en favor de formes pangascones) serie riscar entà ua finalitat qu'ara per ara non s'ac va.

Era mia propòsta, donques, passarie en tot cas per deïshar que s'establisce entara Val d'Aran, coma entara rèsta de parçans, ua dualitat enter es formes autoctònes, localistes se se vò, e un estandard o uns substandards regionaus, dualitat que derive, coma auem dit, des particularitats de çò que demanen es ambits d'usatge der ensenhament e (sustot) des mèdias. Imaginem-mos eth cas aranés e plantegem era adopcion d'un modèl que siguesse d'ambit pangascon o panoccitan (ua forma referenciau gascona o ua forma referenciau de base lengadociana). Ei evident qu'en quinzevolh des dus casi i a una distància sensibla per rapòrt a çò qu'ei era oralitat aranèsa, mès sustot a çò qu'ei era "predictibilitat" entàs parlants; calerie parlar aciu d'estilística sociala, aquerò que constituís er usatge acceptable sense dar lòc a excessives perplexitats en usatgèr. Qu'ei evident qu'enes situacions de contacte de lengües aquera estilística ven mercada en grana mesura pera lengua socialaments e istoricaments dominanta, e d'aquiu es contrasti en usatge sociala deth catalan en estat espanhòu, francés e italian, contrasti qu'an fòrça mès pes, ath nivèu dera percepcion que n'an es parlants, qu'es derivades dera variacion diasistemática. Era consideracion dera distància enter er aranés e ua auta varietat occitana a de compdar aqueth aspècte, que demanarie ua analisi dera estilística mès que des caracteristiques dialectaus. Parièraments, voler bracar aquera distància damb un critèri de convergècia enter varietats, mès damb un simple exercici de prescripcion sus era variacion geografica, qu'ei simplaments ua pèrta de temps e de hidança per part des parlants.

En nivèu dera descripcion, es aspèctes estilistics demanarien un estudi long que non podem pas aufrir aciu. En nivèu des estratègies de planificacion, era actuacion sus aqueth terren non ei pas aisida, pr'amor ua grana part des aspèctes a on i

a divergència non son pas prescriptibles: per exemple, podem decidir s'ei preferibla era forma compdar o comptar, o s'ei preferibla era forma damb o tamb ena preposicion, eca, mès non podem pas decidir s'ei mès corrècte compdar damb o comptar sus (compdatz damb jo / comptatz sus jo), e tanpòc non podem pas decidir s'ei preferible ja ei ora de que siga eth mèn amo o ja ei temps de que siga eth mèn mèstre: se pòt prescriuer mèstre en lòc de amo, mès non pas temps en lòc de ora.

Dera madeisha forma, per exemple, ei dificila era prescripcion sus era adequacion der usatge dera passiva perifrastica vis a vis era aplicacion d'estructures de passiva pronominau: un des lairons qu'ei estat trobat vs. s'a trobat a un des lairons. Per çò qu'ei deth foncionament generau des tèxtes en gascon, e en occitan en generau, en frases coma aguestes i a clara preferéncia pera passiva perifrastica (era prumèra opcion), mès en aranés ei plan mès freqüenta era passiva pronominau; a mès, coma vedem enes exemples, era passiva perifrastica implique sovent era avantposicion deth subjècte, qu'ei postverbau ena passiva pronominau. Atau ei qu'era preferéncia pera passiva perifrastica permet de clarificar, per exemple, era distincion enter era interpretacion passiva, era reflexiva o recipròca, e era ergativa: que son estats trobats / que's son trobats / que s'ei honut. Per contra, en aranés, a on era passiva perifrastica ei pòc freqüenta aquera distincion ei sovent inexistenta: s'an trobat / s'an trobat / s'a honut. Ja se ve qu'aquera non distincion va de costat damb era seleccion d'un solet auxiliar, auer, en aranés, aqui a on er occitan en generau utilize auer o èster segon eth cas (en apartat 2.3 ne parlaram). Era seleccion de èster se manten de forma residuau en baish aranés, e en Condò, a començament de sègle XX, la trobam quasi redusida as ergatius pronominaus deth tipe s'ei honuda, s'ei perdut... Atau, era prescripcion d'aquera distincion en aranés, ua causa en principi coèrta en ua perspectiva de convergència damb er occitan generau, passe tanben pera priorizacion dera passiva perifrastica en lòc dera passiva pronominau, entà evitar formes de passiva pronominau damb auxiliar èster deth tipe s'ei presentat en lòc de ei estat presentat. Mès aciu qu'èm dejà en terren estilistic: qu'ei evident qu'er aranés pòt optar per solucions de tipe a estat presentat, mès de forma abituau es tèxtes aranesi mostrarien passiva pronominau (s'a presentat); e donc, era reimplantacion dera seleccion d'auxiliars segon eth modèl panoccitan presente dificultats coma aguesta, que coma en d'alti casi de prescripcion convergenta deriven deth besonh de rehèr era norma estilistica, un ambit a on era codificacion ei plan segur problematica.

Entà mostrar quauques possibilitats qu'auem entà cercar un modèl escrit d'aranés damb critèris de convergència de cap as varietats vesies o damb çò que serie un occitan referenciau, auem sajat de bastir quate tèxtes que mostraram mès tà baish. Abans, totun, sajam de dar ua descripcion des trèts que mos serviran entà exemplificar era aplicacion d'aqueri critèris. Dempús, en tèxte, mercaram cada cas damb eth numerò d'apartat e subapartat qu'expausam aciu baish.

1. Quauqui trèts emblematics que pòden acostar er aranés de cap a un “occitan referenciau”

1.1. Eth tractament dera representacion v/u enter vocaus.

Aguest ei un aspècte damb ua cèrta variacion en aranés: i a d'entrada ua esitacion entre u/v enes derivats deth tipe actiu-actiua/activa. Trèt d'aguesti casi, que son mots d'entrada recenta en aranés, trobam formes en u coma doriu-doriua, en coèrència damb era preséncia sistematica de u enes formes deth tipe auer, cantaua, auet. Mès aquerò ei d'ua auta forma en aranés de Pujòlo: es formes son aquiü aver, cantava, avet, e dera madeisha forma trobam alternança -iu/-iva en formes coma actiu/activa.

1.2. Era abséncia d'a epentetica.

En mots qu'etimologicaments son iniciats per r, en gascon ei pro respandut eth fenomèn dera insercion dera vocau a epentetica (arrason, arriu, arròca). Per contra, en aranés aquera insercion non ei freqüenta sonqu'ena part baisha dera val. Dehòra d'aquiü, non trobam sistematicaments era a epentetica sonque en mots coma arren, arríder e pògui mès.

1.3. Era qüestion deth que enonciatiu.

Cau díder qu'eth cas comun en aranés ei era manca de que enonciatiu, un trèt que contraste damb era rèsta deth gascon e, per contra, mòstre eth madeish foncionament qu'en occitan non gascon. En aranés, era utilizacion deth que enonciatiu pren un caractèr puraments emfatic, d'aquiü que sigue possible trobar-lo ath dauant dera negacion: que non ac sabi.

1.4. Era morfologia des pronoms de complement.

Aguest trèt a ua relacion dirècta damb era preséncia de que enonciatiu: es pronoms de complement dan formes elidides aquiü a on van seguides de mot començat per vocau (m'auie dit aquerò; da-m'ac). Mès aqueres formes non dan elision s'era vocau ei ath finau deth mot precedent (voi saber se me vò parlar; vò saber se lo vò portar). Era elision sus es formes que seguissen a era logica dera queiguda dera vocau a finau de mot (me > m'; lo > l') e non demane sistematicitat enes contèxtes, de manèra que podem trobar elision o non tot depenent de s'era forma que seguís ei iniciada o non per vocau (lo vò veir; l'a vist). Aquiü a on se da, era elision sus formes precedentes acabades per vocau demane, a diferéncia deth cas anterior, sistematicitat, e per aquerò ei un hèt estranh aquiü a on era preséncia d'enonciatiu ei baisha o non sistematica; ei a díder qu'er enonciatiu foncione, aquiü a on ei sistematic, coma un supòrt fonetic entara elision des pronoms. E donc, aquiü a on aquera elision ei sistematica, n'ei tanben era preséncia deth que enonciatiu: que'm ditz que vierà; qu'au vò portar; que voi saber se'm vò parlar; que voi saber s'au vò portar.

2. Quauqui trèts qu'aluenhen er aranés d'un "occitan referenciau".

Per un costat auem particularimes aranesi, damb preséncia generau en aranés e, en bèth cas, en ua partida de dehòra dera val: punts 2.1 a 2.7. Per un aute costat, trèts que responen a variacion intèrna aranesa, sense preséncia generau en aranés mès que pòden èster presenti dehòra dera val: punts 2.8 a 2.10.

2.1. Era preséncia de pluraus masculins en -i.

Ei evident qu'aguest trèt morfologic represente ua especificitat pro particulara der aranés, non sonque ath dauant der occitan referenciau mès ath dauant der occitan en ensemble. Ei, totun, comparable ath cas des pluraus provençaus, que trobam enes determinants e adjectius pluraus de forma sistematica, mès aciu es formes que presenten plurau vocalic son demostratius e especificadors diuèrsi (aqueri, eri, toti...), adjectius en gran nombre (boni, blanqu...) e un grop de noms en foncion dera terminason dera arraitz (mothi, còthi, bòsqui, peishi...).

2.2. Era morfologia d'articles defnits.

Er aranés mòstre era morfologia d'articles defnits pròpia deth gascon dera montanha, a on se conserven es formes eth-era. Er article plurau unic, es, ei tanben ua especificitat aranesa laguens deth gascon (en d'auti parçans trobam eths-eras), encara que non pas exclusiva.

2.3. Era manca de dobla seleccion d'auxiliar.

Aguesta ei ua característica aranesa unica en domèni occitan, ben probablaments coma resultat dera interferéncia istorica deth catalan. Era preséncia d'un auxiliar unic da lòc a un foncionament parallèl ath deth catalan vesin der aranés. Es vèrbs occitans que seleccionen auxiliar èster enes tempsi perfectius son es que reben eth nom de vèrbs de cambi d'estat o de moviment, tecnicaments dits inacusatius (arribar, passar: son passadas), e tanben es ergatius (honer-se: se son honudas) e es pronominaus (pendir-se: se son pendidas); es reflexius admeten tanben en part aqueth auxiliar, mès er usatge comun, istoricaments, en gascon, ei damb auxiliar auer s'eth reflexiu non rebat pas ua referéncia biunivòca enter Subècte e Objècte Dirècte (se son vistas; s'a vist la man), mès ei mèsalèu estranh en cas des passives pronominaus (que son estadas vistas, mès lèu que que se son vistas). Per ua auta part, er occitan en generau hè sense concordança Subècte-vèrb es oracions damb vèrbs inacusatius s'eth Subjècte ei de nombre indefinit, mès, en préner auxiliar èster, aqueri vèrbs hèn concordança damb eth sòn Subjècte enes tempsi perfectius (arriba toristas vs. ne son arribats pro, de toristas). Cau díder qu'es vèrbs intransitius purs (es que non entren laguens dera categoria d'ergatius e inacusatius, tanben dits inergatius) prenen auxiliar auer e concòrden tostemp damb eth Subècte (Joan a

trabalhat tota era setmana; aciú i trabalhan tres obrèrs). En aranés, era existéncia d'un solet auxiliar (s'an vist; an estat vistes; n'a arribat pro, de toristes) semble qu'a propiciat que tant es ergatius coma es inacusatius e toti es intransitius manifesten manca de concordança damb eth Subjècte s'acqueth ei de nombre indefinit e independentament de qu'eth temps sigue perfectiu (se n'a vist moltes, de crabes; n'a arribat pro, de toristes; aciú i trabalhe tres obrèrs).

2.4. Orde des pronoms de complement ath costat der infinitiu.

Tostemp ath darrèr, tanben s'er infinitiu va precedit de preposicion: entà's cauhar / per se calfar serie er orde generau en occitan non aranés, mentre qu'en aranés trobaríem entà cauhar-se.

2.5. Introduccion des interrogatives indirèctes.

Damb se (se qué, se qui, se com...). Agustèr trèt se da tanben enes varietats gascones vesies der aranés: non sabem pas se qui parle; demana-les se guaire ne vòlen.

2.6. Ahèrs de particularisme lexic.

Sovent en relacion damb contacte de lengües: ua seguida de formes tradicionaus araneses responen ath contacte damb eth catalan o er aragonés (amo, calaish, dinèrs...). Atau madeish, cau compdar aciú tota era aportacion de neologismes (bèri uns dejà istorics, coma coche, pantalha, ascensor, eca) que sovent an estat manlheuats deth catalan o an estat bastidi en base ara referéncia catalana.

2.7. Ahèrs estilistics.

Les trobam per exemple ena ordenacion de mots: hilh mèn per mon hilh. N'auem parlat ena introduccion a propòsit des frases passives, mès en generau quinsevolh tèxte que non sigue codificat prealablaments, coma poirie èster un tèxte periodistic, manifeste de forma evidentament un aspècte "organizatiu" e ua seguida d'expressions que li conferissen un caractèr pro diferent segontes s'era sua procedéncia ei en un costat o un aute dera termièra politica.

2.8. Ahèrs lexics pujolencs.

Cotrasten damb era rèsta der aranés; enes tèxtes qu'utilizi entà exemplificar era mia argumentacion, trobam degun en lòc de arrés.

2.9. Er imperfècte damb -v- de Pujòlo.

Ei particular en aranés, mès fòrça estienut en gascon non aranés a on probablaments es formes de tipe sabèva, dromiva, en lòc de sabiá e dromiá, son majoritàries territoriauments.

2.10. Era morfologia verbau.

Ei dada a mostrar particularismes, enquiath punt qu'en naut aranés trobam formes proparoxitònes inexistentes ena rèsta der occitan.

3. Trèts a on er aranés coïncidís damb eth gascon generau. Trèts pangascons que contrasten damb eth lengadocian.

3.1. Trèts fonetics.

Caracteristics deth gascon (pèrta de n intervocalica, resultat n < nd...).

3.2. Expression deth gerondu.

En tot+infinitiu coma forma predominanta en aranés. En gascon generau trobam aguesta forma, o era forma en+infinitiu o simplaments eth gerondu morfologic. Ena rèsta der occitan trobam en+gerondu entre aquestes formes, mès non pas en aranés.

3.3. Manca de partitiu.

Eth gascon contraste damb era rèsta der occitan pera absència d'article partitiu, e donques trobam çò de madeish en aranés: voi pomes vs. voi de pomas.

3.4. Manca de possessiu lor, e preferéncia pes possessius articulats.

Aguesta manca non ei cap generau en gascon, mès aumens en gascon dera montanha ei mès infreqüent: era sua casa vs. la lor maison. Ath costat d'aquerò, es possessius aranesi, coma es gascons en generau, son articulats damb excepcions molt particulars: era mia casa vs. ma maison. Formes araneses deth tipe sa pair son arcaïsmes; en tot cas, sa ei era sola forma de possessiu non articulat que manten ua cèrta vitalitat en aranés.

3.5. Oposicion per/entà.

Un trèt generau deth gascon, absent ena rèsta der occitan, a on era soleta opcion ei per: ac hèsqui entà tu vs. o fau per tu.

3.6. Abséncia d'article damb noms pròpris.

Tanben fòrça generau en gascon: Joan ei eth mèn amic vs. lo Joan es mon amic.

3.7. Usatge de preposicion a damb objècte dirècte.

Un trèt sintactic fòrça particular deth gascon per oposicion ara rèsta der occitan: auem vist a Joan vs. auem vist (lo) Joan.

3.8. Expression dera negacion.

Aguest punt presente un trèt caracteristic der aranés e ath madeish temps un trèt caracteristic deth gascon en generau, enes dus casi en contrast damb era rèsta der occitan. En aranés, era negacion pren era forma tipica d'advèrbi non preverbau damb, opcionalments, era preséncia d'un component postverbau pas/cap (non a (cap) vengut). Era dobla negacion ei tanben pròpria deth gascon en generau, mès damb freqüéncia damb advèrbi preverbau ne e postverbau pas (ne n'a pas portat). Ena rèsta der occitan, en contrast, era negacion ei tipicaments postverbau, jos era forma pas (es pas vengut). En gascon generau ei estienuda era forma que (non avèva que dus hilhs) entara quantificacion negativa, ena rèsta der occitan pren tanben era forma aviá pas que dos filhs. Totun, era forma sonque a d'estar considerada coma non particulara der aranés.

4. Ahèrs grafics.

4.1. Era represencion des pluraus femenins en -es (cases) e de formes verbaus damb eth madeish contèxe fonetic: -a finau etimologica atòna seguida de consonanta, a on cau ahíger era tresau persona deth singular, que presente analogia: parles, parle, parlen. En d'autes varietats a on era realizacion ei coma en aranés, se seguís eth critèri occitan generau de representar -a: casas; parlas, parla, parlan.

Ei clar qu'aquest trèt grafic, exclusiu der aranés, mèrque ua divergència importanta enter eth foncionament dera ortografia occitana aplicada ar aranés particularament e era sua aplicacion ar occitan generau. Aguesta ei ua característica des tèxtes aranesi que les hè immediataments identificables e, donc, foncione coma un trèt particularizant que ne dificulte era assimilacion a un modèl generau.

5. Un plantejament sope entar aranés.

Eth tèrme "aranés" admet definicions en dus sens per çò que tòque ara lengua: o ben ei ua realitat dialectologica, o ben ei ua realitat sociolingüística representada en un referent estandard locau (ne podem díder paraestandard aranés), ei a díder era varietat de lengua qu'a servit coma referent normatiu entar ensenhament dera lengua e en bona partida entara practica literària des escrivans aranesi. Dempús d'ua trentea d'ans de practica planificadora, se pòt parlar d'un establiment der estandard aranés. Mès, en tèrmes dialectologics, er aranés presente varietats locaus

que confluïssen de cap as varietats de delà dera termièra.

Se da eth cas, totun, qu'es trèts qu'auem identificat coma confluents damb er occitan "referenciau" son aqueri a on er aranés s'aluenhe deth gascon transfrontèrèr, e es trèts a on determinades varietats der aranés manifèsten un ligam de cap ath delà dera termièra aluenhen er aranés d'aqueth occitan "referenciau".

En tot aquerò, ei excepcion eth trèt sintactic qu'auem descrit entàs auxiliars e es particularitats dera concordança d'ergatius, inacusatius e intransitius. Aqueth trèt, ac auem vist, non mòstre continuitat damb cap d'auta varietat occitana.

Podem contemplar aqueth enjòc en tot bastir tres tèxtes damb tres possibilitats de realizacion. Era prumèra ei un tèxte que rebat es trèts der aranés pujolenc. Veiram com bèth trèt qu'a un caractèr territoriauments mercat en aranés se correspon damb çò que podem trobar en un nivèu mès larg en gascon. Era dusau rebat çò que'n poiriem d'èder aranés de referéncia, a on auem adoptat bèra convencion que vò evitar eth particularisme dera realizacion grafica -u- de çò qu'ei foneticaments [w] en auer o anaua, e s'i adòpte tostemp -v- entad aqueri casi. Eth tresau vò rebàter ua varietat baish-aranesa, damb quauqui trèts de confluéncia damb eth gascon de delà dera termièra. Aquiu aplicam era grafia panoccitana que hè -a çò que foneticaments pòt estar -e (casas, planas entà [kazes] [planes]). A mès, i adoptam era distincion d'auxiliars e atau mostram com, sense gèsser der aranés, mos podem trobar en ua practica escrita que non semble bric particularizanta. Entà acabà'c de mostrar, aplicam aqueri critèris ara varietat centrau, era que servís de base entara practica majoritària en ensenhament der aranés e entara practica escrita aranesa en generau.

Qué podem proposar? Pensam que non i a reduccion possibla: er aranés ei gascon de montanha e, per molt que i pogam trobar trèts que l'acòsten entath lengadocian quasi vesin, era realitat ei qu'es sòns trèts definidors non admeten d'estar redusits ath lengadocian. Encara, es trèts que son presenti en aranés e que mòstren continuitat damb er occitan vesin, en baish aranés, cèrtaments acòsten er aranés ath domèni gascon en sens larg, as sòns trèts mès estienudi, e per contra l'aluenhen d'aqueth lengadocian referenciau. Se, totun, mos cau profiter dera variacion intèrna entà bastir un aranés propèr deth referenciau, era opcion mès simpla ei mantier-se en aranés que'n didem de referéncia, a on quauqui trèts pangascons son absenti, e, se cau, adoptar convencions panoccitanes coma es formes -a e era distincion d'auxiliars.

Entà exemplificar era nòsta argumentacion e aufrir un cas practic des opcions que se mos daurissen ath dauant, podem portar aqueres opcions a quate versions dera Prabòla deth Hilh Prodigue, un tèxte sovent utilizat entà exemplificar es trèts d'ua varietat lingüística. Entà ua version lengadociana d'aqueth tèxte podem remèter a <http://www.corpusdelaparole.culture.fr/spip.php?article40>, per exemple.

Enes tèxtes que seguissen, en prumèr mercam es trèts qu'auem remercat ena argumentacion prealabla, e seguim era madeisha numeracion e ordenacion; tad aquerò mos hè mès servici préner eth naut aranés coma punt de partida, e ei per mor d'aquerò qu'eth prumèr des quate tèxtes mòstre formes naut-araneses. En dusau aplicam era representacion v entre vocaus e era adaptacion lexica entà dar ua alternativa as formes de caractèr locau en un tèxte en aranés centrau (eth punt 2.6 dera nòsta exposicion). Finauments, en tresau e quatau, aplicam tanben era

distincion d'auxiliars e contrastam er aspècte que mostrarie un tèxte baish-aranés damb eth que mostrarie un tèxte en aranés centrau (ne didem aciu aranés “de referéncia”), sense entrar en detalhs sus es formes locals que i poirien aparéisher.

a. Tèxte 1, damb formes naut-araneses:

Un òme non (3.8) avie (1.1) sonque (3.8) dus hilhs. Eth (2.2) mès joen (1.3) diguec a sa (3.4) pair: “Ja ei ora de que siga eth mèn (3.4) amo (2.6) e me cau dinèrs (2.6); cau que créishiga (2.10) e que veiga mon. Se voletz, partitz es vòsti (2.1) bens e datz-me çò que me (1.4) pertòque. “Ò hilh mèn (2.7)”, diguec eth pair, “coma volgues (4.1): ès un dolent e seràs castigat”. Alavetz dauriguec un calaish, partiguec es sòns bens e ne hèc dues parts.

Quauqui dies (4.1) mès tard, eth gojat se n'anèc deth parçan en tot hèr-se (3.2) eth capinaut e sense dèder adiu a degun (2.8). Quan avie (2.3) passat per fòrça planes, bòsqui e rius (1.2), arribèc en ua grana vila a on despenec toti es dinèrs. Ath cap de quauqui mesi non sabeve (2.9) se qué (2.5) hèr, li calguec véner era ròba a ua vielha hemna e se loguèc entà (3.5) estar vailet. Li manèren qu'anèsse tàs camps entà tier compde es saumèrs e es bueus. Alavetz estèc molt malerós. Non aguec mès lhet entà dromir de nets ne huec entà cauhar-se (2.4) quan avie heired. Bèth còp avie tanta hame que s'aurie plan minjat aqueres huelhes de caulet e aquera fruta poirida que mingen es porcèths. Mès degun li dave arren.

Ua net, damb eth vrente ued, se deishèc quèir sus un tronc e vedeve pera hièstra es audèths que volaven laugèrs. Dempús veiguec campar en cèu era lua (3.1) e es lugrans e se diguec en tot plorar: “Aqui, era casa deth mèn pair ei plea de vailets qu'an pan, vin, ueus e hormatge (3.3) tant que ne vòlen. Mentrestant, jo me morisqui de hame ací”.

b. Tèxte 2, en aranés “de referéncia” e adaptacion lexica e dera representacion v/u (soslinham es dus aspèctes):

Un òme non **avie** sonque dus hilhs. Eth mès joen diguec a sa pair: “Ja ei ora de que siga eth mèn **mèstre** e me cau **sòs**; cau que cresca e que veja mon. Se voletz, partitz es vòsti bens e datz-me çò que me pertòque.” “Ò hilh mèn”, diguec eth pair, “coma volgues: ès un dolent e seràs castigat”. Alavetz dauriguec un calaish, partiguec es sòns bens e ne hèc dues parts.

Quauqui dies mès tard, eth gojat se n'anèc deth parçan en tot hèr-se eth capinaut e sense dèder adiu ad arrés. Quan **avie** passat per fòrça planes, bòsqui e rius, arribèc en ua grana vila a on despenec toti es sòs. Ath cap de quauqui mesi non sabie se qué hèr, li calguec véner era ròba a ua vielha hemna e se loguèc entà estar vailet. Li manèren qu'anèsse tàs camps entà tier compde es saumèrs e es bueus. Alavetz estèc molt male-rós. Non aguec mès lhet entà dromir de nets ne huec entà cauhar-se quan **avie** heired. Bèth còp **avie** tanta hame que s'aurie plan minjat aqueres huelhes de caulet e aquera fruta poirida que mingen es porcèths. Mès arrés li **dave** arren.

Ua net, damb eth vrente ued, se deishèc quèir sus un tronc e vedie pera hièstra es audèths que **volaven** laugèrs. Dempús veiguec campar en cèu era lua e es lugrans e se diguec en tot plorar: “Aqui, era casa deth mèn pair ei plea de vailets qu'an pan, vin,

ueus e hormatge tant que ne vòlen. Mentrestant, jo me morisqui de hame ací”.

c. Tèxte 3, baish aranés damb adaptacion grafica e distincion d’auxiliars (volem remarcar com damb aqueri dus aspèctes se pòt bastir ua varietat escrita que s’acòste as parlars vesins deth Coserans):

Un òme non avia sonque dus hilhs. Eth mès joen que diguec a sa pair: “Ja ei ora de que siga eth mèn mèstre e que’m cau sòs; que cau que cresca e que veja mon. Se voletz, partitz es vòsti bens e datz-me çò que’m pertòca.” “Ò hilh mèn”, diguec eth pair, “coma volgas: qu’ès un maishant e que seràs castigat”. Alavetz que dauriguec un calaish, que partiguec es sòns bens e que’n hèc duas parts.

Quauqui dias mès tard, eth gojat que se n’anèc deth parçan en tot hèr-se eth capinaut e sense dider adiu ad arrés. Quan èra passat per fòrça planas, bòsqui e arrius, qu’arribèc en ua grana vila a on despenec toti es sòs. Ath cap de quauqui mesi non sabia pas se qué hèr, que’u calguec véner era ròba a ua vielha hemna e que’s loguèc entà estar vaillet. Li manèren qu’anèsse tàs camps entà tier compde es saumèrs e es bueus. Alavetz qu’estèc molt malerós. Non aguec mès lhet entà dromir de nets ne huec entà cauhar-se quan avia heired. Bèth còp qu’avìa tanta hame que s’auria plan minjat aqueras huelhas de caulet e aquera fruta poirida que minjan es porcèths. Mès arrés li dava arren.

Ua net, damb eth vrente ued, que’s deishèc quèir sus un tronc e que vedia pera hièstra es audèths que volavan laugèrs. Dempús que veiguec campar en cèu era lua e es lugrans e que’s diguec en tot plorar: “Aqui, era casa deth mèn pair qu’ei plea de vaillets qu’an pan, vin, ueus e hormatge tant que ne vòlen. Mentrestant, jo que’m morisqui de hame ací”.

d. Tèxte 4, aranés de referéncia damb adaptacion grafica e distincion d’auxiliars:

Un òme non avia sonque dus hilhs. Eth mès joen diguec a sa pair: “Ja ei ora de que siga eth mèn mèstre e me cau sòs; cau que cresca e que veja mon. Se voletz, partitz es vòsti bens e datz-me çò que me pertòca.” “Ò hilh mèn”, diguec eth pair, “coma volgas: ès un maishant e seràs castigat”. Alavetz dauriguec un calaish, partiguec es sòns bens e ne hèc duas parts.

Quauqui dias mès tard, eth gojat se n’anèc deth parçan en tot hèr-se eth capinaut e sense dider adiu ad arrés. Quan èra passat per fòrça planas, bòsqui e rius, arribèc en ua grana vila a on despenec toti es sòs. Ath cap de quauqui mesi non sabia se qué hèr, li calguec véner era ròba a ua vielha hemna e se loguèc entà estar vaillet. Li manèren qu’anèsse tàs camps entà tier compde es saumèrs e es bueus. Alavetz estèc plan male-rós. Non aguec mès lhet entà dromir de nets ne huec entà cauhar-se quan avia heired. Bèth còp avia tanta hame que s’auria plan minjat aqueras huelhas de caulet e aquera fruta poirida que minjan es porcèths. Mès arrés li dava arren.

Ua net, damb eth vrente ued, se deishèc quèir sus un tronc e vedia pera hièstra es audèths que volavan laugèrs. Dempús veiguec campar en cèu era lua e es lugrans e se diguec en tot plorar: “Aqui, era casa deth mèn pair ei plea de vaillets qu’an pan, vin, ueus e hormatge tant que ne vòlen. Mentrestant, jo me morisqui de hame ací”.

6. Conclusion

Enes quate tèxtes prealables auem mostrat quate opcions entà escriuer er aranés. N'i a mès, plan segur, mès mos a semblat que damb aquerò podíem dar ua idea deth tipe de paramètres a on mos botjam: es variacions dialectaus intèrnes, que pòden o non auer un ligam damb es territòris vesins; es caracteristiques dialectaus comunes a tot er aranés, tanben damb o sense ligam dehòra dera val; es convencions grafiques que pòden representar particularismes aranesi, singularament era representacion deth son -e- atòn seguit de consonanta etimologica o resultat d'analogia damb aqueth cas, enes ploraus femenins e es tresaus persones verbaus.

Enes tèxtes dam quate opcions que combinèn tres possibilitats de variacion geolingüística e dues de representacion grafica: aranés pujolenc, aranés centrau, baish aranés; representacion v o u deth son [w] intervocalic (adoptam sistematicaments era opcion v) e representacion e o a deth son [e] atòn finau (aplicam sistematicaments a ath tèxte baish-aranés e aplicam alternativaments e e a ara varietat centrau).

Era adopcion dera varietat baish-aranesa mos pòt servir entà trobar un aranés sense contrasti massa mercats damb er usatge gascon generau: a- epentetica, que enonciatiu, formes elidides entàs pronoms de complement... E encara mès se i adoptam era representacion a entà e atòna finau e era distincion d'auxiliars. Per contra, auem vist qu'era varietat centrau, que'n didem aranés de referéncia, ei mens mercadament gascona en bèth un d'aqueri trèts e, complementàriaments, s'acòste tath lengadocian. Entà remercar encara mès aqueth acostament der aranés entath lengadocian (o entath referenciau, se volem) n'i a pro d'aplicar ad aqueth aranés de referéncia ua simpla operacion d'adopcion de trèts panoccitans. Ei aguesta darrèra opcion que podem recomanar se desiram un acostament de cap ath referenciau, e per contra ei era que rebut eth tèxte tresau era que recomanariem entà acostar-mos de cap ath gascon generau.

Estudi 4

Distància entre occitan aranés e occitan referencial o estandard

Jacme Taupiac

Al començament de las annadas 80 del sègle XX participèri a la *Comission entara normalisacion ortografica dera lengua dera Val d'Aran* ambe Pèire Bèc e lo defunt Miquèu Grosclaude. Aquela *Comission* se reüniguèt mai d'un còp a Vielha e a Barcelona, jos la direccion d'Aina Moll qu'èra, a l'epòca «Directora general de política lingüística» a la Generalitat de Catalonha. A aquela epòca èri responsable del *Sector de lingüística* de l'Institut d'estudis occitans (e mon mestier de professor dins l'ensenhament segondari me permetiá pas d'i consacrar tot lo temps qu'auriái volgut). Ai lo remembre de reünions de trabalh intens que se debanàva dins la serenitat e ambe una granda eficàcia.

Ne sortiguèt una brocadura intitulada *Nòrmes ortogràfiques der aranés*, publicada pel *Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya*. (Primièr tiratge : setembre de 1982.)

A partir d'aquel document, l'ortografia de l'occitan aranés, segon las nòrmas de l'*Institut d'estudis occitans* comencèt de se socializar e, actualament, es impensable d'escriure l'aranés autrament que segon aquela normativa establida fa gaireben 25 ans. Lo contrast es estabosissent entre las publicacions sortidas abans e après aquela data. Degun escriuriá pas, ara, *Ûn lenguatge duç è armuniús, estimat è parlat per tuti*, coma se legís dins *Amás líric de'ra Val d'Aran* (1972, pagina 9), dins una grafia qu'es una barreja de sucursalisme catalan e castelhan e que nos sembla òrra.

...

L'idèa qu'aviái, al moment de la fixacion de las nòrmas ortograficas aranesas, èra que caliá destriar clarament *codificacion grafica* de *codificacion lingüistica*. Per la *codificacion grafica* ma doctrina èra que caliá l'unitat totala ambe la rèsta de la lenga occitana. Concrètament, aquò voliá dire, per exemple, que caliá escriure *Un lenguatge doç e armoniós, estimat è parlat per toti*. Mas, per la *codificacion lingüistica* mon vejaire èra que caliá daissar tota la libertat als araneses. Me permetiái pas de lor dire qu'«avián pas lo drech» d'emplegar, per exemple, la fòrma *eth lenguatge*, a remplaçar per *eth lengatge*. Soi pas aranés e doncas me permeti pas de dire que, dins l'occitan aranés, cal pas emplegar tal mot o tala fòrma : son los araneses, e eles sols, que pòdon decidir dins quina mesura lor cal aver lo «volontarisme lingüistic» de s'avesinar lo mai possible de l'occitan del nòrd del Pont del Rei, e dins quina mesura pòdon estimar que tala o tala particularitat aranesa, lexicala o gramaticala, se deu manténer, quitament s'aquò establís una distància, siá pichona, siá grandassa, al respècte de l'occitan «referencial» o «estandard».

Los exemples son mutiples. Legissi, dins de tèxtes araneses *eth quadèrn, ua airina de consula, eth trebalh, era madeisha consonanta*. Seria ridicul qu'un «occitanista francés arrogant» se permetèsse de dire als araneses : «Es pas aital que vos cal dire. Vos cal corregir aquelas fòrmas tròp localas en : *eth quasèrn, ua aisina de consulta, eth tralbalh, era medisha consonanta*.» Dins nòstra lenga occitana que n'i a que la qualifican de «descentralizada», *trabalh, trebalh* e *tribalh* son tres fòrmas bonas, quitament de *trabalh* es, sul terren, immensament majoritari e donc s'es la fòrma de l'occitan estandard.

Los respècte total de l'«autonomia aranesa» dins lo domeni de la «codificacion lingüistica» èra mon idèa en 1980 e n'ai pas cambiat en 2008.

...

Aquò dich, un còp convengut que los araneses son tant occitans coma los occitans de la Republica francesa o los de la Republica italiana, es plan evident qu'an lor mot a dire, tant coma los «franceses» e los «italians», dins tres domenis de la codificacion de la nòstra lenga, «una dins lo respècte de la diversitat» :

- 1) La codificacion de qualques detalhs de nòrma ortografica ont i a encara divergència dins lo public «occitanografe» (concrètament, n'i qu'escrìvon *cantaran* a la catalana sense cap d'accent e d'autres *cantaràn* a la castelhana ambe un accent; analisi detalhament aquel problèma dins *L'occitan escrich*, 2004, paginas 67-103));
- 2) La codificacion de qualques milièrs de mots de formacion sabenta ont lo problèma se pausa de saber se cal o se cal pas un *-e* final de supòrt (concrètament, vesi de tèxtes ont Frederic Vergés escriu *eth vèrb* e Aitor Carrera *eth vèrbe*; es evident que totes dos son dos grand sabents e que lors causidas divergentas son tan respectablas una coma l'autra);

2) La codificacion de milièrs de neologismes per far de l'occitan una de las lengas de cultura d'Euròpa. Naturalament, los neologismes d'aquela mena dévon aver la meteissa fòrma dins totas las varietats localas de lenga occitana : pòt pas èsser question de dire *la televista* dins un dialècte nòstre e *la television* dins un autre.

Torni dire que dins aquelas tres question de codificacion lingüística, lo punt de vista d'un lingüista aranés a tant de pes coma lo d'un lingüista de Montalban o de Niça.

De mai, la politica assimilacionista drastica d'aquela «parisencocracia» qu'es la Republica francesa, fa que la lenga de París menaça de consomar la glotofagia, mentre qu'a la Val d'Aran los poders publics (Generalitat de Catalonha e Conselh generau d'Aran) ménan una politica mai democratica d'autentic respècte de la diversitat lingüística. La «politica lingüística occitanista» de la Val d'Aran es, per nosautres los occitanistas de la Republica francesa, un modèl a imitar que fòrma un contrast formidable ambe la «politica lingüística assimilacionista» qu'es una tradicion en cò nòstre despuèi 1539 e que n'avèm vergonha. Nosautres, los occitanistas ciutadans franceses, avèm pas cap de leiçon de «democracia lingüística» a donar als occitanistas ciutadans espanhòls. Es lo contrari : avèm de leiçons a recebre d'eles.

...

La Seccion de lingüística de l'Institut d'Estudis Aranesi a publicadas qualques brocaduras de codificacion de l'occitan aranés :

Reglament dera Seccion de Lingüística der Institut d'Estudis Aranesis (2003);

Era formacion deth femenin (2003);

Eth vèrb èster (2005);

Pronòms Relatius (2005).

I a tanben d'autras publicacion pedagogicas, coma la brocadura *Escriuer en aranés*, de Manuela Ané Brito e Jovita Ané Sanz (1989, 62 paginas).

E Aitor Carrera ven de publicar una excellenta *Gramatica aranesa*.

Çò que m'impressiona, dins aquelas publicacions, es l'unitat de grafia ambe la nòrma de l'Institut d'estudis occitans e la granda qualitat lingüística e pedagogica de tot aquel material.

Los qualques problèmas de nòrma que se pòdon pausar son pas mai importants que los que se pàusan dins d'autras fòrmas localas d'occitan. Se pòdon senhalar, per exemples, los francismes tant presents al sud coma al nòrd del Pont del rei : *blu* per *blau*, *eth sanglièr* per *eth singlar*, *eth caièr* per *eth quadèrn* ~ *eth quasèrn*, *eth camionur* per *eth camionaire* (?). Per ieu, son la pròva manifèsta de l'occitanitat de l'aranés. La menaça de sucursalisme francés se fa sentir tanben a la Val d'Aran ! Quant als detalhs de codificacion de la fòrma de qualques mots (coma *vèrb* ~ *vèrbe*), de divergèncias d'aquela mena existisson dins totas las lengas de cultura e menàçan pas l'unitat fundamentala de la lenga occitana. Entre l'anglés de Granda

Bretanha e l'anglés dels Estats Units, i a de diferéncias encara mai bèlas, dins los domenis grafic, lexical emai gramatical: aquò empacha pas l'anglés d'aver l'im-mens prestigi d'èsser la lenga veïculara de la planeta. Las qualques esitacions de codificacion presentas dins l'occitan aranés coma dins l'occitan estandard e las diferéncias lexicalas e gramaticalas entre aquelas doás fòrmas de lenga nòstra son quicòm d'acceptable e qu'empacha pas l'unitat fundamentala de la lenga nòstra.

Fin finala, ai una granda admiracion pel bon trabalh fach per la *Seccion de Lingüística der Institut d'Estudis Aranés*, mai que mai quand constati l'unitat de nòrma grafica ambe l'occitan tal coma s'escrivi a l'Institut d'estudis occitans.

...

Lo trabalh de la *Comission lingüistica entara confeccion deth traductor catalan-occitan* a començat de se far a partir d'una sola fòrma de catalan mas ambe la tòca que lo logicial siá capable de produsir de traduccions dins doás fòrmas d'occitan : l'occitan aranés e l'occitan estandard (o «referencial»). Coma la reünions se son fachas duscas ara a la Val d'Aran, coma l'occitan i es lenga oficiala e coma es la Generalitat de Catalonha que paga, totas aquelas circonstàncias sociolingüísticas me sémblan justificar perfiechament aquela causida de doás fòrmas d'occitan.

La granda utilitat d'aquela empresa collectiva es de nos encaminar cap a la codificacion de mai en mai precisa d'un occitan estandard a basa de lengadocian. L'essencial es reglat. Preni dos exemples :

1) Malgrat la preséncia, sul terren, de l'article *le* dins un vast airal a l'entorn de Tolosa, totes sèm d'acòrdi qu'en occitan estandard disèm *lo pan, lo vin*.

2) Malgrat la preséncia en lengadocian meridional e en gascon, de las fòrmas *çò qu'as dit, lo dret, a drete, la fruta, lo trabalh fach* — *lo tribalh hèit*, totes sèm d'acòrdi qu'en occitan estandard causissèm lo tractament plan mai central en Occitània e plan mai majoritari *çò qu'as dich, lo drech, a drecha, la frucha, lo trabalh fach*.

Mas, tot es luènh d'èsser reglat dins lo domeni immens de la causida dels lexèmas mai generals. Quin es lo mot mai general, lo de l'«occitan larg» coma ditz Patric Sauzet, per dire *un mainatge* (occitan aranés e occitan de fòrça autras regions); *ua truha* ~ *ua trufa* ~ *ua mandòrra* (occitan aranés e tanben occitan d'autras regions occitanas, qualques unas plan alunhadas de la Val d'Aran)? Soi persuadit que la bona solucion se pòt pas improvisar sonque en donant la paraula a quinze personas assetadas a l'entorn de la meteissa taula. L'examen pacient e atentiu de las mapas dels atlases lingüistics e de lecturas nombrosas e diversas m'an portat a la conviccion que lo tèrme de l'occitan estandard (present d'un cap a l'autre del grand domeni lingüistic occitan) èra d'una part *lo mainat*, d'autra part *la trufa*. Aqueles dos mots

demandan pas un grand «volontarisme lingüistic» a un aranés : *mainat* es portat dins lo Petit diccionari de Frederic Vergés coma un dels lexèmas que s'empléjan en defòra de la Val d'Aran, a costat de *mainatge*; e *trufa* es un del mots de l'occitan aranés per la *pomme de terre* (francés), *la patata* (catalan).

Mas, soi persuadit que cal pas creire que sovent se pòt determinar «a vista de nas» quines son los lexèmas o los torns sintactics mai dignes d'èsser causits coma los de l'occitan estandard en rason de lor espendiment. Per trabalhar seriosament, cal passar un temps enòrme a analisar la realitat encara socializada e revelada mai que mai pels atlas lingüistics. Dins las reünions de Vielha, avançam un pauc dins lo bon sens e perdèm pas nòstre temps. Mas, nos cal pas aver la pretension d'arribar cada còp a la solucion definitiva. En gròs, fasèm de bon trabalh, mas nos cal pas aver l'arrogància de nos creire infallibles.

...

Aquò dich, cossí far per tal que l'occitan aranés aja «*un melhor encaish ena lenga referenciau*»?

Vesi doás orientacions de la codificacion que van dins aquel sens :

1) Me sembla una plan bona causa qu'a la Val d'Aran los lingüistas de la «*Seccion de lingüistica der Institut d'Estudis Aranesi*» fàgan l'esfòrç de fòrabandir los catalanimes e los castelhanimes (que, de segur, son inconeguts al nòrd del Pont del Rei, per de rasons sociolingüistics evidentas, e doncas establisson una divergència ambe l'occitan estandard).

Un sol exemple : al lòc de *era fisica, era música, era política*, que dévon èsser de fòrmas recentas, se recomanda de dire, coma gaireben pertot en Occitània : *era fisica, era musica, era politica*. Es un esfòrç benvençut per se desliurar del sucursalisme lingüistic catalan e castelhan.

Es amusant de constatar que, per contra, los occitanistas del país niçard son gloriozes de lor particularitat prosodica anciana e autoctòna dins los mots *la fisica, la música, la política*. Es, per eles, l'ocasion de dire : «*Vesètz que nòstre occitan es pas brica dins una situacion de sucursalisme francés !*»

Cossí que siá, çò segur es que dins de lexèmas d'aquela mena, l'acentuacion paroxitonica remonta a las originas de lenga, es la mai generala dins los parlars actuals e es doncas la de l'occitan estandard. Aquò es vertat tant dins los mots de formacion populara (*las lagremas*) coma dins los mots de formacion sabenta (*l'informatica*).

Per s'encaminar cap a l'unitat — en admetent, pasmens, las particularitats locals respectablas — cal que los occitans de la Republica francesa fàgan l'esfòrç de fòrabandir los francismes; los de l'Estat espanhòl, los castelhanimes e los catalanimes; e los de la Republica italiana, los italianimes.

2) Tant a la Val d'Artan, coma dins las «*Valadas alpinas italianas*», coma dins

l'immensa Occitània francesa, cresi necessari qu'ajam pro de contactes entre especialistas de la codificacion de la lenga nòstra per tal de fargar un vocabulari comun dins totes los domenis ont cal crear de neologismes : *matemáticas, biologia, geografia, informatica, lingüística, micologia*, etc. Siqenon, las divergèncias seran inevitablas per la rason tota simpla que çò que nos semblarà mai «natural» serà l'alinhament sul vocabulari de nòstras «lengas estatalas» respectivas : lo francés, lo catelhan e l'italian. (Una nuança : cresi qu'a la Val d'Aran, lo pes del catalan es tanben plan important.)

Prendrai un exemple : per un occitan francés, çò mai natural es de dire *la democracia, l'enciclopedia, la farmacia, la toponimia*; per un occitan aranés *la democràcia, l'enciclopèdia, la farmàcia, la toponímia*; per un occitan italian *la democrazia, l'enciclopedia, la farmacia, la toponomàstica* (puslèu que *la toponimia*). Quand sabèm que se ditz tanben *a democracia* en portugués, solide que la fòrma *la democracia*, sentida coma perfiechament naturala per un occitanoparlant de França o d'Itàlia, se pòt pas considerar coma un òrre francisme o un italianisme criticable. Mas, es qu'un aranés aurà pas de pena a admetre que dins un «occitan blos» cal accentuar *democracia*? Es qu'es realista d'aver lo volontarisme lingüistic, a la Val d'Aran, de passar de *democràcia a democracia*, coma de passar de *física a fisica*? Ieu, soi pas aranés. E doncas, sabi pas quin ès lo vòstre «sentiment lingüistic» davant un problema d'aquela mena. Mas, soi prèst a respectar lo vòstre biais de veire quina es la melhora nòrma possibla (o la mens marrida !) Es que cal dire : «Vos recomandam de dire *era fisica* e cal considerar que *era fisica* es una fòrma sucursalista castelhana que cal evitar»? , o «*Era fisica* es la fòrma recomandada mas la fòrma *era fisica* es tolerada tanben»?

La question se pausa per de milièrs de mots — que son en general de mots del registre sabent — ont plan sovent i a convergència d'una part entre lo francés e l'italian e d'autra part entre lo castelhan e lo catalan. Los mots qu'illústran plan aquela dobla possibilitat d'accentuacion son *la democràcia, l'enciclopèdia* (accentuacion a la castelhana e a la catalana), *la democracia, l'enciclopedia* (accentuacion a la francesa e a l'italiana). Fin finala, la pichona Val d'Aran se tròban èsser la sola region occitana ont *era democràcia* e *era enciclopèdia* son de fòrmas sentidas espontanèament coma las que demàndan pas cap de «volontarisme lingüistic». Es que cal, dins la codificacion de tota la lenga occitana, admetre una «dobla nòrma» d'accentuacion pels mots terminats en *-ia*?

D'avança, sabi pas la responsa institucionala que se donarà. Mas, sabi que nos cal una «paraula institucionala» que faga la sintèsi de las «paraulas individualas».

...

Per resumir aquela question, vesi necessàrias doás causas : d'una part un organisme que jògue lo ròtle d'*Acadèmia de la lenga occitana* — quitament se pòrta pas aquel nom —, que sos membres sián plan atencionats a las realitats sociolingüisti-

cas; d'otra part una granda soplesa dins l'establiment de nòrmas graficas, lexicalas, sintacticas.

Una autoritat encargada de la codificacion d'aquel punt plan sensible qu'es la grafia d'una lenga s'engana pas jamai quand permet mai d'una grafia pel meteis mot, se per cas risca d'i aver de «resistèncias socialas» davant l'assag plan justificat d'introduisir mai de coèrència o de fonologicitat. Cal respectar totas las sensibilitats personalas. E es aital qu'una granda convergènciá se farà sul còr de la nòrma qu'es, de plan l'uènh, çò majoritari.

La lenga nòstra es diversa «sul terren» e pòt pas èsser question d'admetre pas aquela indefugibla diversitat. La diversitat, la cal admetre tanben dins la «nòrma lingüística» quand una partida del public ten fòrt e mòrt a una certana nòrma, justificada scientificament. Es una carrièra bòrnia de confondre la lingüística prescriptiva ambe la politica o l'etica, es a dire en considerant que las nòrmas establidas per l'autoritat an una valor legala o morala e que los que s'i plégan pas «cométon un delicte» o «màncan de deontologia». La solucion es d'aver una granda soplesa cada còp que de lingüistas competents son pas d'acòrdi sus tal o tal punt. Es aital que s'evitaran las polemicas que fan pèdre de temps a tot lo mond.

Fòrça grandas lengas d'Euròpa conéisson de «nòrmas doblas» que las empàchan pas d'èsser consideradas coma de lengas de cultura prestigiosas. Degun s'es-calustra pas qu'en castelhan se pòsca escriure *la psicología* o *la sicología*, en portugués *a lingüística* o *a linguística*, en francés *l'événement* o *l'évènement*, en anglés *to realise* o *to realize*, en alemand *eine Lithographie* o *eine Litografie*?

Cal aver de sen. Cal pas anat tròp luènh dins lo sens d'un laxisme descabestrat. L'essencial es que l'Acadèmia determine çò comun a totes los occitans (e los araneses son occitans) e los punts lexicals, grafics, gramaticals en general, ont la nòrma es diversa coma la lenga.

Autors

Patrici Pojada (1965)

Abilitacion per dirigir recèrcas. Doctorat d'istòria (1996). Diplòma d'estudis apri-gondits d'estudis occitans (1990), President del Grop de Lingüística Occitana. Autor de divèrsas publicacions, entre las qualas:

- *Los vèrbs conjugats. Memento verbal de l'occitan*, Lobièras, Institut d'Estudis Occitans, 1993; segonda edicion: Pàmias, IEO, 1996; tresena edicion: Pàmias, IEO, 2005.
- *Diccionari occitan-catalan/català-occità*, en collaboracion amb Claudi Balaguer, Barcelona, Llibres de l'Index, 2005.

Bernat Arrous (1966)

Professor d'occitan d'ensenhament segondari (H. Pyrénées, M. Pyrénées), especialista dels parlars gascons pirinencs, membre de la Seccion de Lingüística de l'Institut d'Estudis Aranès. Autor d'articles:

- *Eth Gascon deus d'Eths Auts. L'identitat occitana e catalana dins los Pirenèus al lum de la lingüística e de l'istòria De Garròcs e de Nhèu*; Pàmias, 2004.
- *Eras votzes dera montanha. La nouvelle littérature d'expression gasconne en Comminges (Haut-Comminges, Aran, Couserans)* La Revue de Comminges et des Pyrénées centrales, numèros 2006-1, 2006-2, 2006-3, 2006-4.

Jordi Suïls (1968)

Doctor en Filologia Catalana, professor de sociolingüística occitana e dialectologia romanica. Autor d'articles:

- *Aportacions a la teoria de la interdependència lingüística a partir de l'anàlisi de tres models d'escolarització plurilingüe a la Vall d'Aran* (Treballs de Sociolingüística Catalana, núm. 16)
- *Una enquesta de coneixement i ús de les llengües a la Vall d'Aran. Comparació entre la situació a l'any 2000 i la situació a l'any 1984*. Llengua i ús, núm. 22.

Jacme Taupiac (1939)

Licenciat d'ensenhament de castelhan obtenguda a l'Universitat de Tolosa e Grenoble, membre del Grop de Lingüística Occitana. Autor de diversas publicacions, entre las qualas:

- *La prononciation normalisée du gascon*, 1963. Editor: «Per noste», Ortès.
- *L'occitan escrich* – Analisi del principi fologic e exàmen de sas restriccions oportunas e inoportunas dins una escriptura alfabetica coma la de l'occitan. Institut d'estudis occitans.